

**OSMANLI GALATA’SINDA KADINLAR
(II. MUSTAFA DÖNEMİ)**

Fatih SELAMET

**Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı**

**Danışman Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR
2022**

Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**Fatih SELAMET
ORCID ID: 0000-0002-8581-3080**

**OSMANLI GALATA’SINDA KADINLAR
(II. MUSTAFA DÖNEMİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR**

ERZURUM – 2022

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **“OSMANLI GALATA'SINDA KADINLAR (II. MUSTAFA DÖNEMİ)”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdığı için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

25.11.2022

Aslı Islak İmzalıdır

Fatih SELAMET

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Turkish Research

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR danışmanlığında Fatih SELAMET tarafından hazırlanan “Osmanlı Galata’sında Kadınlar (II. Mustafa Dönemi)” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 25.11.2022

Kabul / Ret – İmza

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ümit
KILIÇ

Atatürk Üniversitesi

Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Zülfiye
KOÇAK

Bitlis Eren Üniversitesi

Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi

Doç. Dr. İbrahim
Etem ÇAKIR

Atatürk Üniversitesi

Aslı ıslak imzalıdır

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Osman MERT
Enstitü Müdürü

Aslı ıslak imzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR	VII
ÖN SÖZ.....	VIII

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ İDARESİNDE GALATA

A. ARAŞTIRMANIN AMACI	5
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	8
C. PROBLEMLER.....	8
D. LİTERATÜR ANALİZİ.....	10
E. KAYNAKLARA DAİR.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN VE AİLE

1.1. AİLENİN OLUŞUMU	16
1.1.2 Evliliğe Atılan İlk Adım: Namzetlik	16
1.1.3 Evlenme	18
1.1.4 Çok Eşlilik (Poligami-Polijini)	22
1.2. EVLİLİK SONRASI KADINLARIN HAKLARI	27
1.2.1 Mehir.....	27
1.2.2 Nafaka.....	29
1.3.Evliliğin Sona Ermesi.....	32
1.4. BOŞANMA TÜRLERİ	35
1.4.1. Talâk (Kocanın Tek Taraflı İradesiyle Boşanma)	35
1.4.2. Muhâlaa	40

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN VE EKONOMİ

2.1. MİRAS/TEREKE	46
2.2. MÜLK ALIM-SATIM İŞLEMLERİNDE KADINLAR	53
2.3. İŞLETME SAHİBESİ OLAN KADINLAR VE TİCARİ HAYATTA KADINLAR.....	58

2.4.HİBE.....	59
2.5. KÖLE VE CÂRİYE SATIŞI.....	61
2.6. Mütevellî Kadınlar	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN VE HUKUK

3.1. Galata Mahkemesinde Kadınların Hak Arayışları: Davacı Kadınlar	65
3.2. Davalı Kadınlar	69
3.3. Zimmî Kadınların Osmanlı Mahkemesini Kullanmaları	70
3.4.Vekâlet.....	71
3.5. Kavgacı Kadınlar.....	74
3.6. Cinayet Davalarında Kadınlar	76
3.7. Kadına Şiddet	79
3.8. Fuhuş ve Ahlaksızlık	79
3.9. Kadınlar ve Hırsızlık	81
3.10. BORÇLAR HUKUKU	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GALATA'DA CÂRİYELER VE KÖLELER

4.1. Galata'da Cârîyelik.....	97
4.2. Cârîyelerle Alakalı Mahkemeye Yansıyan Davalar	99
4.2.1 Vefat Eden Efendilerinin Mirasçıları ile Yaşanan Meseleler: Özgürlük Mücadelesi	99
4.2.2 Kaçak Cârîyeler: Âbık	101
4.3. Cârîyelerin Sahipleri Tarafından Azat Edilme Yöntemleri: Bireysel Azat.....	104
4.3.1 Mükâtebe	104
4.3.2. Müdebbere – Tedbir	105

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADINLAR VE SOSYAL HAYAT

5.1.Hasta Kadınlar	109
5.2.Galata'da Kadınların Hareketliliği	109
5.3. Galata'da Yaşayan Kadınların Giyim Kuşamı	111
5.4. Kadınların Takı ve Aksesuarları.....	113
5.5. Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıflar	115

SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	121
ÖZ GEÇMİŞ.....	128

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
OSMANLI GALATA’SINDA KADINLAR
(II. MUSTAFA DÖNEMİ)
Fatih SELAMET

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

2022, VII+ 129 sayfa

Jüri: Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR (Danışman)

Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK

Prof Dr. Ümit KILIÇ

Bu çalışmada, Sultan II. Mustafa’nın saltanat yılları olan 1695-1703 yılları arasında Galata’da yaşayan Müslüman ve zimmî kadınlar incelenmiştir. Kadınların evlenmeleri, boşanmaları, boşanma sonrası elde ettikleri kazanımları ya da kayıpları, ekonomik hayattaki konumları, hukukî alandaki durumları ele alınmıştır. Kadı mahkemelerini niçin tercih ettikleri, ne oranda mahkemeye geldiklerine değinilmiştir. Galata’da 1695-1703 yılları arasında kadınların kurmuş oldukları vakıflar ve mütevellî olan kadınlar ile cariyeler ve cariyelerin azat edilişleri incelenmiştir. Çalışmanın temelini II. Mustafa dönemine ait olan 12 adet kadı sicili oluşturmuştur. Bu defterlerde toplam 3036 adet dava kaydı ile 769 adet tereke mevcuttur. 1695-1703 yıllarını havi çalışmamız: Giriş, beş, bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar, Galata, Kadı Sicili, II. Mustafa Dönemi

ABSTRACT**MASTER THESIS****WOMEN IN THE OTTOMAN GALATA (II. MUSTAFA REIGN)****Fatih SELAMET****Advisor: Assoc. Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR****2022, Page: VII+136****Jury: Assoc. Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR (Advisor)****Assoc. Prof. Dr. Zülfiye KOÇAK****Prof. Dr. Ümit KILIÇ**

In this study, Muslim and dhimmi (zım̄mi) women who lived in Galata in the years between 1695-1703 were examined. Marriage, divorce, their position in economic life and the situation in legal field were discussed. Gains and losses after divorce of women were also discussed. It has been examined why women preferred the qadi (kadı) courts and to what extent they apply to the courts. Then, the foundations that were established by women and trustee (mütevelli) women were mentioned. Concubines in Galata and their emancipation were discussed. This study consists of 12 qadi registers belonging to II. Mustafa reign. This qadi registers includes 3036 case records and 769 estates (tereke). Study It consists of introduction, five chapters and conclusion.

Key Words: Women, Galata, Qadi Registers, II. Mustafa Reign

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 1695-1703 Galata’da Boşanma Türleri.....	31
Grafik 2: Talâk ile Boşanan Erkeklerin Unvanları.....	39
Grafik 3 Hûl ile Boşanan Erkeklerin Oranı	44
Grafik 4: 1695-1703 Galata’da Kadınların Mülk Alım-Satım Oranları	56
Grafik 5: 1695-1703 Galata Mahkemesine Başvuru Oranları.....	66
Grafik 6: 1695-1703 Yılları Arasında Galata Mahkemesine Başvuran Kadınların Dinî Dağılımı.....	67
Grafik 7 1695-1703 Yılları Arasında Galata Mahkemesine Başvuranların Dağılımı	67
Grafik 8: 1695-1703 Galata’da Davalılar	70

KISALTMALAR

AÜHFD.	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD.	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bk.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİA.	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DTCFD.	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	Editör
GŞS.	Galata Şer'iyeye Sicilleri
H.	Hicrî Takvim
Haz.	Hazırlayan
JESHO.	Journal of the Economic and Social History of the Orient
M.	Miladî Takvim
nr.	Numara
s.	Sayfa
vol.	Volume
vr.	Varak
yay.	Yayınlayan

ÖN SÖZ

Bu çalışmada II. Mustafa döneminde (1695-1703) Galata’da yaşayan kadınlar incelenmiştir. Çalışma giriş, beş ayrı bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Birinci bölümde kadınların evlenmeleri, evlilikle birlikte elde ettikleri kazanımları, boşanmaları ve Galata’daki çokeşli evlilikler incelenmiştir. İkinci bölümde kadınların ekonomik hayatta ne derecede görünür olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte II. Mustafa döneminde Galata’da kadınlara ekonomik olarak gelir getiren kaynaklar incelenmiştir. Üçüncü bölümde kadınların mahkemeyi kullanmaları, dahil oldukları kavga-cinayet, fuhuş, hırsızlık davaları ile birlikte borçlar hukukunda yer alan konular incelenmiştir. Dördüncü bölümde Galata’da yaşayan cariyeler ve kölelerin sahipleriyle yaşadıkları problemlere, özgürlük mücadelelerine değinilmiştir. Beşinci bölümde kadınların kıyafetleri, takıları, kurdukları vakıflar, yatay hareketlilikleri, hasta olanları incelenmiştir.

Bu çalışmanın konusunun tespitinde ve hazırlanmasında her zaman destekleriyle yanımda olan değerli hocam Doç. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR’a saygılarımı ve şükranlarımı sunarım. Çalışmaya yaptıkları eleştiri ve tavsiyeleriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Ümit KILIÇ ve Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK hocalarıma teşekkür ederim. Lisans eğitimim boyunca ve sonrasında maddi manevi hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, üzerimde çok fazla emeği olan değerli hocam sayın Doç. Dr. Serdar GENÇ’e ne kadar teşekkür etsem azdır. Çalışmanın hazırlanma aşamasında destekleriyle katkı sağlayan değerli mesai arkadaşlarım Şeyma KURDOĞLU ve Esra YILDIRIM’a çok teşekkür ederim. Son olarak büyük zorluklarla bizi yetiştiren ve her zaman destekleriyle arkamda olduklarını bildiğim aileme şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

OSMANLI DEVLETİ İDARESİNDE GALATA

“Galata’da Osmanlı İmparatorluğu’nun başka yerlerinde asla bulunmayan bir özgürlük tadılır. Galata İstanbul’un göbeğinde bir Hristiyan kenti gibidir...”¹

Bu ifadesiyle 17. yüzyılın sonunda Fransa’dan Osmanlı topraklarına doğru yola çıkan meşhur seyyah ve doğa bilimci Tournefort Osmanlı Galata’sının kozmopolit ve kendine has yapısını betimler. Osmanlı topraklarının birçok farklı kentini gezip görme imkânı bulan, bu topraklara yabancı bir gözle bakan seyyah, Galata’nın diğer Osmanlı kentlerinden çok farklı olduğunu belirtir. Bu farklılığın en belirgin özelliği Cenevizliler döneminden kalma *Frenklerin, Yahudilerin, Ermenilerin ve Hristiyanların* Müslüman nüfusla bütünleşmiş bir şekilde yaşamasıdır. Toplumsal yapıdaki bu çeşitlilik birçok değeri de beraberinde getirmiştir. Avrupa’dan gelen tüccarların, aynı zamanda elçilerin, Fransız beyzadelerin ve diğer birçok farklı kimliğin burada bir arada yaşaması Galata’ya Avrupaî bir hava katmıştır. Galata gerçekten de gayrimüslimlerin rahatça yaşadıkları bir yerdî.² Nitekim Lady Montagu da 18. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarında yazdıklarıyla bunu hissettirir. Kadınların Galata’da İstanbul’a göre daha rahat olduklarını, peçe takmayıp tül kullanarak gezdiklerinden bahseder. Yine Galata’da Avrupalıların kalabalık bir şekilde yaşadıklarını zikreder.³ Ancak, Galata’yla alakalı bilimsel çalışmalar maalesef pek azdır.

Galata, tarihî yarımadaının-İstanbul’un- Haliç tarafından kuzeyinde, tam karşısında bulunur. Pera’dan Sarayburnu’nu gören harika bir manzarası vardır.⁴ Galata Bizans’ın ilk devirlerinde “Sykai” ismini taşımaktaydı. Bu ismin ise bölgede yetişen incir

¹ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Editör Stefanos Yerasimos- trc. Teoman Tunçdoğan, 2. Kitap, 4. Baskı, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), s.38.

² Aubry De La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş (İstanbul: İstiklal Kitabevi Yayınları, 2007), s.76-77.

³ Lady Montagu, *Şark’tan Mektuplar*, çev. Selçuk Ünlü (Konya: Palet Yayınları, 2018), s. 108.

⁴ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, Ed. Stefanos Yerasimos- trc. Ali Berktaş 2. Baskı, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), s.60: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 1, 1. Kitap 5. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), s.117.

ağaçları hasebiyle verildiği düşünülmektedir. Bizans İmparatoru İustinianus'un bu bölgeyi derleyip toparlaması dolayısıyla bir süre bölgeye "İustiniane" denilip daha sonra onun yerine de Galata ismi kullanılmaya başlanmıştır.⁵

Galata isminin nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bu sözcüğün menşei tam anlamıyla bilinmemekle beraber çevresinde bulunan ahırlardan dolayı *galaktus* yani "süt" ya da İtalyanca "merdivenli yol" anlamına gelen *calata* kelimelerinden geldiği öne sürülmektedir. Burası için Bizans döneminde "İstanbul'un karşısı" manasında Pera ismi kullanılırdı.⁶ Ancak seyahatnamelerde Galata ile Pera'nın aynı yer olmadığı, Galata'dan yukarıya tepeye doğru çıkıldığında bu bölgenin Pera olarak farklı bir semt olduğu görülür. 1573 yılında Fransız elçilik heyetiyle Osmanlı topraklarına gelen Philippe ise Galata isminin sanıldığı gibi galaktustan gelmediğini, burayı işgal eden Galyalılarından geldiğini belirtmektedir.⁷ Evliya Çelebi de Galata kelimesinin nereden geldiğiyle ilgili şöyle bir bilgi verir: "*Bu verimli yerde lezzetli süt elde edildiğinden Galata dediler zira Yunancada süte "galata" derler.*"⁸ Yine 17. yüzyılda yazmış olan Ermeni tarihçi Eremya Çelebi de Galata'nın anlamı için *burada süt satıldığından dolayı* bölgeye Galata isminin verildiğinden bahseder.⁹ Nihayetinde, Galata isminin menşei hakkında pek çok faraziye olsa da herhangi bir kesinlik yoktur.

Galata, II. Mehmet'in 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'u fethetmesinden birkaç gün sonra 1 Haziran'da ahitname ile ele geçirildi. İslam hukukuna göre bir bölge ahitname ile ele geçirildiğinde, o bölge halkının can ve mal güvenliği hükümdar tarafından korunmuş oluyordu. Bu sebepten dolayı Galata yakılıp yıkılmaksızın yapıları ve halkı ile birlikte Osmanlı idaresine geçti.¹⁰ Galata'nın tesliminden sonra burada yaşayan Venedik ve Cenevizliler ekonomik ayrıcalıklarını yitirmeden ticarî faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹¹

⁵ E. Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi, 17. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988), s. 230-31.

⁶ İlber Ortaylı, "Galata" DİA, C.13 İstanbul 1996, s.303. Ancak Galata ile Pera aynı yer değildir. Pera Galata'nın daha kuzey kısmında bulunur.

⁷ Philippe Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, çev. Teoman Tunçdoğan, 1. basım, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), s. 60-61.

⁸ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 1, 2. Kitap, (hazırlayan: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), 5. Baskı, (İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2006), s. 387.

⁹ E. Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, s.37.

¹⁰ Halil İnalcık, *İstanbul Tarihi ve Araştırmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s.279.

¹¹ Karoly Kos, *İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi*, çev. Tarık Demirkan (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), s. 106.

Evliya Çelebi III. Murat dönemi yapılan tahrirlere dayanarak: “*Bu şehrin tamamında 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 1 Yahudi ve 2 Ermeni mahallesi vardır.*”. Nüfusu hakkında da “*Murad Han tahriri üzere iki yüz bin kâfirden ve altmış bin Müslüman’dan ibarettir.*” bilgisini verir. Osmanlı sosyal hayatı için şüphesiz çok önemli bir kaynak olan Evliya Çelebi’nin verdiği bilgilere göre 16. yüzyılın sonları için 260 bin civarında olan Galata nüfusunun beşte birinin Müslüman olduğu görülmektedir. Bu verilere göre değerlendirme yaptığımızda Müslümanların azınlık hâlini teşkil ettiği görülecektir. Ancak İstanbul’un fethinden çeyrek asır sonra yapılmış olan 1478 tarihindeki tahrirlerde Galata nüfusunun yüzde 35’inin Müslüman olduğu görülmektedir. Fetihten sonra çok kısa bir süre içerisinde yüzde 35 civarında bir nüfus kesafeti sağlayan Müslümanların oranının yaklaşık 200 yıl sonra daha da düştüğü fikri pek gerçekçi değildir. En azından 18. yüzyılın başlarında burada yaşayan nüfusun yarı yarıya Müslüman ve gayrimüslim olarak eşit oranda olacağını düşünmek gerekir.¹²

Galata Kadılığı Mevleviyet kadılıklarından olup 500 akçelik bir kadı tarafından yönetilirdi. Mollası, Arap Camii civarında oturmakta olup Evliya Çelebi’ye göre üç yüz köye hâkimdi. Yine Galata’ya bağlı olarak görev yapan kırk dört nahiye naibi vardı.¹³

2 Aralık 1655 tarihinde İstanbul’a gelen Fransız seyyah Jean Thevenot, dokuz ay boyunca kaldığı İstanbul ve çevresi hakkında önemli bilgiler vermiştir. Osmanlı İstanbul’u ile Galata arasındaki geçişlerin kayıklarla, peremelerle sağlandığını, her iki tarafın da kayık sayısının fazla olduğunu, ulaşım bedelinin çok yüksek olmadığını, karşılıklı gidiş gelişlerin yoğunluğunun dikkat çekici olduğunu ifade etmiştir. 17. Yüzyılın başlarında İstanbul’da bulunan Thevonot, Galata’nın eski bir Ceneviz kenti olduğunu belirtir. Bunun yanında Türklerin Galata’yı fethinden sonra Cenevizlilerin Türklere direndiklerini belirtse de bu doğru değildir. Çünkü Cenevizlilerin ahitname ile

¹² Bu konunun daha detaylı tartışması için bkz: Edhem Eldem, “Nostaljidten Arındırılmış Bir Bakış Galata’nın Etnik Yapısı”, *İstanbul Dergisi*, s.1 1992, s.58-63; Edhem Eldem, Daniel Goffman ve Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, çev. Sermet Yalçın (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. 169.

¹³ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 392.

teslim oldukları tarihî bir hakikattir.¹⁴ Galata'da yaşayanlar arasında da yoğun bir şekilde *Frenklerin*¹⁵ ve *Rumların* olduğunu belirtmiştir.

Pera'ya gelecek olursak, genel anlamda Galata'nın diğer bölgelerinden farklıdır, buradaki evler daha güzeldir. Bölgede zengin Rumların evleri ve Fransa, İngiltere, Venedik ve Hollanda büyükelçilerinin sarayları vardır. Aynı zamanda acemi oğlanlarının yetiştirilmesi için inşa edilen ancak 1685 yılında kapatılıp bostancılara bırakılan Galata Sarayı da buradaydı.¹⁶

Thevenot Galata- Pera- Tophane bölgesinde evlerin kimisinin alçak, kimisinin yüksek olarak inşa edildiklerini ve belli bir nizama sahip olduklarını belirterek burayı bir amfi tiyatroya benzetir.¹⁷ Aynı intizamdan Evliya Çelebi de bahseder. Deniz kenarından kuzeye doğru kat kat Cenevizlilerin yapmış oldukları kâgir evler olduğunu belirtir. Galata'daki evler hakkında, benzer bilgileri Fransız seyyah Tournefort 50 yıl sonrası için kullanır. Seyyah, 1700'lü yıllarda Galata'da evlerin ve pek çok yapının ahşaptan ve kerpiçten, belli bir yüksekliği geçmeyecek şekilde alçak olarak inşa edildiğini söyler. Özellikle evlerin ahşap oluşu ve birbirlerine çok yakın olarak hizalanmaları, çıkan yangınlarda büyük hasarlara yol açıyordu. Ancak burada zamanla yabancı tüccarlar tarafından birbirine bağlı olmayan, kesme taştan dükkânlar inşa edilmeye başlandı.¹⁸

Evliya Çelebi'ye göre Galata sokaklarına kaldırım taşları döşenmiştir. Bütün şehir 1160 sokaktan oluşmaktadır. Aynı zamanda şehir içerisinde bağ-bahçe ve mesire yeri yoktur.¹⁹

Haffaf dükkânları, şeker çarşısı, yağ pazarı ve aktarları; balık pazarında yüzlerce çeşit balık türünün yanında taze sebze ve meyveleriyle meşhur olan Galata'da üç bin seksen adet dükkân vardır. Sahil bölgesinde iki yüz civarında Rum'un işlettiği meyhanelerden ve meyhane önlerinde sarhoş bir şekilde eğlenen, yatıp kalkan kişilerden

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 4. bs (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), s. 163-172.; Mübahat Kütükoğlu, "Ahidname", içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988).

¹⁵ Frenk tabiri Osmanlılar tarafından Batı Avrupalıları betimlemek için kullanılmıştır. Mahmut H. Şakiroğlu, "Frenk", içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), s.197.

¹⁶ Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, s.38.

¹⁷ Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, s.60.

¹⁸ Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, s.14.

¹⁹ Kahraman-Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 394.

de esefle bahseder.²⁰ Evliya Çelebi Galata için kendine has tarzıyla “*Galata demek meyhane demektir.*” ifadesini kullanır.²¹ Aslında bu ifadesiyle bir şekilde Galata’nın kendine has yapısını da betimlemiş olur.

Kozmopolit bir yapı arz eden bölge İstanbul’un öteki semtlerine binaen daha farklıydı. Buradaki nüfusun önemli bir kesimini Hristiyanların oluşturması semtte pek çok manastırın ve kilisenin mevcudiyetini sağladı. Ancak fetihle beraber buraya Türk kültürüne ait yapılar da dâhil olmaya başladı.²²

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

Osmanlı Devleti için 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlangıcı sancılı bir dönemdir. Devlet bu dönemde, 1683 Viyana kuşatması sonrası Avusturya’nın liderliğinde kurulan *Kutsal İttifak* devletlerine karşı çok ciddi savaşlar vermek zorunda kaldı. Mamafih çeşitli cephelerde yapılan bu savaşlarda da tarihinde hiçbir dönem kaybetmediği büyüklükte toprak kayıpları yaşadı. 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul Antlaşmaları Osmanlı tarihi için önemli bir dönüm noktasıydı.

İşte biz, böyle sancılı bir süreçte Sultan II. Mustafa’nın 1695-1703 yıllarını havi hükümdarlık dönemini baz alarak Osmanlının Avrupa’ya açılan penceresi olan Galata’da yaşayan kadınlar üzerinde duracağız.

Niçin bu dönem ve *Galata’da yaşayan kadınlar* seçildi? Şüphesiz tarih hiçbir zaman durağan bir hâlde olmamıştır. Osmanlı Devleti için de II. Mustafa dönemi ciddi buhranların yaşandığı hareketli bir dönemdir. Bu hareketlilik içinde toplumda günbegün artan bir buhran havası hissedilmektedir. Nihayetinde ciddi savaşların gerçekleştiği, önemli toprakların kaybedildiği böyle bir dönemde toplumun ahvâlini incelemek kayda değerdir. Galata’nın seçilmesindeki en önemli sebep ise buranın diğer Osmanlı şehirlerinden farklı bir yönünün olmasıdır. Galata 1453’te ele geçirildiği tarihten sonra Frenklerin, Rumların, Hristiyanların, Yahudilerin Avrupalı devletlerin elçilerinin ve maiyetlerinin, Türklerle beraber yaşadığı önemli bir ticaret merkezi hâline geldi. 18. yüzyılda muhtemel nüfusun yarısını Türkler, diğer yarısını gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Galata’nın kozmopolit yapısından dolayı burada farklı renklerden,

²⁰ Kahraman-Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 392-394.

²¹ Kahraman- Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s.660-661.

²² Daha fazla bilgi için bakınız: Semavi Eyice, "Galata", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamsiklopedisi.org.tr/galata#2-galatada-turk-eserleri> (13.01.2022).

kimliklerden ve inançlardan kadınları daha fazla göreceğimiz tasavvuruyla Galata üzerine eğilmeyi düşündük.

Osmanlıda erken modern dönemi kadınlarıyla alakalı çalışmalar doksanlı yıllarla birlikte artmaya başladı. Kadının kamusal-özel alanda görünürlüğü, üzerinde sıkça durulan konulardandı. Gerek makale ve kitap formatında gerekse muhtelif yurtiçi ve yurtdışındaki üniversiteler bünyesinde yapılan tez çalışmalarında, kadının Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatındaki rolü gibi pek çok alanda araştırmalar yapıldı. Bu alanda yapılan çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Birçok Batılı seyyahın deyiimiyle eve hapsedilmiş, evde dikiş-nakış işinden başka bir şey yapmayan, tembelce oturan, sadece çocuk doğurmak ve kocalarına hizmet etmek için yaşayan kadınların hayatları gerçekten de böyle miydi? Osmanlı topraklarında kadınların Galata'daki gibi kamusal alanda görünür olduğu, haklarını savunduğu yapılan bilimsel çalışmalarla birlikte günümüzde ayan beyan ortaya çıkmıştır. Ancak Osmanlı topraklarına gelen Avrupalı seyyahlar neden genellikle Osmanlı kadını hakkında olumsuz bir tavır takınmıştır? Bu konuda Lady Montagu'nun Osmanlı topraklarından Avrupa'ya gönderdiği mektuplara bakarak bazı ipuçları yakalamak mümkündür. O'nun yazdıkları, 18. yüzyıl Osmanlı sosyal hayatı için, hassaten kadın çalışmaları için büyük öneme haizdir. Öncelikle Montagu'nun Osmanlı topraklarına gelen kadın seyyah – hatta ilk kadın seyyah- olmasının üzerinde durmak gerekir. Ondan önce de Osmanlı topraklarına birçok Avrupalı seyyah gelmiştir. Bu seyyahlar kendi ülkelerine geri döndüklerinde yazdıkları ve anlattıklarıyla gerçeklikten uzak bir Doğu toplumunu, Batı dünyasına lanse etmişlerdir. Bu seyyahlar; kadınlar konusunda, çoğunluğunun Müslüman olduğu bir toplumda kadınların dinî hassasiyetlerini hiçe sayarak çok büyük ön yargılarla kadınların evden çıkmalarının yasak olduğunu, hiçbir haklarının olmadığını, evde hiçbir şey yapmadan miskin bir şekilde oturarak vakitlerini geçirdiklerini yazmışlardır. Yine harem hakkında egzotik olayların yaşandığı, *Binbir Gece Masalları* misâli kadınların, erkeklerin dünyevî arzularını karşılamak için köleler oldukları olgusu Batılı seyyah ve yazarların eserlerinde ve hayâl alemlerinde ciddi bir şekilde yer etmiştir. Batı toplumu da bunlara inanmak durumunda kalmıştır. Lady Montagu Doğu hakkında yazan seyyahların eserlerine şaşırmaktadır; *“Umumiyetle yalan ve saçma dolu Şark seyahatnamelerini okumak, bana garip bir zevk veriyor. Bu yazarlar herhalde ömürlerinde hiç kadın görmedikleri hâlde, kadınlardan bahsederler.”* Oysaki Müslüman bir toplumda yabancı

bir erkeğin kadının özel hayatını görmesinin ²³ imkânsız olduğu dolayısıyla yazdıklarının gerçeklikle uyuşmadığı görülmektedir. Mamafih Osmanlı kadınlarının yaşamını detaylı bir şekilde görmüş ve yaşamış olan Lady Montagu'nun yazdıkları gerçek Osmanlı kadınını yansıtmaya çok daha yakındır. Montagu yazdığı çoğu mektupta Osmanlı kadınının toplumdaki yeri ve öneminden bahseder. Onu, diğer erkek seyyahlardan farklı kılan -bir kadın olarak- Osmanlı kadınlarının içine karışmış, hamamda, kadınların haremde hatta en üst düzey Osmanlı kadınlarının sohbetlerinde bulunmasıdır.²⁴ Ayrıca onun gözlemlerinin önemli olmasının bir diğer sebebi kendini geliştirmiş, entelektüel bir kadın olmasıdır.²⁵ Nihayetinde onun ifadelerinde diğerlerinin aksine; Osmanlı kadınının özgür olduğu, rahat olduğu, eve kapalı kalmadığı, kendilerini geliştirmiş oldukları belirtilir.

Kadınların gündelik hayatlarının çoğunu geçirdikleri evlerinde bulunan eşyaları, araç ve gereçleri değerlendireceğiz. Kadınların sahip oldukları giyim-kuşamı, ziynet eşyaları, süs eşyalarını inceleyeceğiz. Özetle özel eşyaları üzerinden kadının toplum hayatındaki yeri ile ilgili çıkarımlar yapmaya çalışacağız.

Osmanlı toplumunda kadının evlilik birliğini nasıl sağladığını açıklayıp kocasına; kocasının da eşine karşı sorumluluklarına değineceğiz. Yine aile birliğinin hangi şartlarda nihayete erdiğini, kadının böyle bir durumda ne kazanıp ne kaybettiğine bakacağız. Mamafih toplumda çok eşlilik var mıdır, sorusu üzerinde duracağız. Ayrıca kadınlarla alakalı diğer önemli bir husus olan câriyeliğe de değinerek toplumdaki câriyelerin durumu, bu kadınların İstanbul'a nereden geldikleri, nerelerde çalıştırıldıkları, nasıl bir değer biçilerek alınıp satıldıkları gibi soruları cevaplandıracağız.

Kadınlar üzerinde düşünülmesi gereken en önemli hususlardan biri de kadınların, sahip oldukları haklarını bilip bilmedikleridir. Kadınlar haklarını aramak konusunda ne kadar ısrar ediyorlardı, yine hak arayışına bireysel olarak katılıyorlar mıydı ya da dolaylı yoldan bir başkası vasıtasıyla mı bunu gerçekleştirmeye çalışıyorlardı?

Yukarıda zikredilen birçok soruyu açıklamaya çalışacağız. Osmanlı Devlet için şüphesiz olağanüstü yılların yaşandığı II. Mustafa döneminde devletin merkezindeki

²³ Örneğin kadınlar için; "Burada kadınlar diğer ülkelerde olduğundan daha hür" ifadesini kullanır. Lady Montagu, *Türkiye Mektupları (1717-1718)*, çev. Aysel Kurutluoğlu (İstanbul: Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, t.y.), s. 132.

²⁴ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, s. 114-115.

²⁵ Bunun için bakınız: Lady Montagu, *Türkiye Mektupları* s. 95.

Osmanlı kadınlarının gizli dünyalarının kapılarını aralayacağız. Osmanlı kadın çalışmalarıyla alakalı boşluğu doldurmaya ve müteakip dönemde yapılacak olan çalışmalara örnek olması temel amacımız olacaktır.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın temel aldığı yöntem; tündengelimdir. Bu bağlamda Galata’da yaşayan kadınlar genelden özele doğru derinlemesine incelenmeye çalışılacaktır. Araştırmayla alakalı, 1695-1703 yılları arasına ait 12 adet Galata Kadı Sicili incelenmiştir. Zikredilen defterlerde bulunan siciller öncelikle genel olarak analiz edilmiştir. Bilahare kadınlarla alakalı meseleler, alanlarına göre tasnif edilmiştir. Örneğin kadın-aile, kadın-evlenme-boşanma, kadın-miras, kadın-veli-vasi tayini ile kadın-vakıf vb. başlıkları altında elde edilen veriler detaylıca analize tabi tutulmuştur. Ayrıca, Osmanlının farklı şehirleri hakkında erken modern dönemle ilgili yapılan kadın çalışmaları ile elde edilen veriler karşılaştırılmıştır. Bununla birlikte, elde edilen verilerden daha teferruatlı çıkarımlar yapabilmek için; grafikler, tablolar ve çeşitli istatistikler ile Galata kadının durumu daha etraflıca açıklanmaya çalışılacaktır.

C. PROBLEMLER

Doğaldır ki yaptığımız çalışmada bazı problemlerle karşılaştık. Ortaya çıkan problemlerin üzerinde durmak yapılan çalışmanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Şüphesiz kadı sicilleri²⁶ konumuz açısından temel kaynaklardır. Ancak onların da bazı sınırlılıkları olduğunu belirtmemiz gerekir. Öncelikle sicillerde yer alan ifadeler, davacıların ve davalıların kendi ifadeleri değildir. Metinler kadılar tarafından belirli hukuk kaidelerine göre özetlenerek oluşturulmuşlardır. Bu da bize mahkemede yer alan kişilerin gerçek ifadelerinin sınırlandırıldığını, ifadelerin tam manasıyla aktarılmadığını gösterir ki tarihçiler açısından önemli eksiklerden ve büyük problemlerden birisidir. Örneğin, muhâlaa davalarında kocasından boşanmak için mahkemeye başvuran kadınların boşanma sebepleri açık olarak zikredilmemektedir. Kadı tarafından belli hukuksal çerçevede “*beynimizde hüsn-i zindeganimiz olmamağla*” gibi kalıp ifadelerle

²⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Yunus Uğur, “Şeriyeye Sicilleri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), s. 8-11.

aktarılmaktadır ki bu durum gerçekten kadının boşanmak istemesinin altında yatan sebepleri bize göstermemektedir.

Üzerinde dikkatlice durulması gereken bir diğer husus Osmanlı gayrimüslim ahalisinin- özellikle kadınlarının- kadı mahkemelerinde çok fazla görünmemesidir. Bu durumun sebepleri nelerdir? Öncelikle, Osmanlı Devleti'nde erken modern dönemde birden fazla mahkeme vardı. Bunlar: kadı mahkemeler, cemaat mahkemeleri ve konsolosluk mahkemeleriydi. Devlet ceza hukuku hariç tutulmak şartıyla evlenme, boşanma, veraset, velayet gibi konularda gayrimüslimleri kendi cemaat mahkemelerini kullanmakta serbest bırakmıştı. Kendi dinî kaidelerine göre, cemaat mahkemelerinde problemlerini çözmek isteyen gayrimüslimler öncelikli olarak bu mahkemeleri tercih etmiş olmalıdırlar. Bunun yanı sıra gayrimüslim cemaatlerin liderleri; üyeleri üzerinde toplumsal denetim mekanizmasını güçlü şekilde hissettirmiş ki, onlara tabi olanlar kadı mahkemelerden uzak kalmış olabilirler.²⁷ Her ne olursa olsun, gayrimüslim tebaa cemaat mahkemesinin kararlarını beğenmediği durumlarda kadı mahkemelerine başvurabiliyorlardı. Bu da az da olsa gayrimüslim kadınlarının mahkemelerde görünmesini sağlamıştır. Ancak gayrimüslim kadınların az bulunan dava kayıtları onlar hakkında yapılacak olan yorumların çerçevesini daraltmaktadır. Yine Müslüman kadınlarla gayrimüslim kadınlar arasında yapılacak olan karşılaştırmalarda da aynı problemler ortaya çıkacaktır. Daha doğru bir ifadeyle sicillerde yer alan gayrimüslim kadınların davaları Galata'da yaşamış gayrimüslim kadınların hayatlarının ne kadarını aydınlatmaya yetecektir? Bu soru önemli bir problemdir. Hele ki incelenen dönemde Galata nüfusunun yarısının gayrimüslim olduğunu düşünürsek.

Sicillerde terekeler önemli bir yer tutmaktadır. Kadın olsun erkek olsun, mezkûr kayıtlardan sosyal hayatla alakalı birçok çıkarımda bulunabilmekteyiz. Ancak terekelerde yer alan menkul-gayrimenkul ürünlerin gerçeği ne kadar yansıttığı sorusunu sormamız gerekiyor. Örneğin ölen bir kadının mirasçıları mahkeme huzurunda, kadının sahip olduğu bütün mal varlığını belirttiler mi? Terekeden mal kaçırانlar olmuş muydu? Bunlar ve benzer türevdeki sorular konuya ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmamız gerektiğini göstermektedir. Haddizatında, miras paylaşımlarında herhangi bir problem olmadığında

²⁷ Fatma Müge Böcek ve Marc David Baer, "18. Yüyl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", içinde *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline Zilfi, 2. bs (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), 57-59.

kadıya başvurmanın gereksizliği ki bizim incelediğimiz terekelerin kahir ekseriyetini ihtilaf üzerine olması zikredilen soruları dikkate almamızı gerektirmektedir.

Konuyla alakalı problemlerden bir diğeri ise mahkemede gerçekleşen duruşma sonrası, kadının verdiği hüküm ne derecede uygulanmıştır? Bu durumda belgelerin hukuksal dili, araştırmacıya açık bilgiler sağlamamaktadır. Verilen cezaların bilinmemesi belli çerçevede yorumlar yapmayı engellemektedir. Hâl böyle olunca bazı konularda sınırlı çıkarımlarla yetinmek durumundayız.

D. LİTERATÜR ANALİZİ

Osmanlı Devleti ile alakalı çalışmalar uzun zamandır yurt içinde ve yurt dışında birçok akademisyen tarafından devam ettirilmektedir. Ancak uzun bir süre tarihe yalnızca devletlerin tarihinden, hükümdarların yaptığı faaliyetler minvalinden bakılmasından dolayı sosyal alanda yapılan çalışmalar daha geç bir dönemde başlamıştır. Annales ekolünün temsilcileri Barkan ve İnalcık, Türk tarihçiliğinde sosyo-ekonomik hayatla alakalı çalışmaları 20. yüzyılın ortalarıyla birlikte başlatmışlar müteakip olarak yeni çalışmalar başlamıştır.²⁸

Biz burada, erken modern Osmanlı toplumunun önemli bir paydası olan kadınlarla alakalı yapılmış önemli kaynakları zikretmeye çalışacağız. Ancak özellikle son dönemlerde yapılan kadınlarla ilgili çalışmaların fazlalığı sebebiyle hepsini burada vermemiz pek mümkün gözükmemektedir.²⁹

Osmanlı toplumunda şüphesiz çok önemli yeri olan kadınlarla alakalı kadı sicillerine dayalı olarak yalnızca halktan kadınları içeren çalışmalar, 1970’li yılların ortalarında başlamıştır.³⁰ İlk defa Kayseri kadı sicillerini inceleyip kadınların Osmanlı toplumunda nerede yer aldığını göstermeye çalışan ilk çalışmacı Ronald Jennings

²⁸ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, C. III, sayı 5-6, 1966, s. 1-479

²⁹ Osmanlı erken modern dönemine ait kadınları ihtiva eden makaleler için bakınız: Bayram Ürekli-Muhammet Özler, “İsmihan ve Mezid’in Hikayesi: Osmanlı Toplumunda Mahremin Kamusal Alana Taşınma Biçimi Hakkında Bir Değerlendirme”, *SEFEAD*, (43), 2020, 421-434; Abdurrahman Kurt, “Osmanlı’da Kadının Sosyo Ekonomik Konumu”, *Osmanlı- Toplum*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.434-448; Mustafa Akbel, “Osmanlı’da Kadına Şiddet- Galata Örneği”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı XXVI, Haziran 2016, s. 207-222; Ömer Menekşe, “Osmanlı’da Zina Cezası Olarak Recm”, *Marife*, sayı 2, 2003, s.7-18.

³⁰ Osmanlı kadınlarını ile alakalı yapılan çalışmaları değerlendiren bir makale için bakınız: Betül İpşirli Argıt, “Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, s.5, 2005, s.575-621.

olmuştur.³¹ Jennings'in çalışmasına kadar, oryantalistler tarafından savunulan Osmanlı toplumunda kadının; pasif, sosyal hayattan dışlanmış, ataerkil toplumda hiçbir şekilde söz sahibi olmayan, sadece ev içine kapanmış bir tasviri vardı. Ancak Jennings'in 17. yüzyılın başlarında kaydedilen Kayseri kadı sicillerini taramasıyla çok farklı bir sonuç ortaya çıkmıştı. Kadınlar mahkemelerde erkekler gibi haklarını savunmuşlar, alım-satım ilişkilerinde bulunmuşlardı.³² Yine Jennings kadınların hak arama süreçlerinde Amasya, Karaman, Trabzon gibi şehirlerde de aktif olduklarını göstermekteydi.³³

Kadınlar hakkında Jennigs'in çalışmalarını Haim Gerber devam ettirdi. 1600-1700 yılları arası Bursa Şer'îyye sicillerini inceleyen Gerber, Jennigs'e benzer sonuçlar elde etti. 17. yüzyılda Bursa'da yaşayan kadınların oryantalist bakış açısından uzak bir şekilde aktif olduğunu belirtti.³⁴ Osmanlı toplumunda çok eşli evliliklerin hâkim olduğu kanısının, -Bursa sicillerine dayanarak- gerçek olmadığını dile getirdi. Yine Gerber; kadınların mülk sahibi olduklarını, Kadı mahkemesinde serbestçe kendilerini savunabildiklerini, kredi alıp verme işlemlerinde aktif ve ticaret alanında etkin olduklarını söyledi.³⁵ Jennings'ten farklı olarak önemli bir sanayi kenti olan Bursa'da kadınların sanayi faaliyetlerinde de bulundukları tespit edilmiştir.

Konumuza kaynaklık eden bu araştırmaların yanında Osmanlı kadınının toplumdaki statüsünü ortaya koymak için birçok çalışma yapıldı. Kadınların evlenmeleri, boşanmaları, mirasları, mehirleri, ailedeki ve toplum içerisindeki yaşayışları vb. durumlar bu çalışmaların ana ekseninde olmuştur.

Kadınlar konusu doksanlı yıllarla birlikte konferanslarda işlenir hâle geldi 1994 yılının nisan ayında Maryland Üniversitesinde yapılan “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınlar: Ortadoğu'da Erken Modern Dönem Tarihi ve Mirası, 1650-1830*” konferansının sunumları daha sonra 2000 tarihinde Madeline Zilfi editörlüğünde basıldı. Bu kitapta yer alan 13 makalede Osmanlı erken modern döneminde yaşayan kadınlar, birbirinden değerli pek çok konuda değerlendirildi.³⁶

³¹ Ronald Jennings, “Women in Early Seventeenth Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Courts of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. 18, Sayı 1, 1975 s. 53-11.

³² Ronald Jennings, “Women in Early...” s.64.

³³ Ronald Jennings, “Women in Early...” s.59-64.

³⁴ Haim Gerber, (Çeviren Hayri Erten), “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, s. 8, 1998, s. 327.

³⁵ Haim Gerber, *Bir Osmanlı Şehri*, s.327-340.

³⁶ Madeline C. Zilfi: *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, trc. Necmiye Alpay, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000).

Osmanlı toplumunda yer alan kadınlar ve köleler ile ilgili önemli bir diğer eser Madeline C. Zilfi tarafından kaleme alınan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)* adlı eserdir. Zilfi, bu önemli eserinde imparatorluğun başkentindeki kadınların ve kölelerin erken modern dönemdeki durumunu ve köleliğin tekâmülünü ele alarak erken modern dönemde Osmanlı başkentinde yaşayan bir köle kadının yaşamından izler göstermeye çalışmıştır. Aynı zamanda Osmanlı köleliğinin Batı dünyasıninkinden farklı bir yapı arz ettiğini de vurgulamıştır. Birincil kaynaklara dayanılarak yapılan bu çalışma kadınlarla alakalı yapılmış kayda değer çalışmalardan birisidir.³⁷

Osmanlı kadınının ailedeki yerini ve konumunu, hukuk uygulamalarında kadının durumunu açıklayan bir diğer önemli kaynak da Mehmet Akif Aydın'ın *Osmanlı Aile Hukuku* adlı eseridir. Aydın, eserinde Osmanlı aile hukukunu Klasik dönem ve modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan aile hukukunu ayrı ayrı ele almıştır. Bu önemli eserde Osmanlı toplumunda evlenme ile ilgili meseleler, evlenmenin sona ermesiyle ortaya çıkan durumlar, evliliklerin nasıl sona erdiğiyle alakalı konular detaylı olarak incelenmiştir. Aydın'ın eseri, alanında önemli bir eserdir. Eser, birincil kaynaklara İstanbul ve Anadolu kadı sicillerine -dayanarak hazırlanmıştır.³⁸

Osmanlı toplumunda kadının ailedeki konumunu tespit etmek için hazırlanmış çalışmalardan bir diğeri de İlber Ortaylı'nın kaleme aldığı *Osmanlı Toplumunda Aile* adlı eserdir. Ortaylı, ailenin öncelikle toplumda hangi çerçevede bulunduğunu, çekirdek aileyi, millet sistemi içerisinde ailenin yapısını ve mahalle bağlamında aileyi tahlil etmeye çalışmıştır. Bilahare Osmanlı toplumunda bulunan aile tiplerini: Osmanlı hanedanı ailesi, ulema aileleri, ulemaların kızlarının aileleri ve son olarak gayrimüslim aileleri ayrı başlıklar altında incelemiştir. Ortaylı diğer bir başlıkta ailenin nasıl kurulduğunu, nikah akdi akabinde kocanın, karısına verdiği mehri, ailede ortaya çıkan ölüm hadisesi ve miras paylaşımı üzerinde durmuş, sonra ailenin günlük yaşamda nelerle meşgul olduğu konusunu işlemiştir.³⁹

Şüphesiz, Osmanlı tarihi alanında en çok merak edilen konulardan birisi de haremdi. Osmanlı haremiyle alakalı geçmişten günümüze kadar birçok efsane

³⁷ Madeline Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, trc. Ebru Kılıç, 2. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020).

³⁸ Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 3. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul 2020.

³⁹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 23. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul Ekim 2021.

dillendirildi. Bu konuda pek çok dizi çekildi ve popüler kitaplar ortaya çıktı. Ancak Harem'in adı üstünde mahrem olması, günlük hayatta buraya herkesin girip çıkamaması sebebiyle burası hakkında pek fazla bilgi yoktur. Genellikle Avrupalı seyyahlar İstanbul'da haremle ilgili duydukları dedikoduları ya da kendi hayal dünyalarındaki hadiseleri eserlerine yansıtıyorlardı. Gerçeklikten çok uzak olan bu harem algısı özellikle oryantalistler tarafından benimsenmişti. Osmanlı haremni bu efsanelerin içinden sıyırmak adına yapılan önemli çalışmalardan birisi Leisle P. Pierce'inin *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar* adlı eseridir. Pierce eserinde, öncelikle basmakalıp ifadelerle Batılılar tarafından ortaya atılan harem fantezilerini eleştirmiştir. Bilahare haremde yer alan kadınların Osmanlı yönetim mekanizmasında ne kadar büyük öneme haiz olduklarını açıklamaya çalışmıştır. Özellikle sultan ailelerinin nüfuzundan bahsetmiştir.⁴⁰ Pierce'inin bir diğer önemli eseri ise dilimize *Ahlâk Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet* ismiyle Ülkün Tansel tarafından çevrilmiştir. Pierce bu eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamlı yılları olan 1540-1541 yılları arası kadı sicillerini inceleyerek, toplumun yapısını, kadınların durumunu devlet ve halk bağlamında karşılaştırmalı bakış açısıyla kaleme almıştır.⁴¹

Osmanlı hanedanı kadınlarının en meşhurlarının başında gelen kişi Hürrem Sultan'dır. Onun hayatına dair yerli, yabancı pek çok yazar, eser kaleme almıştır. Ancak hakkında yazılan eserlerin kahir ekseriyeti popüler kültüre hitap etmekte olup gerçeklikten uzak anlatılarla doludur. Osmanlı tarihinde mühim bir yerde olan Hürrem hakkında akademik mahiyette bir çalışma Leslie Pierce tarafından yapılmıştır. Pierce, Roxelana/Hürrem'in Osmanlı sarayına gelmesi ile birlikte başlayan serüvenini, döneminde yaşanan olaylarla paralel bir şekilde anlatmıştır. Eser Osmanlı kadın biyografileri alanında önemli bir konumda bulunmakla birlikte, birincil kaynaklar kullanarak hazırlanmış başucu kitaplarından birisi olmuştur.⁴²

⁴⁰ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadın*, trc. Ayşe Berktaş, 6.Baskı, (İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012).

⁴¹ Leslie P. Peirce, *Ahlâk Oyunları/ 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, trc. Ülkün Tansel, (İstanbul: TVYY, 2005).

⁴² Leslie Peirce, *Hürrem Sultan*, trc. Renan Akman, 2. Baskı, (İstanbul TİŞBKY, 2020).

E. KAYNAKLARA DAİR

Galata'ya ait İslam Araştırmaları Merkezinde ve İstanbul Müftülüğünde 1041 adet kadı sicili bulunmaktadır. Mezkûr sicillerin ilki Kanuni'nin saltanat yıllarında 943/1536 yılında tutulmaya başlanmış, son sicil 1340/1921 yılında tutulmuştur. Galata'da kadınlar hakkında çalışmamızın temelini kadı mahkemelerinde tutulan defterler teşkil etmiştir.

Biz, çalışmamızı hazırlanırken Sultan II. Mustafa'nın saltanat yıllarını seçtik, onun döneminde Galata mahkemesine ait 12 adet defter tarayıp elde edilen verileri analiz etmeye çalıştık. II. Mustafa döneminde Galata kadılığında toplam 29 defter tutulmuş olmakla birlikte, 943-1115 yılında tutulmaya başlayan 191 Numaralı sicilde ve 992-1115 yıllarını kapsayan 190 Numaralı sicilde bu döneme ait kayıtlar bulunmaktadır. İncelenen ilk defter 163 Numaralı defterdir. Mezkûr defter; Zilhicce 1104/ Şubat 1693 yılından Zilhicce 1106/ Temmuz 1695 yılları arası Müslüman ve gayrimüslim ahalinin miras paylaşımlarını, terekelerini ihtiva etmektedir, toplam 391 kayıttan müteşekkildir. İncelenen ikinci defter, 164 Numaralı sicil, 1106/Ağustos 1694- Temmuz 1695 yılında tutulan miras paylaşımlarını ve terekeleri ihtiva eden toplam 543 kayıttan oluşmaktadır. Üçüncü defter 165 Numaralı defter 1106-1107 1695/1696 yıllarında tutulmuş toplam, 319 ilam⁴³, hüccet⁴⁴, hükümlerden⁴⁵ oluşmaktadır. Dördüncü olarak 1106-1107/1695-1696 yılları arasında tutulan 166 Numaralı sicil, sadece Müslüman halk için tutulmuş 266 adet miras tereke kayıtlarından oluşmaktadır. Beşinci olarak 1106-1110/1694-1698 yılları arasında tutulan 172 Numaralı sicil, toplam 404 kayıttan oluşan defter Müslüman ve gayrimüslim Galata halkının miras paylaşımlarını terekelerini ihtiva etmektedir. Altıncı olarak 1110-1111/ 1698-1699 yılları arasında Galata'da yaşayan Müslüman halkın miras paylaşımlarını ve terekelerini ihtiva eden 175 Numaralı sicil, 349 kayıttan müteşekkildir. Yedinci olarak 1111-1112/1699-1700 yıllarında tutulan 178 Numaralı sicil, Müslüman ve gayrimüslim halkın meselelerini havi 710 ilam, hüccet ve hükümden oluşmaktadır. Sekizinci olarak 1112.1113.1701-1702 yıllarında tutulan 182 Numaralı

⁴³ Detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Akgündüz, "İlam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), s. 72-73.

⁴⁴ Detaylı bilgi için bakınız: Mustafa Oğuz, "Hüccet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), s. 446-450.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Özel, "Ahkam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), s. 550-551.

sicilde yalnızca Müslüman halk için tutulan 339 miras ve tereke kaydından oluşmaktadır. Dokuzuncu olarak 1114/1702-1703 yılları arasında 187 Numaralı sicilde 244 adet Müslüman ve gayrimüslim halkla alakalı hüküm, hüccet ve ilam bulunmaktadır. Onuncu olarak 1114-1115/1703-1704 dönemini ihtiva eden 192 Numaralı Galata Şer'iyye sicilinde bulunan 240 adet Müslüman ve gayrimüslim halka ait hüküm, hüccet ve ilamdan oluşmaktadır. 168 ve 181 Numaralı defterler ise yalnızca vakıf meseleleri ve vakıfların denetimleri, muhasebeleri için tutulmuştur. 168 ve 181 Numaralı siciller ayrı tutulduğunda diğer 10 defterde toplam 3.805 kayıt incelenmiştir. Bu kayıtlardan 769 tanesi tereke, geriye kalan kısmı olan 3036 adeti ise hüküm, ilam ve hüccetlerden oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN VE AİLE

1.1. AİLENİN OLUŞUMU

Aile, çekirdek aile ve geniş aile olarak ikiye ayrılmaktadır. Çekirdek aile; birbirine kan bağı ile bağlı olan ve bir çatı altında hayatlarını devam ettiren anne, baba ve çocuklardan oluşurken, geniş aile ise; anne, baba, dede, dayı, amca, gibi üyelerin aile reisi etrafında yapılandıkları aile biçimidir. Bunun dışında aileler ataerkil ve anaerkil olarak, eş sayısına göre de çok eşli-poligami, tek eşli-monogami olarak ayrılmaktadır.⁴⁶

1.1.2 Evliliğe Atılan İlk Adım: Namzetlik

Namzetlik, kelime anlamı olarak *nişanlı, sözlü, yavuklu, aday* gibi manaları ihtiva etmekteydi.⁴⁷ Namzetlik terim anlamı olarak ise evlenmeden önce evliliğe karar vermiş olan kadın ve erkeğin kendileri veya velileri tarafından evlilik için yapılan bir ön anlaşma demektir. Günümüzde de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde devam eden nişanlılık aşamasına benzer bir uygulamadır. Namzetlik esnasında mehir belirlenebilirdi. Ayrıca mehin yanında namzetlik için *ağırlık, kalın* gibi isimlerle hediyeler verilir ve bazı ödemeler de yapılırdı.

Namzetlikle alakalı kadı sicillerinde çok fazla veriye rastlamak pek mümkün değildir. Çünkü Osmanlı toplumunda herhangi bir ihtilaf olmadan namzetliği kadı huzurunda kaydettirmeye gerek yoktu. Ancak anlaşmazlık durumlarında ya da namzetlikten vazgeçme gibi durumlarda konu mahkemenin huzuruna geliyordu. Bu sebeple kadı sicillerinde namzetlikle alakalı vakalara yalnız namzetliğin bozulması dolayısıyla rastlanmaktadır.⁴⁸

İncelenen kayıtlar arasında namzetlikle alakalı sadece bir dava ile karşılaşmaktayız. Mezkûr dava 4 Temmuz 1697 tarihinde görülmüştür.⁴⁹ Davacı ve davalılar Rizelidir. Davada nişanlanan kadın Daye bilfiil mahkemede bulunmamış, erkek kardeşi tarafından temsil edilmiştir. Elhac Mehmet ve memleketlisi Galata'da Müeyyetzade Mahallesi sakini olan, Rize'de vefat eden Mehmet Ağa'nın oğulları Mustafa Ağa ve Ahmet Ağa'dan davacı olmuştur. Elhac Mehmet, Mehmet Ağa'nın sağlığında, kızı Daye'ye namzet olmuştur. Ancak Mehmet Ağa'nın vefatıyla birlikte namzetlik sona ermiştir. Bu sebepten dolayı *ağırlık* olarak

⁴⁶ Mehmet Akif Aydın, "Aile", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamsiklopedisi.org.tr/aile> (11.05.2022).

⁴⁷ Ferit Devellioğlu, ed., "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat" (Ankara: Aydın Kitabevi, 2013), s.944.

⁴⁸ Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 3. Baskı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2021), 45-47.

⁴⁹ GŞS, 164/vr.33a-3.

verdiği bir çift altın bileziği, bir mücevher yüzüğü ve 200 kuruşu geri istemektedir. Daha sonra da Rizeli olan iki Müslüman tüccarla da isteğini kanıtlamaktadır. Davacı Elhac Mehmet kuvvetle muhtemel Rize’de yaşamaktaydı. Çünkü misafir olarak İstanbul’da Sulu Han’da ikamet ediyordu. Onun sadece bu dava için mi, İstanbul’a geldiği bilinmemekle beraber tüccarlık ile iştigal olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Mahkemede gösterdiği şahitlerin tüccar olması, aynı anda beraber ikamet etmeleri ve nihayet aynı memleketten olmaları dolayısıyla ticaret amacıyla da buraya gelmiş olabileceği ve mahkemeye de bu süreçte çıkmış olabileceği mümkündür. Ölen Mehmet Ağa ile damadının tanışıklığının nereden olduğunu bilemiyoruz. Namzetlik karşılığında verildiği düşünülen ağırlığa bakıldığında Elhac Mehmet’in zengin olduğunu söyleyebiliriz. Yine kayınpeder olan Mehmet Ağa’nın terekesine de bakıldığında 847840 akçe civarında bayağı yekûnu olan mal varlığı bıraktığı görülmektedir.⁵⁰

Namzetliğin nikâhla sonuçlanmasını gerektiren hukuki bir zorunluluk yoktu. Taraflar -kadın ya da erkek- namzetlikten vazgeçebilirlerdi. Yine hediye vermek hukukî bir zorunluluktan değil, İslamiyet’ten çok daha önceki dönemlere kadar uzanan bir olguydu.⁵¹ Hediyelerin iade edilmesi -yukarıdaki davada görüldüğü üzere iadesi mümkündü. Hanefi hukukuna göre de nişanın bozulması akabinde verilen hediyelerin geri ödenmesi gerekmektedir.⁵² Nitekim Ebusuud Efendi⁵³ bu konuya değinmektedir.⁵⁴

⁵⁰ GŞS, 164/ vr. 33a- 34b.

⁵¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 23. Baskı (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), s.85.

⁵² Ebusuud Efendi kalın ile mehrimuacceli aynı olarak zikrederken Yenişehirli Abdullah, niyeti ön plana çıkartmıştır. Onun fetvalarına göre nikâh öncesi verilen mehrimuacceli ile ağırlığın ayırt edilmesi niyetlere göre belirlenmiştir. Yani nişanlı adayı erkek nişanlanacağı kıza ağırlık, kalın, çeyiz niyetiyle veriyse herhangi bir ayrılık durumunda verdiği hediye geri isteyebilirdi. Ancak hediye olarak verilen şeyler ya kaybedildi ya bozuldu ise alanın sorumluluğunda olmaz, geri vermesine ya da değerini ödemesine gerek yoktur. Tafsilatlı bilgi için bakınız: Colin Imber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behçetü’l Fetevası’nda Mehr”, ed. Madeline Zilfi, *Moderleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, s. 87-88. ; Süleyman Kaya vd., ed., *Behçetü’l Fetava-Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 3* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), s.89.

⁵³ 31. MESELE: Zeyd, Amr’ın kızı Hinde namzed olup bir miktar akça ve bazı esbâb gönderse, Amr mukabelesinde dondan ve gömlektan ve sair levazımdan ana mu’adil ba’zı esbab gönderse, ba’de zamanın ayrıldıktan, Zeyd kalın deyu pey verdiği akçayı ve esbabı almağa kadir olur mu?

ELCEVAP: Kalın mehr-i muacceldir. Hediye değildir ki mukabelesinde ivaz-ı muadile gönderile, vermek lazımdır: Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972), s. 37.

⁵⁴ Mehr-i muaccel ve kalın arasındaki bağlantı ile alakalı hukukî tahlil için bkz: Colin Imber, *Şeriattan Kanuna*, çev. Murteza Bedir (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004), s. 187-188.

Sonuç olarak; evlilikten önce yapılan namzetliklerin Galata sakinlerinde genel bir uygulama olduğunu söylemek için elimizde maalesef pek fazla bir malzeme yoktur. Toplumda hangi statü sahibi kişilerin ya da hangi dine mensup kişiler arasında yapılan bir uygulamadır, elimizdeki veriler dahilinde ortaya atılan ifadelerle yeni kaynaklar ortaya çıkmadan bütün bunlar spekülasyondan öteye geçemeyecektir.

1.1.3 Evlenme

Evlilik, evliliğe aday tarafların isteklerini iki erkek şahit ya da bir erkek iki kadın huzurunda beyan etmeleriyle oluşan akittir. Evlilik akdinin illa din adamları huzurunda yapılmasına ya da dinî bir mekânda yapılmasına gerek yoktur. Ancak Osmanlıda kahir ekseriyetle nikâhların, kadı⁵⁵ huzurunda⁵⁶ ya da mahalle imamı⁵⁷ tarafından yapılması istenmiştir. Örneğin Kanuni döneminde ünlü şeyhülislâm Ebusuud Efendi'nin fetvalarında nikâh akitleri için izinname alınması gerektiği padişah emri olarak belirtilmiş ve her yerde nikâh akdine izin verilmemiştir. Yine yapılacak olan nikâhların geçersiz olacağı belirtilmiştir.⁵⁸ Bu konuyla alakalı seyyah Thevenot da Türklerin nikâhlarını imam huzurunda kıydırdıklarından söz etmiştir.⁵⁹ Ancak Yenişehirli Abdullah'ın fetvalarında nikâh akdi için kadının izinnamesine gerek olmadığı belirtilmektedir. Hatta kadı, izni bulunmadan yapılan nikâhların geçersiz olacağını, “[yapılacak nikâhtan] *hasıl olan veledin nesebi sahi sabit olmaz*” şeklinde fetva vermiştir.⁶⁰

Evlilik akdinin yapılabilmesi için tarafların esasını, evlenecek kadın ve erkek oluşturur. Evlenmek için reşit olma zorunluluğu yoktur. Tarafların temyiz gücüne malik olması ve buluğa ermiş olmaları evlilik akdi için yeterlidir.⁶¹ Nikâh akdinde evlenecek olan kişilerin isimleri zikredilmelidir. İsim belirtilmeden yapılacak nikâhlar geçersiz olmakta yine iki şahidin dahi olmadığı nikâh akitleri de geçersiz sayılmaktaydı.⁶²

⁵⁵ Gayrimüslimlerin kadı huzurunda kıydıkları nikâh kaydı için bkz: GŞS 178/ vr.66a-3.

⁵⁶ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 62-65.

⁵⁷ Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018).

⁵⁸ Ertuğrul Düzdâğ, *Ebussuud Efendi Fetvaları*, s. 37-38.

⁵⁹ Jean de Thevenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, ed. Stéphane Yerasimos, çev. Ali Berktaş, 1. basım (İstanbul: Kitap Yayınevi, t.y.), s. 103-104.

⁶⁰ Kaya vd., *Behcetü'l Fetava-Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 3*, s. 70-71 fetva no 258,259,260.

⁶¹ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s.52-53.

⁶² Kaya vd., *Behcetü'l Fetava*, s. 70 no 253.

Evlenme şartlarını tam olarak yerine getiremeyen eş adayları velileri aracılığıyla evlenebilirlerdi. Örneğin Konyalı olan Hatice'nin babası Abdülbaki ölmüştü, velisi sıfatıyla amcasının oğlu Mehmet tarafından Galata Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan Mustafa'yla evlendirilmişti. Mustafa'nın velisi olarak da babası Elhac İbrahim temsil etmişti.⁶³ Ayrıca nikâh akdi, evlenecek olan kişiler olmaksızın velilerinin veya vekillerinin katılımıyla yapılmaktadır. Osmanlı toplumunda evlenmek isteyen kişi, kölesini dahi vekil tayin edip nikâhının akdinde kendisine vekâletini isteyebilirdi.⁶⁴ Anneler, erkek kardeşler kız kardeşleri adına nikâh akitlerinde bulunabilirlerdi.⁶⁵ Nitekim Galata'da Zivoli? ile Yani arasında gerçekleşen nikâha, Yani'nin adına, vekili Abraham katılmıştır.⁶⁶

Nikâh esnasında, eşlere verilecek olan mehir⁶⁷ belirlenmekteydi. Mehir; nikahın gerçekleşmesinden sonra kocanın karısına ödemesi gereken mal veya hizmet olup ikiye ayrılırdı: ilki nikâhtan önce verilen mehr-i muaccel, ikincisi ise nikâh sonrası boşanma veya eşlerin vefatıyla birlikte verilen mehr-i müeccel.⁶⁸ Kaynaklarda mehir isteği ile alakalı davalara rastlanmaktadır.⁶⁹ Bu davalarda mehirlerin eşlerin ölümünden sonra mirasçılardan istendiğini görmekteyiz.⁷⁰ Kuran-ı Kerim'de mehirle alakalı “*Kadınlara mehirlerini gönülden isteyerek (ve bir hak olarak) verin...*”⁷¹ şeklinde belirtilen ayetle de mehirlerin ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.

1701 yılında Galata'ya gelen Avrupalı seyyah Tournefort kız istemenin gerçekleşmesi, bilahare nikâh kıyılmasının ardından gelinin baba evinden kendi evine getirilmesi hakkında renkli bilgiler aktarır. Düğünün yapıldığı gün, gelinin baba evinden alınarak başında bir örtü ile beraber ata bindirilerek birçok kadının bulunduğu, çalgıların çalındığı bir alayla birlikte şehrin sokaklarını dolaşarak yeni evine getirildiğini, bu süreçte

⁶³ GŞS, 187/55-3.

⁶⁴ Kaya vd., *Behcetü'l Fetava*, s. 77-78 no 314.

⁶⁵ Kaya vd., *Behcetü'l Fetava*, s. 79 no323,325.

⁶⁶ GŞS, 178/ vr.66a-3.

⁶⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Nizamiye Akademisi, 2016), s.138.

⁶⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s.91.

⁶⁹ GŞS, 175/vr.12b-1, vr.33b-2, vr.46b-2, vr.47a-1, vr. 52b-3, vr.67b-1, vr.69b-2.

⁷⁰ GŞS, 175/vr.12b-1, vr.33b-1, vr.35b-1, vr.46b-3.

⁷¹ Nisa 4/4.

yolu ne kadar uzatılırsa şanlarının o kadar artacağını belirtir. Nihayet alayı yeni evinde damat karşıladı.⁷²

Galata'da Santa Marka Mahallesinde yaşayan Balase adlı Hristiyan kadın, Mellah Yorgi ile 1000 akçe mehir karşılığında evlendiğini mahkemede kaydettirmiştir.⁷³ Yine aynı mahallede sakin Zivoli adlı Hristiyan kadın 30 kuruş mehr-i müeccel karşılığında evlendiğini tasdik ettirmiştir.⁷⁴

Galata'da velileri tarafından küçük yaştaki çocuklar da evlendiriliyordu. Aslen Konyalı olan Hatice babasının vefatından sonra velisi amcaoğlu Mehmet tarafından Galata Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan Mustafa ile 15 kuruş mehr-i muaccel, 30 kuruş mehr-i müeccel karşılığında evlendirilmişti. Mustafa'da küçük olduğundan babası Elhac İbrahim velisiydi.⁷⁵ Tophane Süheyl Bey Mahallesi sakinlerinden önemli bir askeri aileye mensup olduğu anlaşılan Hatice Hanım'ın davası ilginçti. Hatice Hanım küçükken babası Mahmut Bey'i kaybetmiş, velisi olan amcası Abdülbaki Paşa tarafından, yine Abdülbaki Paşa'nın oğlu Mehmet Bey ile evlendirilmişti. Hatice olgunluğa erişip hayz gördüğünde hemen mahallede bulunan Müslüman ahaliye bunu belirterek kocası Mehmet Bey ile aralarında nikâhı kabul eylediğini belirtmişti. Hayz⁷⁶ görmesini takip eden gün şahitlerle birlikte mahkemeye giden Hatice durumu mahkemeye tasdik ettirmişti. Ancak Hatice için ortada büyük bir problem vardı, çünkü amcası Abdülbaki Paşa ve kocası Mehmet Bey savaşta esir alınmıştı ve akıbetleri hakkında hâlâ haber yoktu. Hatice durumunu şahitleriyle beraber mahkemeye 16 Eylül 1698 tarihinde arz etmişti.⁷⁷ Mahkemenin durumla ilgili ne karar verdiği bilinmemekle beraber Hatice'nin durumundan evlilik hakkında önemli bir hususu görmekteyiz. Hatice velisi tarafından kendi haberi yokken akdedilen nikâhı hayz gördüğünde kabul etmeyebilirdi. Kadınların velileri tarafından yapılan nikâhları istemedikleri durumlarda feshetme imkânları bulunmaktaydı, ancak

⁷² Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berkay ve Teoman Tunçdoğan, 4. Baskı (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), s. 68.

⁷³ Santa Marka mahallesinden Balase? ile Mellah Yorgi arasında gerçekleşen nikâh kaydı için bkz: GŞS, 165/vr. 49a-1.; Yine Santa Marka'da yaşayan Zivoli? 30 kuruş mehr-i müeccel karşılığında Yani ile evlendiğini mahkemeye tasdik ettirmiştir. 178/vr.66a-3.

⁷⁴ GŞS, 178/vr.66a-3.

⁷⁵ GŞS, 187/vr.56a-1.

⁷⁶ Hayız hukuk terimi olarak ergenliğe erişmiş olan kadının düzenli aralıklarla rahminden akan kanı ifade etmek için kullanılır. Yunus Vehbi Yavuz, "Hayız", içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s. 51.

⁷⁷ GŞS, 187/ vr.1b-1.

hayz görmesiyle bunu yapabilirlerdi. Bu İslam hukukunda bülüğ muhayyerliği ile ilgilidir. Baba ve dede (babanın babası) dışında bir kimsenin veli olarak nikâh akdederse, buluğ çağına eren kadının bu nikahı feshetme imkânı vardı.

Osmanlıda farklı dinlere mensup kişiler arası evliliklere pek fazla rastlanılmamaktaydı. Müslüman bir erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilirdi ancak kadın evlendikten sonra Müslümanlığı seçerdi. Galata'da Sultan Bayezid Mahallesi'nde yaşayan bir kadın ihtida ve Hatice ismini almıştı. Müslüman olması dolayısıyla kocası Dali'yle olan nikâhı fesih edilmişti.⁷⁸ İslam hukukuna göre evli çiftlerden kadının Müslüman olması durumunda kocasına da Müslüman olması teklif edilir kabul etmediği durumda nikâh düşerdi.⁷⁹

Kadınlar nikâh akdi gerçekleştikten sonra evliliklerden keyfî bir şekilde vazgeçemiyorlardı. Ayrıca kocaları ile nikâh sonrası bir arada olmak istemeyen kadınlardan, kocaları davacı olduklarında kadı tarafından kadın, kocasının evine gitmesi konusunda uyarılıyordu. 5 Muharrem 1112/11 Haziran 1111 tarihinde görülen bir davada Mehmet b. Abdullah, eşi Fatma binti Abdullah'ın eve gelmemesinden dolayı şikâyetçiydi. Mehmet'in iddiasına göre iki sene önce 300 akçe mehir karşılığında Fatma ile nikâh akdetmiş olmalarına rağmen, Fatma izdivaç muamelesinden imtina etmekteydi. Bu iddiayı Fatma inkâr etse de Mehmet, mahalle imamı Mustafa Efendi ve Ali Halife'nin şahadetiyle iki sene evvel evlendiklerini kanıtlıyordu. Kadı, Fatma'nın Mehmet'e karşı gelmemesine evine dönmesine dair hüküm verdi.⁸⁰

Kadınlar, kocalarının kendilerini iş, askerlik, ticaret gibi sebeplerle bırakıp başka yerlere gittiklerinde bazı problemler yaşamaktaydılar. Ticaret için Galata'dan başka bir bölgeye giderken vefat eden erkeğin durumunu eşine ve ailesine bildirecek kimse olmadığında kadınlar kocalarını uzun yıllar beklemek zorunda kalıyorlardı. Hatta Hanefî hukukunda kadınlar geri dönmeyen kocalarından 90 yaşında boşanmış olabiliyorlardı.⁸¹ Ancak kocasının öldüğüne şahit olan kişiler var ise kadın iddet müddetinin nihayete ermesiyle başka birisiyle tekrar evlenebilirdi. Nitekim 16 Cemaziyevvel 1114/ 8 Ekim 1702 tarihinde gemi ile İzmir'e giderken, geminin batması sonucu boğulan Mehmet'in

⁷⁸ GŞS, 178/ vr.30a-2.

⁷⁹ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 80.

⁸⁰ GŞS, 178/ vr.54a-2.

⁸¹ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 128.

153 gün önce öldüğünü eşi Havva için olaya şahit olanlar bildirmişti. Kadı bu durumda Şeyhülislâm Ali Efendi'den⁸² fetva istediğinde, kadının tekrar evlenmeye kâdir olduğu cevabı alınmıştı.⁸³

İslam hukukunda evlenen çiftlerin ikamet edecekleri evi ve ev içindeki eşyaları temîn etmek kocanın görevidir. Kadının günlük nafakasını sağlamak, evi geçindirmek yine kocaya aittir. Kadın ne kadar zengin olursa olsun bu konuda onun üzerinde bir yükümlülük yoktur. Çok eşlilik olması durumundan kadın, eşinden, kendine ait olan bir ev isteyebilirdi. İncelenen sicillerde kadınların geçimini sağlamak adına kocaları üzerine nafaka talebiyle mahkemeye başvurdıklarına dair birçok kayıt bulunmaktadır. Genelde kadınlar evden ayrılıp muhtelif sebeplerle başka yerlerde bulunan kocaları üzerine kadından nafaka talebinde bulunarak kocaları üzerine istidane (borçlanma) hakkı elde ediyorlardı.⁸⁴

Osmanlı'da evin geçimini sağlamak kocanın yükümlülüğünde olmakla birlikte, ev içerisinde mal sahipliğinde bireysellik hakimdir. Evlilikle beraber kadının eve dahil ettiği eşyalar kadının, kocanın eşyaları kocanın kendisininindir.⁸⁵ Mamafih Galata kadı sicillerinde yer alan birçok davada kadınların şahsi mallarının bulunduğu görülmektedir. Galata'da tereke kayıtlarında birçok varlıklı kadına rastlamak mümkündür.⁸⁶

1.1.4 Çok Eşlilik (Poligami-Polijini)

Osmanlı toplumunda çok eşli ailelere rastlamak mümkün olmakla birlikte, çok eşlilik yaygın değildir. Batılı bir göz olarak 17. yüzyılda Osmanlı topraklarında olan seyyah La Motraye Türk erkeklerinin dört eşe kadar evlenme imkânları olsa dahi bu haklarını kullanmadıklarını ve toplumun genelinin -Hristiyanlar gibi -tek eşli olarak yaşadığını belirtmektedir.⁸⁷ Lady Montagu da Osmanlı toplumunda çok eşli evliliğin

⁸² Bu tarihlerde Şeyhülislâm Feyzullah Efendi idi, 19.04.1692 tarihinde vafat eden Çatalcalı Ali Efendi'nin verdiği fetvalara binaen ifade edilmiş olabilir. II. Mustafa Döneminde Şeyhülislâm olanlar için bakınız: Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülişlamları*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), s. 277.

⁸³ GŞS, 187/vr.80a-2.

⁸⁴ Örneğin Galata Şahkulu mahallesinde yaşayan kadını bırakıp başka diyara giden kocasının toplu 11 aylık nafakasını alması için bkz: GŞS, 165/vr.37a-1.

⁸⁵ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 98.

⁸⁶ Örnekler için bakınız: GŞS, 163/ vr.16b-1, vr.25b-1.

⁸⁷ Aubry De La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, s. 125.

yaygın olmadığını, toplumda hoş görülmediğini belirtmektedir.⁸⁸ Osmanlı topraklarında uzun süre kalan bu iki Avrupalının belirttiği gibi Osmanlı ailelerinin kahir ekseriyetinde- Müslüman ya da gayrimüslim- tek eşlilik hâkimdi.

Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde ailelerin yapısıyla alakalı pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda tespit edilmiş olan çok eşlilik oranlarına bir göz atacak olursak; öncelikle Ömer Lütfi Barkan'ın Edirne şehriyle ilgili çalışmasında 1545-1659 yılları arasında şehirde çok eşlilik oranı %7'dir.⁸⁹ 18. yüzyıl Bursa'sı için Haim Gerber çok eşliliğin %1 civarında olduğunu belirtir.⁹⁰ 18. yüzyılın son çeyreğinde ise Bursa'da % 8, 19. yüzyıl Bursa'sı için yapılan bir çalışmada %2 civarında çok eşlilik olduğu gözükmemektedir.⁹¹ Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde çok eşlilikle alakalı bazı veriler şunlardır: 17. yüzyılın sonlarında Balıkesir için %11⁹², 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Trabzon'da %8,6,⁹³ 1710-1750 yılları Manisa'sında %6,9⁹⁴, Kastamonu'da %10,2⁹⁵, 16. yüzyıl Antep'i için %11,6⁹⁶ oranlarında çok eşli evlilikler görülmektedir. Başkent İstanbul'da da benzer oranlar görülmektedir, 18. yüzyılda %7,5 oranında çok eşlilik vardır.⁹⁷ Cem Behar tarafından aile alakalı yapılan ve kaynakları daha sarıh olan önemli bir çalışmada çok eşli evliliklerin İstanbul'da 1860-1930 tarihleri arasında %3 oranlarında olduğu gözükmemektedir.⁹⁸

⁸⁸ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, s. 44-45.

⁸⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)" *Belgeler*, III, sy 6 (Ocak 1966): s. 14.

⁹⁰ Haim Gerber, "Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadın'ın Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)", çev. Hayri Erten 8, sy 8 (01 Eylül 1998): 327-43.

⁹¹ Ömer Düzbakar, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 23, sy 23 (2008): s. 89.

⁹² İlker Er, "Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700)" (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir Üniversitesi, 2008), s. 18.

⁹³ Fatih Çiçek, "XVIII. Yüzyılda Trabzon Şehri (1700-1725)" (Doktora Tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, 2020), s. 202-203.

⁹⁴ Mahmut Tat, "Şeriye Sicillerine Göre Manisa'da Sosyal Değişim Ve Evlilik Kalıpları (1710-1750)" (Yüksek Lisans Tezi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Katip Çelebi Üniversitesi, 2017), s. 88.

⁹⁵ Ömer Döşemetaş, "Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazası (1725-1750)" (Doktora Tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, 2019), s. 371.

⁹⁶ İbrahim Etem Çakır, "16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, sy 1 (2010): s. 8.

⁹⁷ Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Evlilik", içinde *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, t.y.), s.380.

⁹⁸ Alan Duben ve Cem Behar, *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile Ve Doğurganlık 1880-1940*, çev. Nuray Mert (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014).

Osmanlının Rumeli şehirlerine bakacak olursak: Sofya’da 1550-1678 arası %3, 92⁹⁹, 18. yüzyılın ikinci yarısında Manastır’da %5, 82¹⁰⁰, 1656-1742 yıllarında Rusçuk’ta ise %4¹⁰¹ oranında çok eşlilik görülmektedir. Anadolu ve Rumeli kentlerinde İstanbul’a benzer çok eşlilik oranları görülmekteyken Arap topraklarında 18.-19. yüzyıllarda çok eşlilik oranlarının daha yüksek olduğu gözükmemektedir. Örneğin Şam’da %21,25 iken Nablus şehrinde %17 oranlarındadır.¹⁰² Mamafih Osmanlıdaki farklı şehirlerin terekelerinin incelenmesi sonucu %10 oranında çok eşliliğin olduğu ortaya konmuştu.¹⁰³

1695-1703 yılları arasında Galata’da çok eşlilik oranları Osmanlının Anadolu ve Rumeli’deki çok eşlilik oranlarıyla uyumlu olduğu gözükmemektedir. Galata ve ona bağlı kazalarda erkeklere ait 369 tereke kaydında 10 erkeğin çok eşli olduğu görülmektedir. Terekeler haricinde 15 adet dava kaydında çok eşli kişilerin olduğu tespit edilmektedir. Çok eşliler arasında yalnız iki kişinin ikiden fazla eşi olduğu görülmekle birlikte diğerleri iki eşlidir.

Osmanlı Devleti’nde Müslüman erkekler dört kadınla evlenebilme iznine sahip olup bu hakkı genel anlamda kullanmıyorlardı ya da kullanamıyorlardı. Tüm Osmanlı toprakları dâhilinde yapılan çalışmalarda tek eşliliğin yaygın olduğu açıkça gözükmemektedir. Peki, neden erkekler arasına çok eşlilik yaygın değildi? İlber Ortaylı bu konuda Kınalızade Ali’nin “Ahlâkî Ala”¹⁰⁴ adlı eserine dayanarak *Osmanlı zihniyetinin* çok eşli evliliklere uygun olmadığını belirtiyor.¹⁰⁵ Mamafih, babaların kızlarını evli erkeklere vermek istememesi ve kadınların da evli erkeklerle evlenmek istememesi çok eşliliğin az görülmesinde etkilidir. Ayrıca toplumda çok eşliliğin hoş karşılanmadığı da bilinmektedir. Kasımpaşa Sururî Mahalleli Emine, kocasının başka memlekette eşi

⁹⁹ İbrahim Etem Çakır, “Osmanlı Dönemi Sofya’da Aile: 1550-1678”, içinde *Çayeli’nden Erzurum’a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016), s. 422.

¹⁰⁰ Gökhan Civelek, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri” (Doktora Tezi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, 2021), s. 234.

¹⁰¹ Gülay Bolat, “Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk’ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)” (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2019), s. 26.

¹⁰² Tucker ve Hanna’dan nakleden Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 82-83.

¹⁰³ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, ve Muhiddin Tuş, “Osmanlılar’da Ailenin Demografik Yapısı”, içinde *Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, c. 1 (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), s. 95.

¹⁰⁴ Kınalızade’nin çok eşlilikle alakalı düşünceleri için bakınız: Kınalızade Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı* (Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, Tarihsiz), s. 48.

¹⁰⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s.118.

olduğu dedikodularını duyması üzerine kocasıyla kavga ederek söylentilerin doğru olup olmadığını sormuştur. Kocasını Hasan bunun üzerine *senden gayrı zevcem var ise mutallakayı selase olsun deyü...*” Müslümanlar huzurunda kendini kanıtlamak zorunda kalmıştır. Garip olan şu ki Hasan’ın Kefe’de eşi olduğunu iddia eden bir kadın daha vardır.¹⁰⁶ Bu ilginç davaya ileride tafsilatlı olarak değinilecektir. Ancak bu davada bağlamında kadınların, kocalarının kendilerinden başka kadınlarla evlenmelerini istemediklerini söylemek mümkündür.

Galata’da birden fazla eşle evli olan erkeklerin genelinin ikinci-üçüncü eşinin isimlerinin yanında baba ismi olarak *Abdullah* ismi görülmektedir. Osmanlı tarihinde sonradan Müslüman olanlara baba ismi olarak kahir ekseriyetle Abdullah¹⁰⁷ ismi verilmesinden dolayı bu kadınların eski köle oldukları söylenebilir. Toplumdaki baskıdan ya da babaların kızlarını evli erkeklerle vermek istememesi gibi sebeplerden dolayı, erkekler câriyelerle evlenmeyi tercih etmişlerdir. Câriyelerin çoğunu destekleyecek babaları yoktur, yine bu evlilikler onlar için hür kadın olma yolunu açmıştır. Bu sebeple cariye açısından evli bir erkeğin ikinci eşi olmak çok da önemli olmayabiliyordu.

Osmanlı erkeklerinin ahlâkî ve vicdanî sorumluluklarının yanı sıra iktisadî açıdan da durumun değerlendirilmesi gerekmektedir. İslam hukukuna göre evli kadın, üzerine alınacak yeni bir kadınla aynı evde yaşamak istemeyebilirdi. Bu durumda kendisine yeni bir ev açmak, aynı zamanda evin geçimini sağlamak kocanın göreviydi ki bu durum kocalar için büyük külfet demektir. Aynı zamanda kadınlar nikâh esnasında şart olarak kocasının kendisinden başka kadınla evlenmesini engelleyebilirdi.¹⁰⁸

Galata çok eşli olan erkeklerin genelinin askerî sınıftan olduğunu ve iktisadî açıdan müreffeh olduklarını söylememiz gerekir. Nitekim çok eşli erkeklerde *Şeyh, Kadı, Efendi, Çelebi, Kadızade, Elhac* gibi unvan sahibi dinî zümreden olduklarını gösteren ifadeler ve *Beşe, Kaptan, Kapıcıbaşı, Bey* gibi askerî alana ait unvan sahiplerinin çok eşli olmaları, Galata’da toplumsal olarak statü sahibi erkeklerin çok eşliliği tercih ettiğini göstermektedir.¹⁰⁹ Ancak her statü sahibinin ya da maddi anlamda durumu iyi olan

¹⁰⁶ GŞS, 175/vr.17a-b.

¹⁰⁷ Osmanlı’da baba adlarının Abdullah olması dolayısıyla alakalı üç görüş mevcuttur: öncelikle bunun normal bir durum olduğu, ikincisi köle kökenli üçüncü olarak da mühtedi olma durumudur.

¹⁰⁸ D’ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler* (İstanbul: Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, Tarihsiz), s. 178.

¹⁰⁹ Servet sahipliği ve çok eşlilik arasındaki bağlantıyı inceleyen bir çalışma için bakınız: İbrahim Etem Çakır, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy 31 (Bahar 2012): s. 48-54.

erkeklerin birden fazla kadınla evlilik yaptığını söylememiz mümkün değildir. Öncelikle erkeklerin soyunun devam etme isteğinden dolayı birden fazla eşle evlendiğini söyleyebiliriz. Evlendikleri ilk eşleriyle belli bir süre içerisinde çocuk sahibi olamayan erkekler -modern öncesi tıbbın gelişme sağlamadığı bir dönemde *kısırlığı* kadınlara yormuş- yeni evlilikler yapmış olmalılardır. Galata'da Okçu Musa mahallesinde yaşayan Berber Elhac Mehmet'in eşi Ayşe'den çocuğu olmaması hasebiyle Hava ile evlenmiş olabilir çünkü Mehmet hayatını kaybettiğinde soyunu devam ettirecek bir çocuğa sahip değildi. Kuvvetle muhtemel çocuk sahibi olabilmek için ikinci evliliğini yapmıştı.¹¹⁰ Benzer şekilde Kapıcıbaşı Hasan Ağa, Rahime adlı ilk eşinin üzerine cârîye kökenli iki kadınla evlilik yapmış yine çocuk sahibi olamamıştı.¹¹¹ Tophane Sakabaşılı Musa Beşe, İstinye Yeniköylü Mehmet Ağa'nın ve Kürkçübaşı Kadızade Ahmet Ağa'nın terekelerinde çocuk sahibi olamadıklarını görülüyor.¹¹² Bununla beraber çok eşlilikle kalabalık bir hane halkı sağlayan erkekler de vardı. Örneğin Kasımpaşalı Elhac Yakup hayatını kaybettiğinde dört kızı bir oğlu¹¹³, Galata Cami Kebir mahalleli Elhac İbrahim Kaptan'ın dört oğlu bir kızı vardı. Erkeklerin çok fazla sayıda çocuk sahibi olmak istemeleri de çok eşliliğin etkenlerinden olmalıdır.¹¹⁴

Osmanlı Galata'sında Müslüman erkeklerin çok eşliliklerinin yanında gayrimüslimler arasında da çok eşli evlilikler az da olsa görülmektedir. Hristiyanlık dininde birden fazla kadınla evlenme yasaktı.¹¹⁵ Bu yasağı aşmak isteyen Hristiyanlar bu dönemde İslam hukukuna göre evliliklerini kadı huzurunda tasdik ettirmişlerdir. Nikâh kaydına rastlamasak da miras paylaşımı ile alakalı bir sicilde çok eşli bir Hristiyan görmekteyiz. Andreye adlı gayrimüslimin ölümü üzerine eşleri Kristina ve Hana miras paylaşımı için mahkemeye gelmişlerdi.¹¹⁶

¹¹⁰ GŞS, 172/vr.41b-2

¹¹¹ GŞS, 175/vr.50b-2.

¹¹² GŞS, 182/vr.4b-1, 182/ vr.53b-1.

¹¹³ GŞS, 175/vr.71a-1.

¹¹⁴ Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Evlilik", s. 376-377.

¹¹⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Toplumunda Aile", içinde *Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), s. 85.

¹¹⁶ GŞS, 178/ vr.30b-3.

1.2. EVLİLİK SONRASI KADINLARIN HAKLARI

1.2.1 Mehir

Mehir, evliliğin bir neticesi olarak kocası tarafından eşine verilen bir bedeldir.¹¹⁷ Ayrıca “*sadak, nihle, alâik, farîze, sadaka, atıyye*” kelimeleri de mehir için kullanılmaktadır.¹¹⁸ Osmanlıda mehir genellikle nikâh esnasında ya da nikâhtan önce belirlenmekteydi ve ikiye ayrılmaktaydı: Nikâhtan önce ya da nikâh esnasında verilen mehr-i muaccel, evliliğin hitamında ya da erkeğin hayatını kaybetmesinde verilen mehr-i müeccel. Mehr-i müeccel koca hayattayken talep edilemezdi. Bununla ilgili Ebussuud Efendi’den istenen bir fetvaya, şeyhülislâm: “*Bu diyar âdeti üzre ecel ta’yîn olunmuş değil ise mevttten talâktan evvel talep edemez.*” şeklinde cevap vermiştir.¹¹⁹ Mehirin evliliğin bir neticesi olarak kadına, kocası tarafından verildiğini söylemek mümkündür.

Evlilikle birlikte kadınlara verilecek mehrin ne kadar olacağı hususunda bazı görüşler vardır. İslam aile hukukunda Hanefî mezhebi mehir için asgari seviye 10 dirhem belirlemiştir.¹²⁰ Ancak belli bir üst sınır belirlenmemiştir. İncelenen dönemde hül ile boşanmalarda kadınların feragat ettiği mehirleri ortalama 4250 akçe civarındadır. Madeline Zilfi de 18. yüzyıl İstanbul’u üzerine yaptığı çalışmada kadınların mehirlerinin 1000 ila 5000 akçe arasında ortalamalarda olduğunu belirtmektedir.¹²¹ Ancak çok yüksek oranda mehir alan kadınlara da rastlamak mümkündür. Beşiktaş Sinan Paşa Mahallesi sakini Vezir Elhac Hüseyin Paşa’nın¹²² kethüdası olan Mehmet’in vefatında eşi 280bin akçe mehir almıştı. Zeynep Hatun’un mehri kadar olmasa da Müeyyetzadeli Mehmet Ağa’nın iki eşi de 18 biner akçe¹²³, Şehsuvar Mahalleli Ali Ağa vefat ettiğinde eşi 24 bin akçe mehir almışlardı. Gayrimüslim kadınlar da İslam hukukundan yararlanarak eşleriyle mehir karşılığında evlilik yapıyorlardı. Kalafatçıbaşı Andreya’nın eşi 72 bin akçe¹²⁴ gibi önemli bir mehir almıştı. Santa Marka ’da Balase? adlı kadın Mellah Yorgi ile 1000 akçe

¹¹⁷ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s.698.

¹¹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 138.

¹¹⁹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi Fetvaları* (Kapı Yayınları, 2018), s. 41 no 63.

¹²⁰ Kâsânî’den naklen: Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s.90.

¹²¹ Madeline Zilfi, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, s.277.

¹²² 1697-1702 yılları arasında Sadrazam olan Amcazade Hüseyin Paşa

¹²³ GŞS, 164/vr.33b, vr.34a-1.

¹²⁴ GŞS, 178/vr.30b-1.

mehir karşılığında, yine Santa Markalı Zavoli? 3600 akçe mehirle evlenmişti.¹²⁵ İslam aile hukukunda boşanma yetkisi genel anlamda erkeğin elinde olmakla birlikte mehirlerin yüksek olarak belirlenmesi erkeklerin boşanma konusunu iki kere düşünmelerine sebep olmuş olmalıdır.

Galata'da yaşayan kadınların çoğunun mehr-i müeccellerini kocalarının ölümüyle beraber aldıkları görünmektedir. Ancak bu konuda ihtilaf yaşayanlar da olmuştur. Kadınlar genellikle kocalarının ölümü sonrası onun akrabaları ile uğraşarak mehirlerini almaya çalışmışlardır. Kasımpaşa Cami Kebir mahallesi imamı Mehmet Efendi'nin vefatı sonrası eşi Fatma babasının vekâletiyle, Yusuf Beşe 'den 8000 akçe mehrini almak istese de Yusuf Beşe şahitlerle on beş gün önce Fatma'nın mehrini hibe eylediğini kanıtlamış Fatma mehrini almakta başarılı olamamıştır.¹²⁶ Kimi davalarda eski eşler ölen kocalarının yeni eşlerine dava açıp kalan mehirlerini almak için mücadele ediyorlardı. Fındıklı'da Selime Hatun Mahallesi'nde ölen Osman Beşe'nin eski eşi Ummahan, diğer eşten 5500 akçe mehrini almaya çalışıyordu, aralarında ihtilaf yaşansa da aracılardan uzlaştırmaları sonucu 1600 akçe alabilmişti.¹²⁷ Tophane'de Hüseyin Ağa Mahallesi'nde Ayşe Hatun ölen eşi Ahmet Ağa'nın akrabası Hasan Bey'den 100 akçe mehrini¹²⁸ almayı bilmişti.¹²⁹ Tophane Firuz Ağa Mahallesi'nde sakin olan yeniçeri Ali Beşe'nin vefatıyla mirasçı olarak sadece eşi Ayşe vardı, mirasın 4/3'ü yeniçeri beytülmaline kalmıştı. Ayşe bu durumda şahitlerle Ali Beşe ile 120 kuruş mehir ile evlendiğini kanıtlayarak hakkını almayı başarmıştı.¹³⁰ Kimi zaman da gelin ve kaynana arasında mehir üzerinde ihtilaf ortaya çıkmaktaydı. Cihangirli Ayşe ölen eşi Elhac Ali'nin annesi Fatma'dan üç bin akçe mehrini istese de kaynana, gelininin mehrinin olduğunu inkâr ediyordu. Mamafih Ayşe, Hüseyin Çelebi'nin, Hatice'nin ve diğer Fatma'nın şahitliğiyle hakkını kaynanası Fatma'dan almaya muktedir olmuştu.¹³¹

Peki, erkeklerin eşlerine verecekleri bu farklılık arz eden mehirler neye göre tespit olunuyordu? Evlilik tarafları belli bir fiyatta anlaşamadıklarında *mehri misile* göre

¹²⁵ GŞS 178/vr.66b-3.

¹²⁶ GŞS, 175/vr.12b-1.

¹²⁷ GŞS, 182/vr.79b-2.

¹²⁸ GŞS 164/vr.21b-1.

¹²⁹ Mehirle alakalı davalar için: GŞS, 164/vr.35a-2., vr.46a-3, vr.62b-3, 172/ vr.33b-1, 52b-1, 182/vr.15a-2, vr.25b-2, vr.42b-1, vr.45b-2, 59b-1, vr.63b-1, vr.78a-1.

¹³⁰ GŞS, 166/vr.58a-1.

¹³¹ GŞS, 172/vr.60b-1.

kadının alacağı mehir belli oluyordu. Mehri misil ise evlenen kadının babası tarafından olan kadınlardan ya da kardeşlerinin mehirleri kıyaslanarak belirlenirdi.¹³² Baba tarafından bir misil olmadığı durumlarda ise kadının yaşadığı bölgedeki benzer yaş, bekâret, güzellik gibi unsurlara göre mehir belirlenirdi.¹³³

Mehrin tam olarak neyin karşılığı verildiği konusunda farklı fikirler mevcuttur. Colin İmber mehirin kadının fercine karşılık olarak verildiğini, kocanın bu bedel karşılığında kadının cinsel uzuvlarına sahip olduğu fikrini savunuyor.¹³⁴ Bununla birlikte mehirin, eşinden ayrılan kadının bu süreçte geçimini sağlaması ve tekrar evlenene kadar ihtiyaçlarını karşılaması için verilen bir bedel olması daha gerçekçidir. Mehirin ödenmesi için eşler arasında halvet olmuş olması gerekmemektedir. Eşler arasında cinsel ilişki yaşanmadan boşanma durumlarında belirlenen mehirin yarısını¹³⁵ ödendiği düşünüldüğünde mehirin sadece ferce karşılık olarak ödendiği tasavvuru pek gerçekçi değildir. Galata mahkemesinde gerçekleşen bir boşanmada Emetullah, Mehmet ile evlenmesine rağmen aralarından cinsel bir münasebet olmadan ayrılmışlardı. Emetullah, boşanma sonrası mehrinin yarısını kocasından almıştı. Görüldüğü gibi mehirin kadınlara, cinsel münasebet karşılığı verilmediği, nikâhın neticesi olarak kadınlara verildiği sarihtir.

1.2.2 Nafaka

Nafaka, sözcük anlamı olarak “*çıkmaq, gitmek, sarf etmek*” anlamına gelmekle birlikte hukuk terimi olarak “*kocanın yaşanacak haneyi, ailenin yiyeceğini ve giyeceğini temin etmesi*” olarak kullanılmaktadır.¹³⁶ Nafakanın miktarı evin masraflarının normal çerçevede karşılayacak kadar olmasıdır. Koca evin günlük masraflarını temin etmiyorsa kadın bu durumda mahkemeden, kocası üzerine nafaka ve istidane talebinde bulunabilirdi.

Nafaka nakdî veya aynî olarak ödenebilirdi. Bunun yanında günlük, haftalık ya da aylık olarak da ödenebilmekteydi.

¹³² Ertuğrul Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, s. 40-41 fetva no:58.

¹³³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s.138.

¹³⁴ Colin İmber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behçetü’l Fetevası’nda Mehr”, s. 84.

¹³⁵ Bakara 2/237.

¹³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 159.

İslâm aile hukukuna göre nafakanın temini erkeğe aittir.¹³⁷ Evliliğinin gerçekleşmesiyle beraber, yeni çiftlerin oturacakları evi bulması, içindeki eşyayı temin erkeğin görevidir.¹³⁸ Kadınlar, kocalarının başka bir eşle evlenmesine engel olamasa da yeni eşle oturmak istemeyebilirdi. Bu durumda kendisine kocası tarafından yeni ev temin etmesini isteme hakkı vardı. Yine kocası evde bulunan câriyeyi satmak istediğinde engel olamasa da eğer çocuk bakıyorsa evin hizmetini yapmak konusunda sorumlu değildi.¹³⁹

Nafaka yükümlülüğü erkekler için evlilik akdiyle başlar anlaşmalı boşanma (hûl) yoksa iddet müddetine kadar devam ederdi.¹⁴⁰ Kadına nafaka konusunda, zengin-fakir fark etmeksizin üzerinde hiçbir yükümlülük yoktur. Kocanın fakir olması üzerindeki bulunan nafaka yükümlülüğünü kaldırmamaktadır. Ancak sicillere yansıyan boyutta kocaların; ekonomik durumu hasebiyle takdir edilen nafakayı fazla bularak kadından nafakanın azaltılmasını istemişlerdir. Galata'da kadınların nafaka isteklerine rastlanmaktaydı. Genellikle evin ihtiyacı için gerekli olan yeterli parayı bırakmadan sicillerin diliyle *aher diyara* giden erkeklerin eşleri nafaka talebiyle mahkemeye çıkıyorlardı. Nafaka talepleri de genellikle geri çevrilmiyordu. Müeyyetzadeli Fatma, kendini iki yıl önce bırakıp giden kocası İbrahim üzerine nafaka talebinde bulunmuştu. İbrahim, Fatma'yı ve küçük kızını nafakasız bırakmıştı. Nihayetinde mahkemede Fatma kendisi ve küçük kızı Ayşe için günlük ikişer akçe nafaka almayı başarmıştı. Fatma'nın nafakası vefat eden kayınpederi Halil'in mirasından karşılanacaktı.¹⁴¹ Yine Yolcuzade Mahallesi'nde ümmi veledi Ayşe'yi ve kızını nafakasız bırakıp Trablusgarp'a vasıl olan Mehmet Reis üzerine Ayşe nafaka istemişti. Ayşe'nin nafaka isteği yalnız kendileri için değildi, aynı evde beraber yaşadığı Emine vefat etmiş ve ondan geriye de küçük bir kız kalmıştı. Ayşe onun için de nafaka talebinde bulunuyor ve nihayetinde her biri için kadı, günlük ikişer akçe nafaka takdir etmişti.

Kocalar ticaret askerlik gibi sebeplere uzağa giderken, arkalarında bıraktıkları ailelerinin nafakasını ödemesi için akrabalarından ya da arkadaşlarından birilerini vekil tayin ediyorlardı. Bu durumda ailelerini güven içinde bırakmış oluyorlardı. Çünkü bu

¹³⁷ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, s. 17-18.

¹³⁸ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 94.

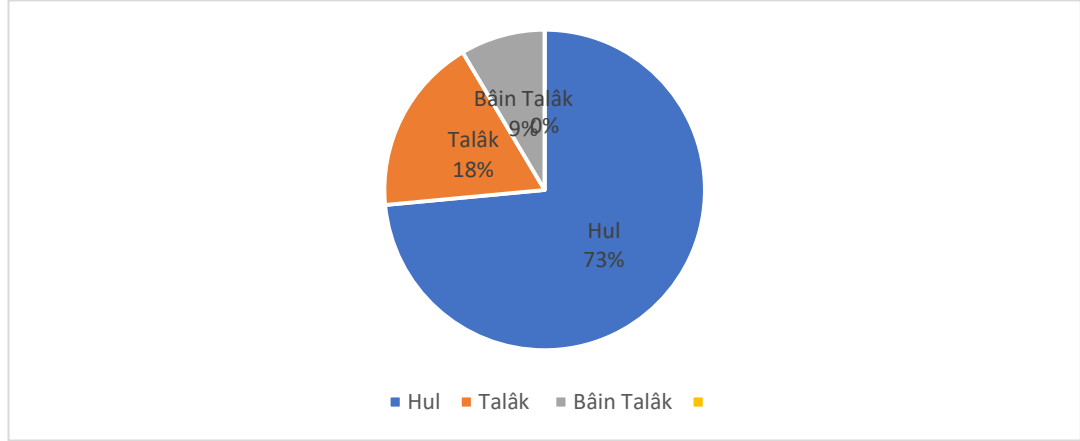
¹³⁹ Ertuğrul Düzdağ, *Kamuni Devri Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, fetva no 140 s. 57.

¹⁴⁰ Celal Erbay, "Nafaka", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamsansiklopedisi.org.tr/nafaka> (11.05.2022).

¹⁴¹ GŞS, 164/vr.105a-2.

ayrılıklar uzun sürebiliyordu. Elhac Ahmet Belgrad şehrine giderken kısa sürede döneceğini bildiğinden arkadaşı Mehmet Çelebi'yi arkasında bıraktığı eşi Emetullah ve annesi Fatma'nın nafakasını temin için vekil tayin etmişti. Mehmet Çelebi kadınların nafakasını üç yıl boyunca temin etmişti. Kadınlar için toplamda 360 kuruş ödeme yapmış nihayetinde de yaptığı harcamaları Elhac Ahmet geri döndüğünde almıştı.¹⁴²

Kimi zaman kadınlar kocaları tarafından ödenen nafakaların yetersiz olmasından dolayı mahkemeye müracaat ederek nafakalarının arttırılması talebinde bulunuyorlardı. Molla Çelebi sakini Rukiye kendisini talâkla boşayan eşi İbrahim Efendi'nin ödediği günlük dört akçeyi az bularak mahkemeye başvurmuştu. Nihayetinde kadı Rukiye'ye günlük dört akçe daha nafaka tayin etmişti.¹⁴³ Kimi zaman da tam aksi durumlar yaşanmaktaydı. Eşlerinin nafakalarını ödemekte zorlanan kocalar mahkemeye çıkarak ödenen miktarın azaltılmasını isteyebilirdi. Çukurcuma Mahallesi sakini Mehmet böyle bir istekle mahkemeye başvurmuştu. Bâin talâk ile boşadığı eşi Saliha'ya çocukları olan Mustafa ve Hatice için ödediği günlük dört akçeyi ödemekte sıkıntı çektiği için nafakanın kendisinin maddi durumuna göre olmasını talep ediyordu. Mahallenin tanınmış kişileri tarafından Mehmet'in durumu soruşturulmuş, durumunun kötü olması hasebiyle ödemesi gereken nafaka için 1 akçe indirim yapılmıştı.¹⁴⁴

Grafik 1 1695-1703 Galata'da Boşanma Türleri¹⁴⁵

¹⁴² GŞS, 163/vr.75b-1.

¹⁴³ GŞS, 178/vr.48b-5.

¹⁴⁴ GŞS, 165/vr.35b-1

¹⁴⁵ 163, 164, 165, 166, 172, 175, 178, 182, 187, 192 Numaralı Galata Şer'iye Sicilleri verilerine göre hazırlanmıştır.

1.3.EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

İslam aile hukukunda evliliğin iki şekilde sona erdiği görülürdü: fesih ve boşanma. Fesih: Evlenme aşamasında ya da evliyken ortaya çıkan bir kısım eksiklikler ya da sakatlıklar sebebiyle evliliğin sona erdirilmesidir. Nikâh sırasında şahitlerin bulunmaması ya da evlenen tarafların isimlerinin tam olarak zikredilmemesi, eksik ehliyeti olan tarafın nikâh akdinde bulunması, boşanma akabinde iddet müddeti içinde olan kadının başka birisiyle nikâh akdi yapması, buluğa erişen kızın daha önce velisi tarafından akdedilen nikâhı reddetmesi gibi sebeplerle evlilik feshedilebilirdi. Buluğa erme haricinde diğer şartların tümü evlenen taraflarının iradesi dışında evliliği nihayete erdirirdi.¹⁴⁶

Boşanma ise fesihten farklı olarak tarafların iradesiyle gerçekleşirdi. Boşanma ile evliliğin nihayete ermesi temel ana başlık olarak üç şekilde olurdu:

- 1.Talâk
- 2.Muhalaa (Hûl)
3. Tefrik

Talâk erkeğin iradesiyle evliliği nihayete erdiren ve bâin talâk, ricî talâk gibi türlerden oluşan boşanma türüydü. Hûl türü boşanmalarda öncelikle erkeğin iradesi olması gerekirdi. Bununla birlikte bu boşanma türünde kadının da bir kısım söz hakkı olabilirdi. Öncelikle anlaşarak boşanmaya kadının kocasını ikna etmesi gerekirdi ki kadın başarılı olduğu durumda mehir, nafaka gibi haklarından feragat ederek kocasından ayrılabilirdi. Tefrik ise hâkimin evliliği sona erdirmesi ile gerçekleşen boşanma olup tarafların iradeleri söz konusu değildi.¹⁴⁷

İslam dininde boşanmalara hoş bakılmasa da Hristiyanlıkta olduğu gibi boşanmaların önünde herhangi bir engel yoktu. Aile hukukunda erkeklerin kadınlara karşı daha fazla imtiyazları vardı. Erkekler, herhangi bir sebep olmaksızın tek taraflı iradeleriyle evlilikleri sona erdirebilme hakkına sahiptilerdi. Ancak bu yetkileri kocaların keyfi şekilde kullanmasını engelleyen yapılar mevcuttu. Örneğin, yüksek oranlarda tutulan mehir miktarları ya da üç talâkla karısını boşayan erkeğin, eşiyle hemen-belli şartlar olmadan-tekrar evlenememesi gibi sebepler, erkeklerin boşanmayı iki defa düşünmesini sağlamıştır.

¹⁴⁶ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 105.

¹⁴⁷ Halil İbrahim Acar, "Tefrik", içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011).

Osmanlı toplumunda boşanmaların ne derece yaygın olduğunu kesin bir şekilde tespit edebilmek, kaynakların yetersizliği bakımından pek mümkün değildir. Ancak kadı sicillerine yansıyan boyutta bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Mahkemelerde görülen davaların toplamı ile boşanma kayıtlarının oranları kıyaslanarak belli bir bölgede boşanma oranlarını görece tespit etmek mümkün olabilir. Yine bu verilere de ihtiyatlı yaklaşmamız gerekmektedir. Çünkü herhangi bir şehirde gerçekleşen bütün boşanmaların sicillere yansması beklenemez. Bununla birlikte, boşanmalarda taraflar herhangi bir ihtilaf olması durumunda, boşanma sonrası küçük çocukların nafaka meseleleri dolayısıyla ya da boşanma sonrası mehir-nafaka için yapılan ödemelerin tasdiki için mahkemeye çıkarlardı. Herhâlde birçok boşanmanın da sulh içerisinde, mahkemeye gelmeden halledilmiş olabileceği düşünülmelidir. Galata’yla alakalı incelenen 10 defterde 1695-1703 yılları arasında terekeler hariç 3036 sicilin 117’si boşanmayla alakalı olup bütün davalar ile boşanma kayıtlarını ihtiva eden davalar kıyaslandığında %3,2 oranında boşanma oranının olduğu ortaya çıkıyor ki bu da Galata’da bize göre boşanma oranlarının çok düşük olduğunu göstermektedir. Konya’da 1727-1729 yılları arasında da boşanma davaları benzer şekilde %3,6 oranındadır.¹⁴⁸

Kadınlar boşanma davalarında genellikle kendileri bulunuyordu. Boşanma sürecinde kadınların ruh hâli nasıldı? Gerçekten isteyerek mi boşanıyorlardı? Maalesef bu sorulara cevap verecek kaynaklar elimizde yoktur. Ancak kuvvetle muhtemel boşanma sürecinde yaşananlardan mahalle halkı haberdar oluyordu.¹⁴⁹ Şüphesiz, Osmanlı mahallelerinde herkes birbirini tanırdı. Mahallenin kadınları hep birlikte hamama, çarşıya, pazara, türbelere gidiyordu. Aynı zamanda kadınlar, eşlerini işe gönderdikten sonra birbirlerine misafirlğe gidiyorlardı. Bu süreçte yan komşunun ya da karşı komşunun başından geçen olayları bittabi biliyorlardı ve aralarında konuşuyorlardı. Ayrıca mahkemeye giden kadınlar, evden çıkarken ya da eve dönüşlerinde mahalle sakinleri tarafından görülüyorlardı. Boşanma sonrası kadın ya da koca eşyalarını toplayıp evi terk ederken mutlaka mahalleli bu durumdan haberdar oluyordu. Acaba boşanan kadın

¹⁴⁸ İbrahim Solak, ed., *51 Numaralı Konya Şer’iye Sicili, H. 1140-1141/M. 1727-1729: Özet ve Dizin*, Palet yayınları 64 (Konya: Palet yayinlari, 2011), s. 13.

¹⁴⁹ Mahalle için bakınız: Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki ‘Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları* 4, sy 4 (1984): 69-78.

ve erkeğe mahallelinin bakış açısı değişiyor muydu? Maalesef elimizdeki kaynaklar çerçevesinde bu soruları cevaplamak pek mümkün gözükmemektedir.

Boşanma sonrası ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi ise aynı evde kullanılan malların ne olacağıydı. Eski eşler arasında ortak mallar konusunda kesinlikle ihtilaflar yaşanıyordu.¹⁵⁰

Boşanan eşler kaç yaşındaydı, bunu bilmek pek mümkün değildir. Ancak eldeki veriler çerçevesinde bazı yorumlar yapabilmek mümkündür. Buna göre 35 yaş, modern öncesi dönem için olgunluk seviyesine ulaşılan bir yaştı.¹⁵¹ Galata’da anlaşmalı olarak boşanan eşlere baktığımızda, çocuğu olmadan ya da hamile olmadan boşanan kadınların, hamile ya da küçük çocuğu olduğu hâlde boşanan kadınlardan sayısal olarak fazla olduğunu görüyoruz. Bu bağlamda hamile olan ya da nafakaya muhtaç küçük çocuğu olan kadınları genç sayabiliriz. Bu varsayıma göre de Galata’da daha ağırlıklı olarak belirli bir yaşa gelmiş kadınların boşandıklarını söylemek mümkündür. Bilahare hül başlığında konuya daha tafsilatlı bir şekilde değinilecektir.

Boşanmanın etkileri bugün de bilindiği gibi sadece boşanan kadın ve erkeği, etkilemiyordu. Boşanma sonrası çocuklar da bu durumdan olumsuz etkileniyorlardı. Galata’da boşanmalar sonrası birçok kadının çocuklarının ihtiyaçları için mahkemeye başvurdukları görülmüyordu. Tek başlarına, çocuklarına bakmakta zorlanıyorlardı. Bununla beraber hül davalarına yansıyan boyutta kadınlar boşandıkları zaman çocuklarının nafakalarını 7 yaşına kadar kendilerinin ödeyeceklerini taahhüt etmişlerdi.¹⁵²

Kadınlar boşanma sonrası nereye gidiyorlardı? Ailesi olanlar ailelerinin yanına dönüyor, olmayanlar ise bir an önce yeni evlilikler yapma yoluna giriyorlardı. Zilfi’ye göre hül tarzı boşanma bir bakımdan “*yeni bir evlilik öncesi aşama*” idi.¹⁵³

İncelenen 10 adet kadı sicilinde 117 dava boşanmalarla alakalıydı. 86 kadın hül ile kocasından ayrılmıştı. Hul ile boşanan kadınlar genellikle de mehirlerinden feragat etmek zorunda kalmışlardı. 86 kadının mehirleri ortalama 4250 akçe civarında idi ki bu oran çok yüksek değildi Galata’da incelenen dönemde boşananlar hangi toplumsal

¹⁵⁰ Örnek için bakınız: GŞS, 178/vr.69b-2.

¹⁵¹ Madeline C Zilfi, “‘Geçinemiyoruz’: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hül”, içinde *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, çev. Necmiye Alpay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), s. 289-291.

¹⁵² GŞS, 178/vr.4b-3; 178/vr.9a-2.

¹⁵³ Zilfi, “‘Geçinemiyoruz’: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul”, s. 289.

statüdeydi? Anlaşmalı olarak boşanan eşlere baktığımızda yarısından fazlasının belli bir unvan sahibi olmadıklarını görmekteyiz. Boşananların çoğu toplumsal statü anlamında elit kişiler değildirler. Unvan sahibi erkeklere bakıldığında “Efendi, Elhac, Esseyid, Çelebi” gibi dinî zümrelere özgü, “Beşe, Bey, Ağa, Levent” gibi unvanlarla da askerî zümreye ait kişilerde de boşanmaların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Galata’da boşanan çiftlerin ekonomik açıdan pek de iç açıcı seviyede olmadıklarını söylememiz mümkündür. Ancak burada ihtiyatlı olmak gerekir. Çünkü kadı sicillerine yansıyan boşanma kayıtları bütün topluma şamil olmadığından Galata’daki boşanmalar için “*Genellikle ekonomik durumu iyi olmayanlar boşanmışlar.*” ifadesini kullanmak riskli olabilir. Mamafih Galata’da yaşayan elit zümreler eşlerini mahkemeye gitme gereği görmeden de boşanmış olabilirler.

1.4. BOŞANMA TÜRLERİ

1.4.1. Talâk (Kocanın Tek Taraflı İradesiyle Boşanma)

Sözcük anlamı olarak talâk: “*boşanmak, hissî veya manevî bir kayıttan kurtulmak*” anlamlarına gelmekle birlikte hukukî açıdan: “*nikâh akdini özel lafız ile derhal veya gelecekte ortadan kaldırmak ve yok etmek*” anlamı vardır.¹⁵⁴

Talâk erkeğin, -erkek yetki verdiyse kadının (tevfiz-i talâk) tek taraflı irade beyanıyla ortaya çıkan boşanma türüdür. İrade sahibi erkek, “*Seni boşadım.*” dediği anda nikâh nihayete erer. Bu şekilde boşanmanın kadı huzurunda olmasına gerek yoktur, şahitler huzurunda beyan edilmesi yeterlidir. Aynı zamanda tarafların da olmasına gerek yoktur. Kadı sicillerinde talâkla alakalı olarak boşanma kayıtlarına pek fazla rastlanmaz. Ancak rastlandığı ölçüde talâk ile alakalı davaların kayıtlarda bulunmalarının bazı gerekçeleri vardır. Öncelikle talâk sonrası taraflar yeni bir evlilik yapmak için, ileride ortaya çıkacak ihtilafları ortadan kaldırmak amacıyla şahitlerle davaları mahkemede kaydettirmişlerdi.¹⁵⁵ Böylece evli olmadığını, hassaten kadınlar rahatlıkla kanıtlayabilmişlerdir. Yine boşanma sonrası mehir nafaka ödemelerinin zamanı gelmesi ya da bunların ödenmemeleri durumunda ödenmesi isteğiyle kayıtlarda mevcutturlar.

Talâk-ı bâin eşleri arasında cinsel ilişki olsun ya da olmasın fark etmeksizin, kesin olarak boşanmayı gerçekleştiren boşanma türüdür. Talâk-ı bâin ile boşanma nihayetinde

¹⁵⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 196.

¹⁵⁵ Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s. 110.

kadın mehrini ve nafakasını almayı hak eder. Ayrıca çocukların nafakaları da kocaya aittir. Bu bağlamda Galata Bereketzade Mahallesi sakini Hanife, kendisini bâin talâk ile boşayan eşi Ali Beşe'den olan çocukları için günlük 8 pare nafaka almıştır.¹⁵⁶ Fındıklı İbrahim Efendi Mahallesi'nden Hatice Hatun bâin talâk ile kendisini boşayan Bekir Ağa'dan küçük kızı Ayşe için günlük 3 akçe nafaka almıştı.¹⁵⁷

Talâk ile eşlerini boşayan kocalar için de durum aynıydı, çocukların nafakaları kendi üstlerine oluyordu. Tarabya'da oturan Mariya? kendisini boşayan kocası Dimitri'den oğlu Konstantin için nafaka talep etmiş ve nafakasını almıştı.¹⁵⁸ Galata Yolcuzadeli Fatma da aynı şekilde eski kocası Hasan'dan olan çocuğu için nafaka talep etmişti.

Kadınlar kendilerini boşayan kocalarından mehirlerini ve nafakalarını alamadıklarında mahkemeye başvurmuşlardı. Boşanma davalarına genellikle bilfiil kendileri katılıyorlardı. Kimi zaman alacakları olduğunu inkâr eden kocalarıyla ciddi sorunlar yaşayan kadınların, ellerinden geldiğince haklarını savundukları görülüyordu. Ayşe, kendisini talâkla boşayan kocası Abdullah Çorbacı'dan mehrini ve nafakasını alabilmek için sadaret kaymakamı divanına kadar gitmişti. Ayşe kocasının kendisine 4bin akçe mehri müeccel, bin akçe iddet ve nafaka ödemesi olduğunu söyleyerek kocasından toplam 5 bin akçe talep etmişti. Buna karşı kocası Abdullah, karısına borcu olduğunu kabul ediyor ancak mehrinin 4bin akçe olmadığını, mehri mislinin 2400 akçe olduğunu belirterek Ayşe'nin istediği miktarın fazla olduğunu belirtiyordu. Nihayetinde kadı Abdullah'ın 2 bin akçe mehir ve bin akçe de nafaka için ödeme yapmasına hüküm verdi.¹⁵⁹ Mehri misil, kadının aile tarafından olan kişiler kıyaslanarak, kıyaslanacak kimse yoksa yaşadığı bölgedeki kadınların yaş, güzellik, bekârlık gibi özelliklerine bakılarak ona göre belirlenirdi. Ayşe'nin mehri kime göre belirlenmişti? Ailesindeki kadınlara göre mi, mahaldekilere göre mi, neye göre 3bin ödendi, kaynaklar bu durumda sessizdir. Kasımpaşa Tahta Kadı Mahallesi'nde oturan Saliha kendisini boşayan kocası Hidayetullah'tan alacağı 4 bin akçe mehir ile üç çatma yastık, bir çift zümrüt küpe, bir ön kuşağı, bir zincir alacağı konusunda davacı olsa da kadının kanıtı olmadığından 1500

¹⁵⁶ GŞS, 165/vr.23b-3.

¹⁵⁷ GŞS, 192/vr.29b-1.

¹⁵⁸ GŞS, 178/vr.30a-3.

¹⁵⁹ GŞS, 192/vr.55a-2.

akçe olarak sulh olmak zorunda kalmıştı.¹⁶⁰ Galata'da Cami Kebir Mahallesi sakini Saliha, pek sık görülmeyen bir konuyla alakalı mahkemeye gelmişti. Saliha'ya göre kocası İsmail Çelebi onu iki defa boşamış ve her birisinde de 2500 akçe mehir ile tekrar nikâh kıymıştı. Saime kocasından bu durumda toplam 5 bin akçe alacağı olduğunu belirterek talep ediyordu. Buna karşı İsmail, Saime'yi iki defa boşadığını kabul etse de 5 bin akçe mehri Saliha'nın kendisine hibe ettiğini belirtiyordu. Kadı, her ikisine de tezlerini kanıtlamaları için söz verse de ikisinin de şahidi yoktu. Nihayetinde yemin teklif edildiğinde İsmail Çelebi yemin ederken Hatice sessiz kalıyordu. Bu durumda kadı İsmail'i haklı buldu ve Saliha'ya istediğinden men etti.¹⁶¹

Kadınlar kimi zaman eski kocalarından olan çocukları için aldıkları nafakaları yetersiz görerek mahkemede nafakanın artırılması talebinde bulunuyorlardı. Fındıklı Molla Çelebi Mahallesi'nden Rukiye, eski kocası İbrahim'den çocukların 4 akçe nafakasının yetersiz olduğunu belirterek 4 akçe zam istiyordu. Kadı, Rukiye'yi haklı bularak İbrahim'in 4 akçe daha nafaka ödemesini istiyordu.¹⁶² Nafakanın fazla olması hasebiyle zorluk çeken kocaların da mahkemeye geldikleri görülmüyordu; Çukur Cumalı Mehmet bâin talâkla boşadığı eşine ödediği günlük 4 akçe nafakayı ödemekte zorluk çektiğini belirterek nafakada indirim yapılmasını talep ediyordu. Nihayetinde mahallede hâli soruşturulan Mehmet'in gerçekten de fakir olduğu görülerek günlük 3 akçe ödemesine hüküm verildi.¹⁶³

Kadınlar boşandıktan sonra çoğu davalarda haklarını almayı biliyorlardı. Toplumsal statü olarak iyi durumda olanlar, aileleri tarafından destekleniyor ve mehirlerini eski kocalarından talep ederek alıyorlardı; Ayşe Hanım'ın kocası Halil Bey b. Solakzade tarafından boşanmasının akabinde mahkeme kadının babasının evinde toplanmıştı. Ayşe'nin babası Ahmet Bey unvanından da anlaşılacağı gibi halk tarafından tanınan önemli bir simaydı. Bu bağlamda yapılan mahkemede Ayşe Hanım ortalamaların epey üstünde 50bin akçe mehrini ve kocasının ona olan 3600 akçe borcunu almıştı. Bunun yanında 1 çift zümrüt küpe, 1 çift altın bilezik, 1 elmas kasem? bir buhurdan ve bir gülabdan alarak hiç sorun yaşamadan boşanmıştı.¹⁶⁴ Acaba Halil'in bu ödemeleri

¹⁶⁰ GŞS, 165/vr.79a-2.

¹⁶¹ GŞS, 192/vr.49b-2.

¹⁶² GŞS, 178/vr.48b-5.

¹⁶³ GŞS, 165/vr.35b-1.

¹⁶⁴ GŞS, 178/vr.76a-2.

sorunsuz yapmasında Ahmet Bey'in etkisi var mıydı? Aynı şekilde Kasımpaşalı Saliha'nın ya da Fındıklılı Saliha'nın da mahkemede onları destekleyen babaları olsaydı değişen bir şey olur muydu?

Kadınlar boşanmalarının üzerinden uzun süreler geçse de haklarını aramaktan vazgeçmiyorlardı. Nitekim Galata Yazıcı Mahallesi'nde oturan Ayşe kendisini beş yıl önce boşayan Mehmet Dede'den mehri olan 4500 akçeyi talep ediyordu. Herhalde aralarında mehrin miktarı üzerine bir anlaşmazlık vardı ve bu anlaşmazlık yıllarca sürmüştü. Kaynaklar bu konuda sessiz kalsalar da sonuç olarak Ayşe, Mehmet'ten 10 kuruş alarak anlaşmazlığı sona erdiriyordu.¹⁶⁵ Kadınlar mehri müeccellerinin yanında, eğer almadılarsa muaccel mehirlerini ve nafakalarını da alıyorlardı. Tophane Mustafa Ağa Mahallesi'nde yaşayan Havva, eski kocası İbrahim Bey'den 5 bin akçe mehrinin yanında 75 kuruş, muaccel mehri ve nafakası için almıştı.¹⁶⁶ Yine Galata Kâtip Mustafa sakini Hatice, eski kocası İvaz'dan mehri muaccelini ve nafakasını almıştı.¹⁶⁷

Kadınlar boşanma davalarına genellikle kendileri katılsa da kimileri de yerlerine vekil tayin ediyorlardı. Kasımpaşa Yel Değirmeni Mahallesi'nde oturan Ummahan'ı eski kocasına karşı aynı mahalleden Elhac Yusuf temsil etmişti. Yusuf, Ummahan'ın kocası Mehmet'ten vekâletle 8600 akçe mehri teslim almıştı.¹⁶⁸

Galata'da, boşanma sonrası taraflar ileride yapacakları yeni evliliklerde problem yaşamamak, başka birisiyle evli olmadıklarını kanıtlamak için mahkemelerde, boşanmış olduklarını kayda geçirtmek istiyorlardı. Bu bağlamda Galata Sultan Bayezid Mahallesi sakini Konstantin, eşi Kasabsandra ile boşandıklarını, aralarında herhangi bir birlikteliğin kalmadığını kadı huzurunda kayıt altına aldirmek istemişti.¹⁶⁹

Galata'daki ilginç boşanma davalarından -şartlı talak- birisi de Kefe'de yaşayan Rabia ile onu bırakıp Kasımpaşa'da bir başkasıyla evlenen tüccar Hasan Çelebi'nin davasıdır. Kefe Şirvanî Mahallesi sakini Rabia davaya şahsen katılmamıştır. O, İstanbul'a ticaret için gelen Bektaş Çelebi'yi vekil tayin etmiştir. Rabia'nın kocası olan Hasan İstanbul'a ticaret için geldiği hâlde Karadeniz'de, Karasu'dan İstanbul'a dönerken Ayine? Adası'nda vefat etmiş. Hasan'ın vefatını müteakip birçok problem ortaya

¹⁶⁵ GŞS, 178/vr.104a-3.

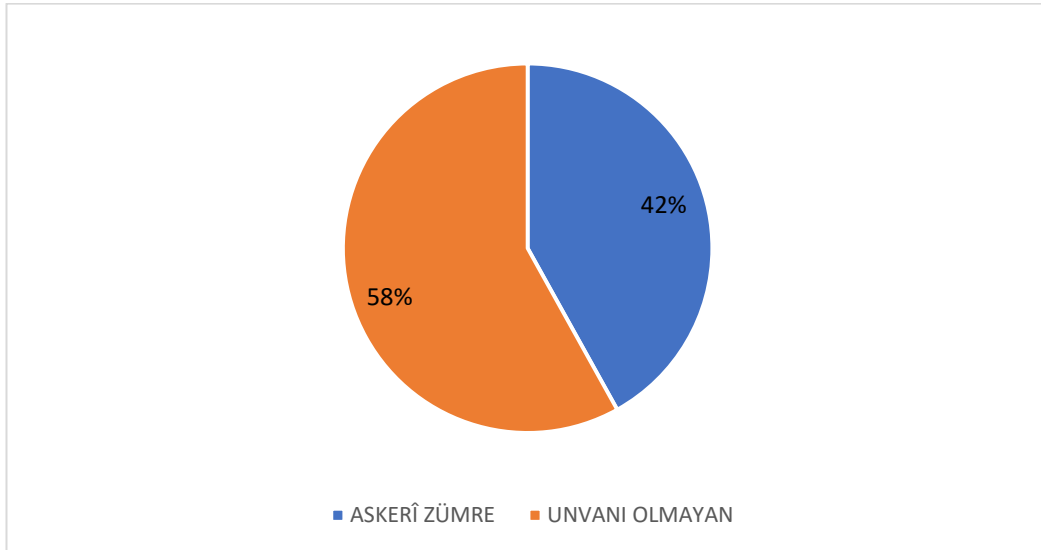
¹⁶⁶ GŞS, 192/vr.25a-3.

¹⁶⁷ GŞS, 178/vr.71b-2.

¹⁶⁸ GŞS, 178/11-3.

¹⁶⁹ GŞS, 178/vr.93a-2.

çıkıştır. Şöyle ki Bektaş Çelebi, vekilinin kocası Hasan'dan terekeyi talep etse de başka mirasçılarla karşılaşacaktır. Hasan İstanbul'a geldiğinde Emine adlı bir kadınla da evlenmiştir. Garip olan şu ki kadınlarının birbirinden haberi yoktur. Bir gün- Hasan'ın vefatından 4 ay önce 1108 Rebiüvevvel'inde/ Eylül-Ekim 1696 -Ayine Adası'nda Emine'nin, kocasının başka diyarda eşinin olduğu dedikodusunu duyması üzerine Hasan'la Emine'nin arasında ciddi kavga yaşanmıştır. Emine: " *Senin aher diyarda zevcen oldığı mesmuum olmuştur, beni bırakub gidersen beni tatlik eyle.* " diyerek kocası Hasan'ı ciddi şekilde uyarmıştır. Buna karşılık Hasan, Emine'ye hitaben " *Benim senden gayri zevcem yoktur.* " diyerek kendini savunmuştur. Hasan, Emine'ye çok değer verdiğinden midir, toplum baskısından mıdır bilinmez, Müslüman şahitlerin huzurunda: " *Eğer benim işbu zevce-i menkuham Emine binti Abdullah Efendi'den gayri aher diyarda zevcem var ise mezbure Emine'den gayri zevcem benden selase-i mutallaka olsun.* " şeklinde kendini ifade etmiştir. Davanın nihayetinde Rabia kendinden habersiz bir şekilde eşinin kendisini boşamasından dolayı mirastan pay alamamıştır. Bu ilginç davada da görüldüğü gibi Osmanlı toplumunda kocaların eşlerine yalan söyledikleri ve farklı yerlerde, farklı kadınlarla evlilikler yaptığı söylenebilir. Ancak bu tür durumların toplumun tümünde yaşandığını söylemek tabii ki mümkün değildir.

Grafik 2: Talâk ile Boşanan Erkeklerin Unvanları¹⁷⁰

¹⁷⁰ 163, 164, 165, 166, 172, 175, 178, 182, 187, 192 Numaralı Galata Şerhiye Sicilleri verilerine göre hazırlanmıştır.

Sonuç olarak Galata’da 1695-1703 yılları için incelenen defterlerde toplam 31 adet talak ile boşanma kaydına rastlandı. Bunların 10’u bâin talâk, kalan 21’i mutallaka olarak kayıtlara geçmiştir.

1.4.2. Muhâlaa

Sözcük anlamı olarak hûl, “elbiseyi çıkarmak, soyunmak”¹⁷¹ gibi anlamlar ifade ederken hukuk terimi olarak kullanılan muhâlaa “*kadının kocasına biraz mal vermek suretiyle birbirlerinden resmen ayrılmaları*” şeklinde ifade edilir.¹⁷² İslam hukukunda evliliği nihayete erdiren uygulamalardan birisi de muhâlaadır. Muhâlaa tabirinin yanında kaynaklarda aynı anlamda “hûl” terimi de kullanılmaktadır. Muhâlaa “karşılıklı ayrılma” anlamına gelmektedir.

İslâm aile hukukunda boşanma iradesinin -özel durumlar olmadığında- kocanın uhdesindedir. Ancak kadınlar için zor olsa da bazı koşulların oluşmasıyla onlar da boşanma talebinde bulunabilmişlerdir.

Muhâlaa usulü boşanmalarda kadınlar maddi bazı haklarından-bu genel olarak mehir oluyordu- vazgeçerek kocalarından boşanabilmişlerdir. Bu uygulamada kadının kocasından boşanmak için onu ikna etmesi gerekir. İkna için de genellikle kocalarının üzerine olan mehirlerinden feragat ettikleri, nihayetinde boşandıkları görülmektedir.

İslamî hukukta muhâlaa uygulamasının meşruluğu konusunda fikir birliği genel anlamda vardır. Kur’an’da muhâlaanın meşruluğuna dair hükümler olduğu belirtilmektedir. Bakara Suresi 229. ayette “... [*kadının*] *fidye vermesinde ikisi için de günah yoktur.*”¹⁷³ ifadesi, yine Nisa Suresi 4. ayette “*Kadınlara mehirlerini gönülden isteyerek (ve bir hak olarak) verin, fakat onlar, [*kadınlar*] gönül hoşluğuyla size ondan bir şey bağışarlarsa, onu da afiyetle iç huzuruyla yiyin.*”¹⁷⁴ ifadesi hûl türü boşanmalar için dinî bakımından meşru deliller olarak kabul edilmiştir.

Kadınlar, evlilik birliği içerisinde yaşanan tartışmalardan, huzursuzluklardan, kavgalardan dolayı ve kadının kocasından memnun olmadığı herhangi bir durumda muhâlaa uygulamasına ihtiyaç duymuşlardır. Yine, muhâlaa yaptıklarını mahkemeye kayıt ettirmek istemişlerdir. Çünkü iddet müddetini tamamlayıp yeni bir evlilik yapmak

¹⁷¹ Fahrettin Attar, “Muhalea”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), s. 399.

¹⁷² Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s. 776.

¹⁷³ Bakara Suresi 2/229

¹⁷⁴ Nisa Suresi 4/4

isteyen kadınlar, herhangi bir sorunla karşılaşmak istememiş olmalıdırlar. Bu sebeple boşandıklarını kadı huzurunda tasdik ettirmek istemişlerdir. Erkeklerin de anlaşmalı boşanmalarını mahkemede kayda geçmesini istemeleri ise daha sonra boşandığı eşinin mehir isteğini engellemek için olmalıdırlar.

Muhâlaa uygulamasında genellikle eşler arasında geçimsizliğin olduğu görülmektedir. Geçimsizliğe sebep olan olayların neler olduğuyla ilgili kaynaklarda detaylı bilgiye rastlanmamaktadır. Kayıtlarda anlaşmazlıklarla ilgili olarak *beynimizde hüsnî muaşeret, hüsnî zindegani musaffat olmamağla, şikak vü ademi vîfak*¹⁷⁵ gibi ifadelerle durum ortaya konmaktadır. Ancak bazı kaynaklarda az da olsa anlaşmalı boşanmalara sebep olan hadiseler ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır. Konya sicilleri üzerine yapılan bir çalışmada bazı kocaların eşlerini darp etmeleri, kocalarının başka yere gitmeleri, yine kocalarının savaşa gidip savaştan dönmemeleri muhâlaaya sebep olmuştur.¹⁷⁶

Galata'da kadınların kocalarıyla anlaşarak boşandıkları davalarda genellikle mahkemede kendilerinin bulundukları görülmektedir. Kadınlar anlaşma sonucu boşanmalarda çoğu zaman mehirlerinden vazgeçmişlerdir. Kasımpaşa'da Ayşe, boşandığı eşi Abdullah Efendi'de olan 1400 akçe mehrinden feragat etmişti.¹⁷⁷ Tophane Firuz Ağa Mahallesi sakini Ummahan, kocası Elhac Ahmet'ten ayrılırken 2000 akçe mehrini kocasına bırakıyordu.¹⁷⁸ Osmanlı Galata'sında yaşayan gayrimüslimler de İslam aile hukukundan yararlanarak boşanabiliyorlardı. Nitekim Sultan Bayezid Mahallesi'nde oturan Saltana kocası Yorgi'yle aralarında geçim olmaması hasebiyle anlaşarak boşanmaya talip olmuştu. Kocası Yorgi'de olan 3000 akçe mehrinden vazgeçerek boşanabilmişti.¹⁷⁹ Sultan Bayezid sakini Fagfuna, kocası Mihal'den ayrılırken 100 kuruş mehrinden vazgeçti. Ayrıca ayrıldığı sırada

¹⁷⁵ Bakınız: GŞS, 192/vr.21b-1; GŞS, 165/vr 6a-1, vr.8a-2, vr.16b-2, vr.18b-2,vr.41a-3, vr.60b-3, vr.62b-3, vr.71b-1, vr.75b-2, vr.86b-3, GŞS, 178/vr. 4b-3, vr.5b-4, vr. 6b-1, vr.7b-1, vr.9a-2, vr.15b-3, vr.19b-2, vr.34b-2, vr.35a-1.

¹⁷⁶ İzzet Sak- Aladdin Aköz, Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'iye Sicillerine Göre. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 15 ,2004, s. 98-105.

¹⁷⁷ GŞS, 165/vr.60b-3.

¹⁷⁸ GŞS, 178/vr.19b-2.

¹⁷⁹ GŞS, 192/vr.28b-1.

hamileydi ve bir de küçük çocuğu vardı, boşanırken onların da nafakasını kendisinin ödeyeceğini taahhüt ediyordu.¹⁸⁰

Galata'da boşanan kadınların kimisi çocukluydu ve çocuklarının nafakalarını dahi kendileri üstlenerek kocalarından boşanıyorlardı. Galata'da Fatma kocasından ayrılırken 2000 akçe mehrinden geçerken, oğlunun nafakasını da kendi üzerine alıyordu. Aynı şekilde, Tophane Mustafa Ağa Mahallesi'nde oturan Ayşe kocasından ayrılırken 100 kuruş mehrini bırakarak iki çocuğunun bakımını 7 yaşına kadar üstlenmişti.¹⁸¹

Kadınlar kesinlikle hül türü boşanmalarda kocalarıyla ciddi pazarlıklara tutuşmuşlardır. Öncelikle mehirlerinin tamamından vazgeçmek istemiyorlardı çünkü ayrılık sonrası belli bir süre kocalarından alacakları para ile hayatlarını idame ettireceklerdi. Bunun dışında pazarlıklara bazen ev eşyaları hatta câriyeler de dahil oluyordu; Galata Cami Kebir Mahallesi sakini Ayşe, kocası İbrahim Beşe'den ayrılırken sıkı bir pazarlığa tutuşmuştu. Evlilik sırasında ortak olarak edindikleri câriye Belkıs'ın kimde kalacağı üzerinde anlaşamıyorlardı. Mahkeme sonunda Ayşe 100 kuruş mehrini almayı kabul ederek Belkıs'ı, kocası İbrahim'e bırakmıştı. Ne olursa olsun Ayşe mehrini almayı başarmıştı. Fındıklı'da da ciddi bir pazarlık Afife'nin vekili İmam Mehmet Efendi ile Afife'nin kocası Mehmet Bey arasında yaşanıyor. Nihayetinde taraflar anlaşmışlardı. Afife, kocasına iki sene evvel verdiği 15 bin akçe borç ve 19 bin akçe mehrinden geçerek karşılığında bir Mushaf-ı Şerif ve Arhondik? adlı gayrimüslim câriyeyi alıyordu.¹⁸² Kimi boşanma davalarında küçük yaşta evlenen kızların anneleri hül pazarlıklarını kızlarının yerine yapıyordu. Kasımpaşa Elhac Ferhat Mahallesi'nde oturan Emetullah, yaşı küçükken Mehmet ile evlendirilmişti. Eşlerin arasında cinsel münasebet dahi gerçekleşmemişti. Ancak aralarında geçimsizlik olması hasebiyle taraflar boşanıyorlardı. Davada Emetullah'ı annesi Afife temsil ediyordu. Damadı Mehmet'e 12 kuruş hül bedeli iki zira¹⁸³ minder, üç makrama, üç sahan, bir şalvar vermişti. Afife, karşılığında da kızının 3000 akçe olan mehrinin yarısını Mehmet'ten almıştı.¹⁸⁴ Beşiktaş Sultan Süleyman Mahallesinde oturan Ümmügülsüm ise kocası Ali'den ayrılırken

¹⁸⁰ GŞS, 178/vr.9a-2.

¹⁸¹ GŞS, 178/vr.37a-1.

¹⁸² GŞS, 165/vr.41a-3.

¹⁸³ Zira, parmak uçlarından dirseğe kadar olan eski bir uzunluk birimidir. Bakınız: Walther Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri", çev. Sevim Acar, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy 5 (1989) s. 72.

¹⁸⁴ GŞS, 187/vr.52a-3.

6 kuruş muaccel mehrinin yarısını, 1500 akçe müeccel mehrinin de yarısını aldıktan sonra 4 kuruş da hül bedelini kocasına ödeyerek boşanabilmişti.¹⁸⁵

Kadınlar, pazarlıklarda kimi zaman kazançlı olurken kimi zaman da bu pazarlıklardan büyük kayıplarla çıkıyorlardı. Tophane Kâtip Mustafa'da oturan Havva, kocası İbrahim ile boşanırken, 2500 akçe mehrinden vazgeçerken iki gömlek, iki don, dört makrama, altı beledî yastık yüzü ve hül bedeli vererek boşanabiliyordu.¹⁸⁶ Galata Berketzade Mahallesi'nde sakin Rabia, boşandığı kocası Esseyid Hasan Çelebi'den alacağı 7100 akçe mehri müeccelinden geçerken bir de kocasının Emine Hatun'a olan 6 kuruş borcu ödemeyi de taahhüt etmişti.¹⁸⁷

Boşanmak için tüm kazanımlarından vazgeçip üzerine hül bedeli olarak bir de ödeme yapan kadınlar da vardı. Galata haricî Hoca Ali Mahallesi'nde oturan Emine, kocası Mehmet'ten boşanırken 12 bin akçe mehrinden geçip bir de 12 kuruş hül bedeli ödemişti.¹⁸⁸ Galata Camii Kebir Mahallesi'nde Emine boşanırken kocası Mehmet'ten alacağı 8 kuruş mehrinden vazgeçerken 6 kuruş bedeli hül olarak ödemişti.¹⁸⁹

Sonuç olarak, Galata kadı sicillerinde incelenen dönem bağlamında, en çok yansıyan boşanma hül türü boşanmalardır. Anlaşarak boşanan eşlerin kahir ekseriyetle nafakalarını aldıklarını görmekteyiz. Ayrıca Galata'da kocaların eşlerini hül türü boşanmaya zorladığına dair emare gösteren hiçbir kayıt bulamadık. Galata merkez ve bağlı kadılıklarda toplam 81 adet hül davasına rastlamaktayız.

Galata'da, boşanan kadınların yaş ortalamaları kaçtı? Bunu tam olarak bilmek pek mümkün olmamakla birlikte, kaynakların elverdiği ölçüde bazı yorumlar yapabiliriz. Galata'da 1695-1703 yılları arasında 3036 civarında incelenen sicilde anlaşarak boşanan toplam 81 çift vardı. Bu çiftler arasında çocuk sahibi ya da hamile olan kadın sayısı 18 idi, geriye kalan 63 kadının herhangi bir hamileliği ya da nafakaya muhtaç çocuğu yoktu. Modern dönem öncesi 35 yaş olgunluk yaşıydı, buna göre herhangi bir nafakaya muhtaç çocuğu olmayanlar olgun ya da yaşlı statüsünde değerlendirilebilir. Boşanan kadınları bu şekilde bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda %22'lik kesimi genç statüsünde sayabiliriz, geriye kalan %78'lik kısım belli bir olgunluğa erişmiş olmalıdır. Ancak böyle bir değerlendirme yapsak dahi ihtiyatlı olmak gerekir. Çünkü çocuğu olmayan kadınların, yeni evli olup herhangi bir

¹⁸⁵ GŞS, 192/vr.36a-1.

¹⁸⁶ GŞS, 192/vr.10b-1.

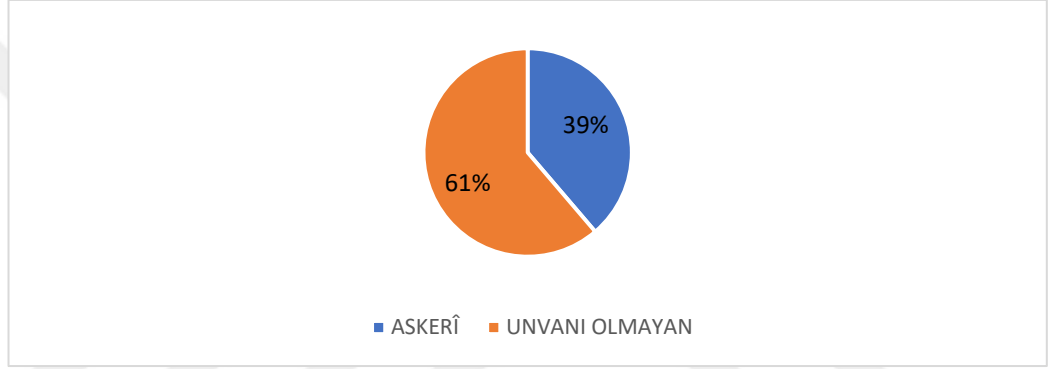
¹⁸⁷ GŞS, 192/A.

¹⁸⁸ GŞS, 165/vr.86b-3.

¹⁸⁹ GŞS, 187/vr.116a-2.

çocuğa sahip olmadan boşanmış olma ihtimalleri ile birlikte, nafakaya muhtaç çocuğu olan kadınların, daha büyük yaşlarda çocukları da olabilirdi.

Belli bir yaşa gelmiş kadınların boşanmak için kendilerine daha çok güveni vardı. Kuvvetle muhtemel boşanma akabinde kendilerine sahip çıkar diye düşündükleri güvenceleri olan evladı olabilirdi. Genç kadınlar görece kocalarına daha bağımlıydılar. Çünkü boşanma sonrası kendilerinin geçimini sağlamanın yanında bir de çocuklarını kimseye muhtaç etmemek için uğraşacaklardı. Bu hâlde gidecekleri pek fazla yer yoktu. Baba evine döndüklerinde de ailelerinin, kendisini ne şekilde karşılayacağı bilinmiyordu. Ayrıca kucağında çocukla baba evine dönen kadınlara toplumun bakışı da kadınların, boşanma konusunu iki defa düşünmelerine neden olmuş olmalıdır.

Grafik 3 Hül ile Boşanan Erkeklerin Oranı¹⁹⁰

¹⁹⁰ 163, 164, 165, 166, 172, 175, 178, 182, 187, 192 Numaralı Galata Şeriyi Sicilleri verilerine göre hazırlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN VE EKONOMİ

İslâm hukukuna göre kadınların çalışma yükümlülüğü yoktu. Kadınların geçimini temin etmek evlenmeden önce babanın, evlilik sonrası ise kocanın sorumluluğundaydı.¹⁹¹ Kocanın ya da babanın ekonomik durumu ne kadar kötü olursa olsun kadın çalışmaya zorlanamazdı.¹⁹² Kadınların öncelikli görevi, ev hizmetlerini yerine getirmek, çocuklarını yetiştirmektir. Evin erkeği, ailenin nafakasını temin etmek zorundaydı. Aksi hâlde kadınlar mahkemede kocaları üzerine kadından, nafaka takdiri isteyebilirdi. Kadı aynı zamanda kadınlara istidane hakkı denilen kocalarının üzerine borçlanma hakkı da verebilirdi. Daha ileri durumlarda, erkek ailedeki sorumluluğunu yerine getiremiyorsa, ailenin nafakasını temin edemiyorsa, bu durumda kadına boşanma hakkı dahi doğuyordu.

Kadınların herhangi bir meslekle¹⁹³ iştigâl olmalarına gerek olmamakla birlikte çok nadir de olsa bazı kadınların çalıştığı görülmektedir; Galata’da bir davada muhtemel hizmetçi olan bir kıza rastlıyoruz. Bu davada Akyazı kasabasından Galata’ya gelen Ayşe belli bir süre Ömer Yazıcı’nın Peyzat Hatun Mahallesi’ndeki evinde kalmıştı Ayşe’nin Galata’ya kiminle, hangi amaçla geldiği bilinmemekle birlikte, kendi memleketinden bayağı uzaklara gitmiş olmasıydı. Ayşe kendi isteğiyle evden ayrılırken “Hizmet ücretini aldım.” diyerek Ömer Yazıcı’yı ibra etmişti. Ayşe evden ayrılırken kendi rızasıyla ayrıldığını da beyan ediyordu.¹⁹⁴ Tarafların bahsedilen durumu kaydettirmekteki amacı ortaya çıkabilecek herhangi bir ihtilafa karşı önlem almak olmalıydı. Çünkü mahallede ortaya çıkabilecek bir dedikodu ya da suçlamada her ikisi de zor durumda kalabilirlerdi.

20. yüzyılda başlayan, günümüze kadar devam eden kadınlarla alakalı bilimsel mahiyetli çalışmalarla ortaya çıktı ki Osmanlı kadını eve kapanıp kalmayan, kamusal alandan yadsınmış bir şekilde hayatı, sadece evinin pencerelerinden izleyen kadınlardan değildi. Aksine; Osmanlı kadını ekonomik hayata -erkekler kadar olmasa da- katılmıştı.¹⁹⁵

¹⁹¹ Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, s. 17-18.

¹⁹² Mehmet Âkif Aydın, *Aile Hukuku*, s.94.

¹⁹³ Kadınların çalışmalarıyla alakalı bakınız: Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev. Özgür Türesay ve Gül Çağalı Güven, 3. bs (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), s. 235-244.

¹⁹⁴ GSS, 165/vr.19a-2.

¹⁹⁵ Kadınlar hakkında yapılan bazı çalışmalar için bakınız: Ronald C. Jennings, “Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History*

Osmanlı kadınlarının gelirleri nelerdi? Genel anlamda kadınların kocalarından elde ettikleri nafaka ve mehir gelirlerinin en başında gelmekteydi. Akrabalarından kalan miraslarla birlikte kendilerine edilen hibeler kadınların en temel gelir kaynaklarını oluşturmaktaydı. Kadınlar elde ettikleri ekonomik kaynaklarla, bağımsız olarak muhtelif alanlarda yatırımlar yapmaktaydı.

2.1. MİRAS/TEREKE

Osmanlı Devleti'nde kadılar tarafından tutulan tereke defterleri sosyal ve iktisadî tarih için çok önemli kaynaklardır. Bu defterler belirli sınırları havi olan kadılıkların mahkeme kayıtlarıdır. Terekeler, Osmanlı'nın kimi şehirlerinde müstakil halde kayıt altına alınırken, kimi şehirlerde ise davalarla birlikte ayırt edilmeksizin aynı deftere kaydedilmiştir. Galata için de terekeler, müstakil defterler halinde tutulmuştur. Ancak yine sicillerle beraber tereke kayıtlarını içeren defterler de vardır. Konumuz bağlamında 1695-1703 yılları arası dönemde terekeleri içeren 163, 164, 166, 172, 175, 182 Numaralı Galata sicillerini inceleyerek kadınların ekonomik hayattaki durumlarını anlamlandırmaya çalıştık. İncelediğimiz defterlerde toplam 775 tereke kaydı bulunmakta olup 353 adeti kadınların terekeleridir. 163 ve 172 numaraları defterlerde Müslüman ve gayrimüslim halkın terekeleri birlikte yer alırken geriye kalan defterler müstakil olarak Müslümanların terekelerini ihtiva etmektedir.

Tereke defterleri ölen kişilerin bıraktıkları malları tespit etmek ve mirasçıları arasında taksim etmek amacıyla tutulmuştur. Kadı bu kayıt için *resmi kısmet* adı altında muayyen bir ücret alırdı. Resmi kısmet haricinde kadılar, kalemiye, hüddamiye, ihzariye, dellaliye, kassamiye resmi adi, ücreti dükkân gibi başlıklarda da vergi almaktaydılar. Alınan verginin oranı davadan davaya farklılık gösterse de ortalama, taksim edilen mirasın %5-10 oranındaydı. Ancak ölen herkesin terekesinin taksimi için kadıya başvurusu ya da kadının terekeyi taksim etmek için dahili söz konusu değildi. Terekenin kadı huzurunda taksim edilmesi için mirasçılar arasında ihtilafın vuku bulması gerekirdi. Yine reşit olmayan çocukların haklarını korumak amacıyla terekenin taksimi

of the Orient 18, sy 1 (1975): 53-114, <https://doi.org/10.2307/3632221>; Haim Gerber, “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadın’ın Sosyo-Ekonomik Statüsü(1600-1700)”, çev. Hayri Erten 8, sy 8 (01 Eylül 1998): 327-43; Madeline C. Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik Ve Kadınlar (1700-1840)*, çev. Ebru Kılıç, 2. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018); Leslie P Peirce, *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi Ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005).

kadı huzurunda yapılırdı.¹⁹⁶ Bunun yanında herhangi bir mirasçısı olmadan ölen kişilerin terekesi de kadı sicillerine kaydedilirdi. Mirasçısı olmayan terekeler beytülmale, yani devlet hazinesine kalırdı. Yine ölen kadınsa ve sadece eşi mirasçıysa terekenin yarısı beytülmale, eğer ölen erkeğin, mirasçısı yalnız kadınsa terekenin dörtte üçü beytülmale kalırdı.¹⁹⁷

Galata kadı sicilleri incelendiğinde tereke kayıtları şu şekilde tutulmuştur: Öncelikle hayatını kaybeden şahsın hangi kaza-nahiyede- mahallede sakin olduğu belirtilir, daha sonra spesifik bir ölüm sebebi var ise- *maktulen*, *garikan*, *şehiden*- belirtilirdi. Herhangi bir meslek erbabıysa bu da belirtilirdi. Örneğin; “*Mahmiye-i Galata’ya tabi Beşiktaş’ta Merhum Sinan Paşa Mahallesi’nde bakkal taifesi olduğu halde bundan akdem halik olan Panazi ...*” Terekesi taksim edilen kişinin ölüm tarihi kesin olarak ifade edilmeden genel tabirle *bundan akdem* tabiri ile yazılırdı. Müslümanlar için *vefat eden* tabiri kullanılırken, gayrimüslimler için *halik/halike* ya da *mürd* tabiri kullanılırdı. Aynı zamanda Galata’ya daha önce başka memleketten gelip yerleştiyse gelen kişinin memleketi belirtilirdi. Galata’ya misafir olarak ya da ticaret gibi sebeplerle gelip burada ölen kişilerin bu durumu da terekenin giriş kısmında belirtilirdi. Ardından ölen kişinin mirasçısı olan akrabaları eksiksiz olarak yazılırdı.¹⁹⁸ Terekenin taksimini isteyen kim ise belirtilirdi. Tarih ayrıntılı bir şekilde verilirdi. Ölen kişinin *menkul-gayrı menkul* bütün mal varlığı değerleri akçe cinsinden belirtmek üzere alt kısmında olacak şekilde yazılırdı. Sonraki kısımda ise eğer varsa borçları, alacakları tespit edilirdi. En sonunda da mirasçılar arasında İslam hukukuna göre terekenin taksimi gerçekleştirilirdi.

Terekelerin, mirasçılar arasında taksiminden sorumlu olan kişiler kadıya bağlı olarak görev yapan kassamlardı. Osmanlı Devleti’nde kassamlar ikiye ayrılırdı: *beledî* ve *askerî kassamlar*. Askerî kassamlar devlet kadrosunda olan kişilerin terekelerini, beledî kassam halkın terekesini taksim ederdi. Terekelerdeki mallar, mirasçılar arasında iki

¹⁹⁶ Halil İnalcık, “XV. Asır Türkiye İktisadi Tarihi Kaynakları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1953-1954, sayı 15, s.52.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”, 19-22.

¹⁹⁸ İslam miras hukukunda, öncelikle *feraiz* sahipleri (baba, babanın babası, anne bir erkek kardeş, anne, annenin annesi, babanın annesi, öz kız, oğulun kızı, anne-baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir kız kardeş, koca, karı) mirastan yararlanırdı, feraiz sahipleri akabinde mirastan pay kalırsa *asabe* denilen akrabalara da taksim edilirdi. Ölen kişi azat edilmiş köle ise eski sahibi de mirastan pay alırdı. Detaylı bilgi için bakınız: Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)” 19-22.

şekilde paylaştırılırdı. Birincisi menkul-gayrimenkul bütün mallar kassam tarafından değerleriyle beraber tamamen yazıldıktan sonra aynı olarak mirasçılara taksim edilirdi. İkinci ise; herhangi bir ihtilaf durumunda terekedeki mallar satılarak mirasçılara nakdî ödeme yapılırdı.¹⁹⁹

Galata'da kadınlara ait 353 tereke kaydına rastlanmıştır. Terekelerin 57'si gayrimüslim kadınlara, 296'sı Müslüman kadınlara aittir. Galata'da kadınların terekeleri incelendiğinde; minder, döşek, yorgan, yastık, yastık kılıfı, çarşaf gibi ev eşyalarına; sini, tencere, sahan, kazan vs. mutfak eşyalarına; kürk, makrama, destmâl, kuşak, kemha, kebe vs. kılık kıyafetlere sahip oldukları görülmektedir. Bunların dışında kadınların ekonomik durumlarına bağlı olarak kimilerinde bilezik, küpe, nakit para, bağ, bahçe vs. muhtelif birçok kaleme eşyaları vardır.

Galata'da yaşayan zengin kadınların hangi tür malları vardı? 1700'lü yıllar Galata'sında varlıklı kadınlar paralarını nelere harcamışlardı? Bu bağlamda bazı örnekler üzerinden gidecek olursak; Kasımpaşa Küçük Piyale Paşa Mahallesi'nde vefat eden Hatice Hatun binti Mehmet'in 1112 Ramazan / 1701 Şubat ayında taksim edilen terekesine göre varlıklı genç bir kadın olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ölümünden sonra Hatice'nin annesi Ayşe Hatun ile kocası Halil Elhac Hüseyin arasında miras paylaşımında ihtilaf yaşandı. Kocası Elhac Halil'in isteğiyle terekesi mahkeme huzurunda taksim edildi. Hatice Hatun 226.770 akçe kıymetinde, mal varlığı bırakmıştı. Hatice'nin mirasını inceleyecek olursak Osmanlı'da ortalama zengin bir kadın nelere sahipti, anlayabiliriz. Öncelikle Hatice'nin 16 bin akçe kıymetli Mushaf-ı Şerifi, birçok yastığı, yorganı, kendine ait kıyafeti vardı. Ev eşyalarının da kıymetli olduğunu söylemek gerekir, örneğin; yastık kılıfı 3700 akçe, minderlerinden biri 5455 akçeydi ki toplum standartlarına göre kıymetleri epey fazlaydı, bunlar özenle işlenmiş olmalıydılar. Hatice o dönemde kadınların olmazsa olmazı kaliteli samur kürklere²⁰⁰ sahipti ve bir kürkünün kıymeti 5960 akçeydi. Bunun yanında daha düşük kıymetli, herhalde, evden dışarı çıktığında günlük olarak kullandığı sandal kaplı kürkü de vardı. Kaliteli kaftanlara

¹⁹⁹ Bursa'da yaşayan kadınların terekeleri üzerine yapılan bir çalışma için bakınız: Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, s. 220-233.

²⁰⁰ Osmanlı'nı yöneticilerinin eşleri de genellikle samur kürk tercih etmekteydiler. Örneğin Lady Montagu sadrazamın eşini ziyaret ettiğinde, kadın onu samur kürkle karşılamıştı. Bakınız: Montagu, *Şark'tan Mektuplar*, s.59.

sahipti. Hatice'nin mirasının çoğunu altından, gümüşten, zümrüitten, inciden, mücevherden oluşan ziynet eşyaları oluşturmaktaydı. 100 bin akçe değerinde 20 tane altın bileziğe, 20 bin akçelik mücevher kuşağa ve birçok değerli eşyaya sahipti.²⁰¹

Hatice Hatun kadar şanslı olmayan, İstinyeli Saliha binti Abdullah Osmanlı toplumunda Müslüman kadınların ortalama ekonomik durumunu yansıtacak düzeyde bir miras bırakmıştı. Saliha'nın terekesine bakarak Osmanlı Galata'sında yaşayan kadınların geneli hakkında bir izlenim elde edebilmek mümkündür. Saliha ile Hatice birbirleriyle yakın bir dönemde hayatlarını kaybetmiş olmalıydılar. Çünkü Saliha'nın terekesi de Şaban 1112/ Ocak-Şubat 1701 tarihinde taksim edilmişti. Saliha'nın Hatice gibi ziynet eşyaları, aynı şekilde işlemeli minderleri, yastık yüzleri, samur kürkleri yoktu. Evindeki eşyalar genellikle yıpranmış, eskimişti. Saliha'nın yorganı, yastığı, sahanı, tabağı kısaca eşyaları 50-100 akçe kıymetindeydi. 100 akçelik kuzu derisinden yapılmış kürkü vardı. En değerli varlığı 6 bin akçe kıymetli eviydi. Saliha'nın ve Hatice'nin evde kullandıkları alet edevat aynıydı ancak aralarında kıymetli olup olmamalarına göre bazı farklar vardı. Saliha'nın kullandığı yatak, yorgan, yastık Hatice'ninkilere göre bayağı eski ya da kalitesiz olmalıydı. Tabiidir ki Hatice'nin pek çok farklı türde giyim-kuşamı süs eşyası vardı.²⁰²

Galata'ya bağlı Kasımpaşa'da vefat eden Atike binti Mehmet Efendi adlı kadının terekesi de incelemeye değerdir. Atike'nin terekesi Rebiülahir 1106/1695 senesinde taksim edilmişti. Babasının unvanı bağlamında Atike dinî zümreye ait ailenin kızıydı ve yine kuvvetle muhtemel askerî sınıftan olan Halil Ağa ile evlendirilmişti. Atike öldüğünde mirasçı olarak arkasında kızları Rukiye ve Emine, kocası Halil Ağa ve babası Mehmet Efendi kalmıştı. Terekede belirtilmemesine rağmen büyük ihtimal, kocası ve babası arasında taksimde ihtilaf yaşanmıştı. Atike öldüğünde 119.220 akçe değerinde mal varlığı bırakmıştı. Atike'nin ev eşyalarının kıymeti pek fazla olmamasına rağmen, ziynet eşyaları önemli bir miktarı oluşturuyordu. Atike öldüğünde üzerinde pek fazla nakit akçesi yoktu, geriye yalnız 430 akçe kalmıştı.²⁰³

Galata'da tabii zengin gayrimüslim kadınlar da vardı. Sultan Bayezid Mahallesi'nde vefat eden kadın Zivoli? binti Yorgi adlı kadın toplam 182.913 akçe

²⁰¹ GŞS, 182/vr.16a-1.

²⁰² GŞS, 182/vr.17a-2.

²⁰³ GŞS, 164/vr.68a-2.

kıymetli mal varlığı bırakmıştı. Terekesi 1107 Cemaziyelahir/ 1696 Ocak-Şubat ayında taksim edilmişti. Zivoli'nin nerede olduğu belirtilmeyen 58795 akçe değerinde emlak hissesi vardı, bunun yanında diğer zengin kadınlar gibi o da parasının çoğunu ziynet eşyalarına harcamıştı. Elmas taşlı yüzüğü, yakut taşlı yüzüğü, burma altın bileziği, zümrüt küpeleri, altın düğmesi, altın iğnesi vs. birçok kıymetli ziynet eşyasına sahipti. Gümüşten kaşık takımları, maşrapaları vardı. Mamafih kıymetli kürke sahipti.²⁰⁴

Galata'da zengin statüsünde sayılabilecek kadınlardan daha fazla durumu kötü olan kadınlara rastlanmaktaydı. Hüseyin Ağa Mahallesi'nde 1107 Recep/1696 Şubat-Mart ayında terekesi taksim edilen Ermeni kadın Varadin? öldüğünde pek az miktarda mal varlığı bırakmıştı. Onlar da günlük evde kullandığı yatak yorgan ile mutfak eşyalarıydı. Bütün mirasının kıymeti 3460 akçeydi.300 akçe vergilendirmenin haricinde kalan 3160 akçe Varadin'in kocası, dört oğlu ve iki kızı arasında paylaştırılmıştı.²⁰⁵

Osmanlı Galata'sında yaşayan ortalama bir kadının serveti ne kadardı? Bunu tam olarak bilmek pek mümkün olmamakla birlikte bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Galata'da 1110 Safer/ 1698 Ağustos-Eylül/ 1111 Şaban/ 1700 Ocak-Şubat ayları arasındaki miras meselelerinin kaydedildiği 175 Numaralı sicilde bulunan 89 adet taksim edilen terekelerin ortalaması 35 bin akçe civarındadır. Bu bağlamda 35 bin akçe civarı miras bırakan kadınlara baktığımızda bazı ipuçları yakalayabiliriz. Kasımpaşa'da vefat eden Hatice binti İvaz'ın öldüğünde bıraktığı mal varlığı 33.852 akçedir. Hatice'nin terekesine göz atacak olursak ortalama 200-300 akçe değerinde yastığı, yorganı, çarşafı, minder, döşegi, aynı zamanda işlemeli çatma yastığı da bulunmaktadır. Giyim eşyası olarak da gömlekleri, entarileri, sim kuşağı, kuzu kürkü, 460 akçe kıymetli köhne sincap kürkü, 600 akçe kıymetli kaftanı bulunmaktadır. Pek fazla ziynet eşyası yoktur, yalnız parmağında bir altın yüzüğü, bir de inci askılı zümrüt küpesi vardır. Mehir olarak Galata'da bu dönem kadınların mehirlerinin oranına benzer şekilde 4000 akçe mehri vardır. Galata'da yaşayan Müslüman bir kadının bu dönemde günlük kullanacağı ev eşyaları haricinde birkaç ziynetten başka mal varlığı bulunmamaktadır.²⁰⁶ Osmanlı Galata'sında mirasın aile arasında nasıl taksim edildiğiyle alakalı örneklerle bakınız.

²⁰⁴ GŞS, 172/vr.20a-1.

²⁰⁵ GŞS, 172/vr.24a-3.

²⁰⁶ GŞS, 175/vr.59b-2.

Beşiktaş Sinan Paşa Mahallesi'nden vefat eden Ramazan Çelebi b. Mehmet ²⁰⁷		
<i>Mirasçılar</i>	<i>Mirasın Miktarı</i>	<i>Oran</i>
Fatma Eşi	691	%13
Mehmet Oğlu	1614	%29
İbrahim Oğlu	1614	%29
Ali Oğlu	1614	%29
Galata Cami Kebir Mahallesi'nde vefat eden Ayşe b. Abdullah ²⁰⁸		
Ahmet Kocası	6472	%25
Hatice Kızı	3883	%15
Ali Oğlu	7766	%30
İbrahim Oğlu	7766	%30
Tophane Kâtip Mustafa Elhac Ahmet b. Mustafa ²⁰⁹		
Fatma Eşi	8914	%13
Hasan Oğlu	41612	%58
Ayşe Kızı	20806	%29
Tophane Peyzat Hatun Mahallesi'nde vefat eden Emine Hatun bt. Mehmet ²¹⁰		
Mehmet Kocası	2138	%28
Ayşe Annesi	425	%6
Ahmet Oğlu	3334	%44
Fatma Kızı	1667	%22

Tablo 1: Galata'da Taksim Edilen Miras Örnekleri

Osmanlı Devleti'nde kadınlar miras taksimlerinde haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde miraslarını almak için mahkemeye başvuruyorlardı. Kasımpaşa Elhac Ferhat Mahallesi'nde sakin İsmihan'ın eşi Gürcü Ahmet Çelebi'nin vefatından sonra miras ihtilafı ortaya çıkmıştı. Şöyle ki İsmihan'ın kocası Gürcü Ahmet, sağlığında babası Elhac İsmail'den kalan evini karısına 25 kuruş karşılığında satmıştı. Ancak Gürcü Ahmet'in vefatını müteakip, vaziülyed olan Ebubekir Çelebi mezkûr evi de mirasa dahil etmeye çalışıyordu. İsmihan mahkemeye giderek Ebubekir Çelebi'den davacı oldu, evi kocası sağlığındaiken kocasının ona sattığını iki şahit ile kanıtladı.²¹¹

Osmanlı Devleti'nde varlıklı kişiler hayatını kaybettiğinde, *ashab-ı feraiz* denilen birinci dereceden mirasçıların olmadığı durumlarda uzaktan akrabalar mirastan pay almak için ortaya çıkıyorlardı. Ölüm haberini duyan akrabaların bazen mirastan payını alabilmek için uzak diyarlardan geldikleri hatta vekil tayin ettikleri oluyordu. Nitekim

²⁰⁷ GŞS,163/vr.21b-1.

²⁰⁸ GŞS, 163/47a-2.

²⁰⁹ GŞS,164/ vr.46b-2.

²¹⁰ GŞS, 172/vr.26b-3.

²¹¹ GŞS, 166/vr.8a-2.

Kasımpaşa Kulaksız Ahmet Mahallesi'nde sakin olan Kolancı Mehmet Beşe'nin ölümünden sonra mirası için eşinden başka kimse görünmüyordu. Ancak amcasının kızının, kızı iddiasıyla ortaya çıkan Hatice, Mehmet'in akrabası olduğunu, onun dahi sağlığında bundan haberi olduğunu iddia ederek Mehmet'in eşi Safiye'den mirasçı olması hasebiyle pay istiyordu. Safiye inkâr etse de Hatice şahitlerle mirasçı olduğunu kanıtlıyor, mirastan pay almaya hak kazanıyordu.²¹²

Galata'da miras paylaşımında ortaya çıkan en önemli problemlerden biri de mirasçıların bazılarının terekeye dahil olması gereken malları saklamasıydı. Bununla alakalı bir dava Kasımpaşa'da Kurt Kaptan Mahallesi'nde görülmüştü. Davacı Rukiye eşi Elhac Ali'yi vekil tayin etmişti, davalı olan ise üvey babası Abdullah'tı. Rukiye'nin iddiası, Abdullah'ın annesine ait olan 60 kuruş nakit parayı ve iki top kefen bezini terekeye dahil etmemesiydi. Ancak Rukiye'nin bu duruma kanıtı olmadığından, davadan istediğini elde edemedi.²¹³ Galata'da terekelere yansıyan boyutta dönemin en zenginlerinden olan Kapıcıbaşı Hasan Ağa'nın vefatıyla birçok miras kavgası ortaya çıkmıştı. Hasan Ağa öldüğünde çocuğu yoktu, anne, babası da yoktu. Mirasçı olarak yalnız üç eşi vardı. Ancak sonradan mirasçı oldukları iddiasıyla iki küçük kız çocuğu ortaya çıkmıştı. Afife ve Rukiye adlı kızlar, Hasan Ağa'nın amcasının kızının, oğlunun, kızları olduklarını şahitlerle kanıtlamışlardı. Acaba bu şahitler güvenilir miydi? Uyanık bazı kişiler Hasan Ağa'nın mallarına konmak için hikâye mi uydurmuşlardı? Bunu bilmek imkansızdır. Hasan Ağa'nın eşleriyle birlikte mirasçı olduklarını kanıtlanan Afife ve Rukiye'nin vesayeti Ali Ağa'nın elindeydi. Ali Ağa, Hasan Ağa'nın azat eylediği câriyesi Fehter'e? dava açmıştı. Sebebi ise Hasan Ağa'nın sağlığındaiken, câriyesi Fehter'e mücevher kuşak, zümrüt küpe, bir çift altın bilezik, 200 kuruş nakit ve 5 küçük taş vermesiydi. Ali Ağa, Fehter'den aldıklarını geri vermesini istiyordu, Fehter ise karşılık olarak iki sene evvel Hasan Ağa'nın kendisini azat eylediğini ve verdiği hediyeleri de kendisine hibe eylemesi sebebiyle Ali Ağa'nın iddiasını reddediyordu. Ali Ağa'nın şahitleri yoktu, câriye Fehter'e ise Hamza Bey adlı birisi ve Hasan Ağa'nın iki eşi Rahime ve Ümmügülsüm şahit olmuş, üzerine kadı tarafından yemin teklif edildiğinde Fehter yemin etmişti, sonuç olarak Ali iddiasından men edilmişti.²¹⁴

²¹² GŞS, 182/vr.9a-2.

²¹³ GŞS, 163/vr.35b-1.

²¹⁴ GŞS, 175/vr.8a-3.

Galata’da miras taksim edildikten sonra da mirasçılar gayrimenkul olarak kendilerine intikal eden ev-tarla-bağ gibi paylaşımlardaki hisselerini birbirlerine ya da başkalarına satıyorlardı. Genellikle hisse olarak paylaştırılan evler bir kişi tarafından diğer mirasçılardan satın alınıyordu ya da mirasçılar evi kullanmayacakları durumda talip olan alıcılara satıyorlardı. Tophane Kazgancıbaşı Mahallesi’nde vefat eden Elhac Mehmet’in mahalledeki evi kızları Havva, Ümmügülsüm ve Fatma’ya kalmıştı. Ümmügülsüm babasından intikal eden evdeki hissesini annesi Belkıs Hatun’a 170 kuruş karşılığında satmıştı.²¹⁵ Yine kadınlar ölen kızlarından kalan miraslarını damatlarından alıyorlardı, Kasımpaşa Cami Kebir Mahallesi sakini Hatice öldüğünde annesi Hanife kızının mehrini ve kızından intikal eden ev hissesi karşılığını damadından nakit olarak almıştı.²¹⁶ Tophane Cihangir Mahallesi’nden Hatice annesinden intikal eden ev hissesini kocasına satmıştı.²¹⁷ Galata Cami Kebir’de ölen Fatma’nın çocukları Mehmet Çelebi, Zeynep ve Hatice annelerinden kalan 24 sehim (hisse) mirası aralarında paylaşıyorlardı. 12 sehim Mehmet’e altışar sehim ise kızlara verilmişti.²¹⁸

2.2. MÜLK ALIM-SATIM İŞLEMLERİNDE KADINLAR

<i>Mülk Satışı</i>			<i>Mülk Alışı</i>		
		Oranı			Oranı
Erkek	174	%67	Erkek	218	%81
Kadın	86	%33	Kadın	51	%19
Toplam: 260			Toplam: 269		

Tablo 2:1695-1703 Galata’da Mülk Alım-Satım Oranları²¹⁹

Osmanlı Galata’sında kadınlar tasarruflarında bulunan ev, bahçe, tarla, bağ, çiftlik, değirmen, tarla gibi mülklerini satmışlar ya da alabilmişlerdi. Kadınlar hem alım hem satım işlemlerinde mahkemede bulunmuşlardı. Beşiktaş Sinan Paşa Mahallesi’nde vefat eden Elhac Osman’ın kardeşi Hatice ve mecnun²²⁰ olan yeğeni Ahmet’e intikal eden

²¹⁵ GŞS, 187/vr.30a-1.

²¹⁶ GŞS, 182/vr.77a-2.

²¹⁷ GŞS, 163/vr.38a-2.

²¹⁸ GŞS, 192/vr.3a-2.

²¹⁹ Galata’da Müslüman ve gayrimüslimlerin davalarını içeren 165, 178, 187 192 Numaralı Galata Şer’iye Sicillerinde bulunan toplam 1350 dava değerlendirilerek hazırlanmıştır.

²²⁰ Mecnun olan kişiler alım satım akitlerinde bulunamazlardı. Nitekim mezkûr satışta Ahmet’i vasisi olarak Abdullah Çelebi adlı birisi temsil etmişti. İbrahim Kafi Dönmez, “Cünûn”, içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), s. 125.

2 oda fevkanî, 1 oda tahtanî, 1 mutfak, 1 kileri olan duvarlarla çevrili bahçeli evi 10 Şevval 1106/24 Mayıs 1695 tarihinde Ummahan adlı kadına 200 kuruşa satmışlardı.²²¹

Galata'da akrabalar arasında mülk satışları mevcuttu. Aileden miras kalan evlerin hisselerinin genellikle mirasçılar arasından biri tarafından satın alındığı görülmüyordu. Osman Bey, Tophane Sakabaşı'nda kız kardeşi Hava Hatun'a miras olarak gelen 2 hisselik evini 80 kuruşa satmıştı.²²² Bazen de akrabalar arası ev satışlarında ücretlerin ödenmemesi gibi durumlar söz konusu olabiliyordu. Galata'da Emekyemez Mahallesi'nden Alime damadı Elhac Hasan'a 29 Cemaziyelahir 1104 senesinde sattığı evin bedeli 37 kuruşu iki sene sonra alabilmişti.²²³ Aile üyeleri kadınlar arasında da satış işlemleri gerçekleşmişti; Sultan Bayezid Mahallesi'nde yaşayan Anna kızı Azmaranda'ya 200 kuruş karşılığında bağını satmıştı.²²⁴ Galata'da eşler arasında ev satışları yapılmaktaydı; Beşiktaş'a bağlı Arnavutköy sakini Yandi, aynı köyde bulunan evinin yarı hissesini karısı Kasandra'ya 200 esedî kuruşa satmıştı.²²⁵ Galata'da eşler arasında karşılıklı ev satışlarının olduğu görülmekteydi; 13 Zilkade 1111 tarihindeki kayda göre, Mehmet Ağa Rukiye Hatun'a İstanbul'daki Çadircı Ahmet Mahallesi'nde aynı avlu içerisinde bulunan iki evini satıyordu. Satılan evler incelendiğinde birisi toplamda 7 bölümden diğeri 9 bölümden oluşan ikisi de iki katlı olarak inşa edilmiş yapıları. Evler aynı avlunun içinde inşa edilmiş olup su ihtiyacını karşılayan iki adet su kuyusu da muhtemelen bahçe içerisinde mevcuttu. O dönemde her evde bulunmayan hamam burada vardı. İstanbul'daki eve karşılık olarak da Okçu Musa Mahallesi'nde Rukiye Hatun'un evini kocası Mehmet Ağa 800 kuruşa almıştı. Ev bir avlu içerisinde inşa edilmiş olup 9 bölümü vardı. İstanbul'daki ev gibi mezkûr evde de hamam mevcut bahçede de iki adet su kuyusu bulunuyordu. Eşlerin evlerini karşılıklı olarak niçin takas ettikleri bilinmemekle birlikte, satış sonrası Rukiye Hatun 700 kuruşluk ödemesi gereken meblağı kocasına teslim etmişti.²²⁶

Galata'da gayrimüslim kadınlar satış işlemlerinde bulunuyorlardı. Sultan Bayezid Mahallesi'nde sakin olan Despina adlı kadın Uskoli'ye mezkûr mahallede bulunan evini

²²¹ GŞS, 175/vr.26a.

²²² GŞS, 164/vr.17a-3.

²²³ GŞS, 165/vr.7a-2.

²²⁴ GŞS, 192/vr.14a-1.

²²⁵ GŞS, 165/vr.53b-1; Karı, koca arasında yapılan başka bir ev satışı için bakınız: 165/vr.71b-2.

²²⁶ GŞS, 178/vr.28b-1

12 bin akçeye satmıştı.²²⁷ Aynı şekilde Müslüman kadınlar ile gayrimüslim erkekler arasında alım satım işlemlerinin yapıldığı görülmüyordu; İstanbullu Emine Hatun, Galata Kara Mustafa Paşa Mahallesi'nde kendisine ait 2 bölüm ambarı, fırını ve taş değirmeni bulunan bozahanenin yarı hissesini Galatalı şerbetçi Kirkor'a satmıştı.²²⁸ Kadınların başka erkeklere de mülk satışı yaptığı görülmekteydi; Kazgancıbaşı sakini Rabia kocası Ahmet'in vekâletinde, mezkûr mahallede bulunan evini 40 kuruşa satmıştı.²²⁹ Yine kadınlar arasında alım-satım işlemleri de gerçekleşmekteydi; Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan Ayşe, aynı mahalleden olan Rabia'ya Beşiktaş, Kuruçeşme'deki 4 bölümden oluşan iki katlı evini 60 kuruşa satmıştı.²³⁰

Galata sakini kadınların kimileri, başka yerlerde bulunan mülklerinin alım-satım işlemlerine kendileri katılıyorlardı; Anadolu Hoşalay? kasabasında bulunan bir evi bir de tarlayı Galata'da yaşayan Cennet, Hoşalaylı kadın İsmihan'dan satın almıştı.²³¹ Kuvvetle muhtemel Cennet de Hoşalaylıydı ve memleketine dönmek istediğinde orada da bir evi olsun istemişti. Galata'da Cami Kebir Mahallesi sakini İsmihan ise Bursa Yenişehir'de bulunan tarlasını Sefer Beşe 'ye 110 kuruş bedelle 29 Cemaziyelahir 1114/ 20 Kasım 1702 tarihinde satmıştı.²³²

Galata hem iç ticarete hem de uluslararası ticarete önemli bir konumdaydı. Bu bağlamda Galata'da deniz taşımacılığı, ticaret oldukça yoğundu. Galata'da kadınların da gemi sahibi oldukları görülmüyordu. Kadınların uhdesinde bulunan gemiler genellikle miras olarak kendilerine kalmıştı. Hoca Ali Mahallesi'nde yaşayan Fatma, vefat eden kocası Mehmet Reis'ten intikal eden çember adlı Kalafat Yeri'nde bulunan geminin yarı hissesini, iki demiri, bir sandalı ve sair aletle birlikte Hristo Reis'e satmıştı.²³³

Galata'da 1695-1703 yıllarını içeren 3036 sicilin incelenmesi sonucu mülk alım-satım işlemleri hakkında birtakım analiz edilecek veriler ortaya çıkmış bulunmaktadır. Öncelikle alım satım işlemlerinin yüzde doksandan daha fazlası ev satış işlemleri olmakla birlikte geri kalan kısım gemi, bağ, bahçe, arsa, tarla satışını içermektedir. Bu verileri ayrı başlık altında işlemek yerine, işlem yapılan bütün gayrimenkulleri mülk başlığında

²²⁷ GŞS, 165/vr.20a-1.

²²⁸ GŞS, 165/vr.73a-3.

²²⁹ GŞS, 192/vr.10a-1.

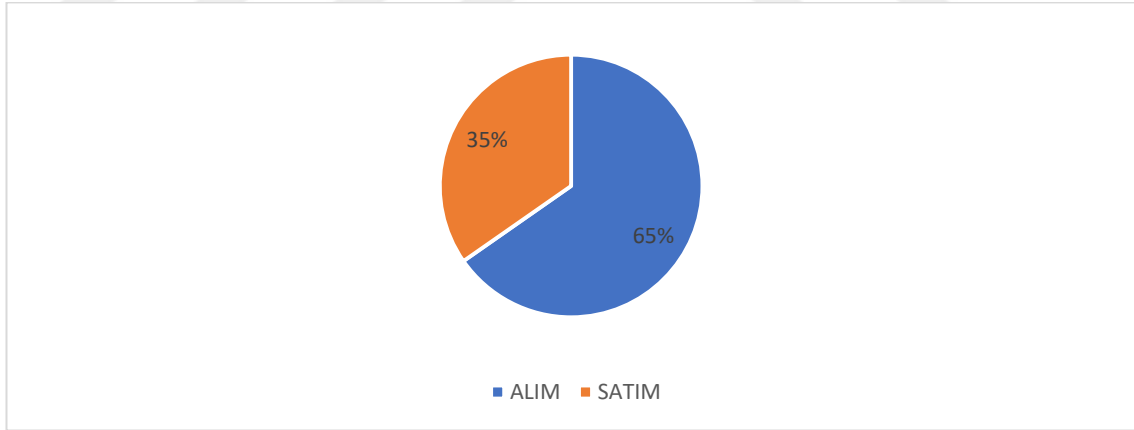
²³⁰ GŞS, 165/vr.60a-1.

²³¹ GŞS, 178/vr.82a-3.

²³² GŞS, 187/105a-1.

²³³ GŞS, 175/vr.69b1.

değerlendirmeyi seçtik. Yapılan alım satım işlemleri bakıldığında, kadınlar alım işleminden daha fazla satış işlemi gerçekleştirmişlerdi. Galata'da kadınların satış oranlarıyla aynı dönemde Anadolu'da yaşayan kadınların yaptıkları ev satış oranları arasında benzerlik vardı; 1690'da Kayseri'de ev satan kadınların oranı %29 iken, Galata'da -biraz daha fazla- %33'tü. Aynı tarihlerde Ankara'da kadınların ev satış oranı %19 olarak Galata'dan daha düşüktü.²³⁴ Kadınlar, ellerindeki mülklerini satarak nakite çevirmeye daha eğilimliydiler. Nitekim gerçekleştirilen bütün mülk satışlarının 3'te 1'ini kadınlar gerçekleştirmişti. Ancak önemli derecede kadın da mülk alımı gerçekleştirmişti. Galata'da toplamda yapılan mülk alımlarının 5'te 1'inde kadınlar vardı. Galata'da yaşayan erkekler mülk alımında, satıştan daha fazla ön plandaydılar. Kadınların tam aksine, onlar paralarını daha fazla gayrimenkule yatırma eğilimi göstermektedirler. Bunun dışında aileden intikal eden miraslarda erkeklerin hisselerinin daha fazla olması dolayısıyla kadınlardan, daha az olan hisselerini daha kolay alıyorlardı. Erkekler bu sebeple birçok evi miras kalan hisseleri birleştirmek için akrabalarından almaktaydı.²³⁵ Evlilik sonrası çiftlerin yaşayacakları evi temin etmenin erkeklerin uhdesinde olması, ticari hayatta daha fazla erkeklerin bulunması gibi etkenler de oranı erkeklerin fazla olması anlamında etkilemiştir.

Grafik 4: 1695-1703 Galata'da Kadınların Mülk Alım-Satım Oranları²³⁶

²³⁴ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, çev. Hamit Çalışkan, 2. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), s. 194-195.

²³⁵ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar* s. 213.

²³⁶ Galata'da Müslüman ve gayrimüslimlerin davalarını içeren 165, 178, 187 192 Numaralı Galata Şer'iyeye Sicillerinde bulunan toplam 1350 dava değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Galata'da kadınlar erkekler kadar olmasa da belli oranla mülk alımı gerçekleştirmişlerdi. Kadınlar yüzde otuz beş oranında ev satın almışlardı. Bir kadın niçin ev alırdı? Öncelikle kadınlar eşlerinden, beraber yaşadıkları evleri satın almaktaydılar. Kocalar eşlerine evlerini satarken kadınların mirasından daha fazla yararlanmalarını istiyorlardı. Eşinden başka herhangi bir mirasçısı olmayan kocalar evlerinin beytül mâle kalmasını engellemek adına vefatlarından önce evlerini eşlerine satıyorlardı. Satış sonrası tarafların, satış bedellerinin ödendiği mahkeme kayıtlarında geçse de gerçekten de ödeniyor muydu, bunu bilmek neredeyse imkânsızdır. Ancak her ne olursa olsun kadınlar önemli oranda eşlerinden ev satın almışlardı. İkinci olarak ise; akrabalarıyla birlikte intikal eden miraslarda hisseleri birleştirmek için, kadınlar da ev almaya eğilimli olmuşlardır. Yine kadınlar özellikle eşlerinden boşanmışlarsa ya da eşlerini kaybettikten sonra dul kaldıklarında barınma sorunu yaşamamak için ev almış olmalılardır. Kadınların paralarını -genel eğilim o yönde olmasa da- yatırım aracı olarak evlere harcamış olmaları da ihtimal dışı değildir. Galata'da kadınların ev alış oranıyla Kayseri'de yaşayan kadınların ev alış oranı benzerlik göstermektedir. Kayseri'de 1690 tarihinde yapılan toplam 225 ev alımında, 38 kadın varken, Galata'da 1695-1703 yılları arasında yapılan toplam 269 alımda, 51 kadın vardır. Buna göre Galata'da kadınlar toplamda evlerin %19'unu, Kayseri'de %17'sini satın almışlardır. Ankara için bu oran biraz daha düşük seviyede %13'te kalmıştır.²³⁷ İncelenen dönemden 50 yıl sonrası Halep'te yaşayan kadınların ev alım-satım oranlarına bakacak olursak; 1750-51 yıllarında Halep'te kadınların ev satışlarında Galata'daki kadınlardan iki kat daha fazla olduğu görülmektedir, toplam satışların %64'ü kadınlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Halep için ev alım oranında satış kadar olmasa da Galata'da ve Kayseri'de yaşayan kadınlardan çok daha fazla, %36 oranında olduğunu görebiliyoruz. İhtiyatlı olarak değerlendirmek gerekirse; kadınlara herhalde sahip oldukları evlerin çoğu miras yoluyla intikal etmekteydi,²³⁸ ancak bunun yanında kendi paralarıyla da ev aldıklarını söylemek yanlış olmasa gerek. 18. yüzyılın başlarında, uzun savaşlar döneminde, Osmanlı başkenti ile Anadolu'da hassaten Kayseri'de ve Ankara'da yaşayan kadınların benzer ekonomik koşullarda olduklarını söyleyebiliriz.

²³⁷ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, s. 195.

²³⁸ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, s. 194.

Mülk Satışı			Mülk Alışı		
		Oranı			Oranı
Müslüman	75	%87	Müslüman	43	%84
Gayrimüslim	11	%13	Gayrimüslim	8	%16
Toplam: 86			Toplam: 51		

Tablo 3: Mülk Alım Satım İşlemlerinde Kadınlar

1695-1703 yılları arasında kadı sicillerine yansıyan şekliyle Galata’da ev alım-satım işlemlerinde Müslüman kadınların gayrimüslimlere göre epey fazla olduğu görülmektedir. Ev satışı için mahkemeye gelen her 10 kadından 9’u Müslüman gibi görülmektedir. Ancak burada dikkatli davranmak gerekir çünkü incelenen dönemde gayrimüslimlerle alakalı davaların da bulunduğu defter sayısı azdır, defter özelinde konuyu işlemek gerektir.²³⁹

2.3. İŞLETME SAHİBESİ OLAN KADINLAR VE TİCARİ HAYATTA KADINLAR

Osmanlı toplumunda kadınlar her bölgede aynı olmamakla birlikte paralarını ticari faaliyetlerde kullanıyorlardı.²⁴⁰

Galata’da kadınlar ticari faaliyetlerin dışında kalmamışlardı. İşletme sahibi olan kadınlar mevcuttu; İstanbul’da yaşayan Emine Karamustafa Paşa Mahallesi’nde bozahaneye sahipti. Bozahanede iki tane ambarı, taş değirmeni mevcuttu. Emine’nin bozahaneyi nereden edindiği bilinmemekle birlikte yarı hissesini 350 kuruşa gayrimüslim bir erkek olan Kırkor’a sattığı bilinmektedir.²⁴¹

Osmanlı Galata’sında kadınlar çeşitli bölgelerde ticari mekanlar satın almaktaydı. Hüseyin Ağa Mahallesi’nde Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı Yusuf Ağa’nın evinde yapılan birkaç alım satım kadınların önemli yatırımlar yaptığını göstermekteydi. Niğbolu sancağına bağlı Şumnu bölgesinin ayanından olan Selim Ağa b. Selim, Galata’da bulunan birçok taşınmaz malını Şerife Safiye Hatun’a Yusuf Ağa’nın vekâletiyle satmıştı. Selim Ağa, Şumnu’da bulunan çiftliğini, içerisinde bulunan iki bölüm salhane(mezbaha) bir kıt’a bostanlıkla beraber 2000 kuruşa Safiye Hatun’a satmıştı. Ardından Selim Ağa Şumnu’da Kuyualanlar köyünde bulunan çiftliğini içinde bulunan, taş mahzen, samanlık,

²³⁹ Kaynaklara Dair bölümünde kullanılan sicillerde gayrimüslimleri içeren defterlere bakınız.

²⁴⁰ Bursalı işletme sahibi kadınlar ve ticaretle uğraşan kadınlar için bakınız: Haim Gerber, “Bursa’da Kadın”, s. 327.

²⁴¹ GŞS, 165/vr.73a-3.

ahır, bakıcı evi bostanla birlikte, İstanbullu köyünde 2 bölüm güz değirmeni, Gülab? köyünde karaca değirmeni denilen bir göz değirmeni, Sarıyaz köyünde içinde 10 baş karasığır öküzü ve 2 baş su sığırı olan çiftliği, Hazergrat kazasında karaca değirmen denilen bir değirmeni, farklı olarak iki ve bir de harap olan değirmeni 1110 Safer ayında Safiye Hatun'a 1000 kuruşa satışını gerçekleştirmişti.²⁴² Safiye Hatun, görüldüğü gibi Galata'da hatırı sayılır servete sahip kadınlardan biriydi, *Şerif* olarak anılmakta olan Safiye Hatun, Hz. Peygamber'in torunlarının soyundan geldiği anlaşılan bir kadındı.²⁴³ Hüseyin Ağa Mahallesi'nde sakin Emine'nin ise Islahiye Karasu'da üç göz değirmen üzerinde sülüs hissesi vardı. Karasu Nehri üzerinde Sinan Değirmeni olarak bilinen değirmenleri Emine işletemiyordu çünkü değirmenin bir kısmı harap haldeydi. Nihayetinde Emine damadı Ahmet Çelebi vekâletiyle değirmeni İbrahim Bey'e 12 Zilkade 1111/ 1 Mayıs 1700 tarihinde, 75 kuruşa satmıştı.²⁴⁴

Osmanlı Galata'sında kadınlar vakıf mütevellisi olarak görev yaparken ticari işlemlerde bulunuyordu. Yolcuzade Mahallesi'nde Mihrimah b. Abdullah adlı kadının vakfeyletiği evini mütevellî olarak Ayşe b. Recep, vakıf evinin komşusu olan eski Solakbaşı Mustafa Ağa'ya kuruş karşılığında kiraya vermişti.²⁴⁵ Kadınlar, görüldüğü gibi tevliyet görevlerinde bulunmaktaydı ki vakıf başlığında tafsilatlı olarak bahsedilecektir.

Osmanlı kadınları müdarebe işlemleri katılarak yatırım yapıyorlardı. Nitekim Kefeli Şirvanî Mahallesi sakini olan Malcihan adlı kadın Osmanlı başkenti İstanbul'a ticaret için gelen Elhac Hasan adlı tüccara üç yüz kuruş vererek müdarebe işlemine katılmıştı.²⁴⁶

2.4.HİBE

Hibe kelime anlamı olarak *bağışlama*, *bağış*²⁴⁷ gibi anlamlara gelmekteydi. Kadınların servet edinme yollarından birisi de akrabaları tarafından kendilerine yapılan hibelerdi.²⁴⁸ Galata'da kadınlara yapılan hibeler akrabaları tarafından ya da azatlı

²⁴² GŞS, 178/vr.79a-3, 178/79b1-b2-b3.

²⁴³ Osmanlı'daki Seyyid ve Şeriflerle alakalı yapılmış bir çalışma için bakınız: Rüya Kılıç, ed., *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler* (Kitap Yayınevi, 2018).

²⁴⁴ GŞS, 178/vr.26a-1.

²⁴⁵ GŞS, 178/vr.25b-1. 12 Zilkade 1111

²⁴⁶ GŞS, 172/vr.17b-1.

²⁴⁷ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat", s. 420.

²⁴⁸ Ali Bardakoğlu, "Hibe", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s. 421-426.

kölelere, sahipleri tarafından yapılmaktaydı. Kadınlara hibe ile mal ya da para verilmesinin, yine kadınların hibe ile mal mülk vermesinin muhtelif sebepleri olmalıydı. Öncelikle mirasçı kadının taksim edilen mirastan daha fazla yararlanmasını sağlamak istenmiş olmalıydı. Bunun dışında mirasın beytûlmâle gitme durumunda ya da başka akrabaların özellikle erkeklerin malların çoğunu alma ihtimalini önlemek adına murisler kadınlara mallarını hibe etmiş olmalıydılar. Ölümüne yakın olduğunu hisseden yaşlıların ihtiyaç sahibi akrabalarını düşünerek onlara bir kısım mal bırakma düşüncesi de etkili olmuş olmalıdır.

Galata'da kadınlara yapılan hibelerle alakalı kayıtları değerlendirecek olursak öncelikle karı-koca arasında yapılan hibeler dikkati çekmektedir. Nitekim Elhac Âmâ Mahallesi'nde oturan eski tersane kethüdası Mustafa Ağa, 20 Zilkade 1105/ 13 Temmuz 1694 tarihinde mahkemeye gelerek eşi Saliha Hatun'a bir evi tamamen donatacak eşyaları fazlasıyla bağışlamıştır. Yapılan bağışın amacı büyük ihtimalle Saliha'ya yeni bir ev kurmak içindi. Mustafa Ağa, Saliha ile yeni nikâh akdetmiş olmalıdır. Çünkü Saliha daha önceden Mustafa Ağa'nın Rus asıllı câriyesiydi. Mahkemede Mustafa Ağa önce Saliha'yı azat ettiğini beyan etmiş, müteakip olarak ona evde kullanacağı bütün ev eşyasını; giyim-kuşam, yatak yorgan, mutfak gereçleri de olacak şekilde temin etmişti.²⁴⁹ Yine Müeyyedzade Mahallesi'nde yaşayan Yusuf, beraber yaşadıkları evdeki bütün eşyayı eşine bağışladığını bildirmişti. Aynı evde yaşayan eşlerden birisinin bütün malı diğerine bağışlamasının amacı mirasın bölünme endişesini ortadan kaldırmak olmalıdır. Yaşlı ya da ölüm döşeğinde olan hastalar öldüklerinde evdeki eşyanın paylaşılması durumunda eşlerinin sorun yaşamalarını engellemek istemiş olmaları da ihtimal dahilindedir.²⁵⁰

Kadınlar aile üyelerine de hibelerde bulunuyorlardı. Tophane'de Hatice vefat eden annesinden kendisine intikal eden mahalledeki evi babasına hibe etmişti.²⁵¹

Osmanlı Galata'sında yaşayan yaşlılar vasiyet ederek mallarını istedikleri mirasçılarına bırakabilirdi. Ölen erkeklerin ya da kadınların ölmeden önce vasiyet ile mirasının nasıl değerlendirilmesini istediği belirtilebilirdi. Kişiler genellikle vasiler tayin ederek isteklerini onlara bildirirlerdi. Nitekim Tophane Cihangir'de yaşayan Elhac Hüseyin, Ebubekir Çelebi adlı kişiyi vasi tayin ederek mirasının ne olacağıyla alakalı

²⁴⁹ GŞS, 163/vr.31b-1

²⁵⁰ GŞS, 192/vr.71a-1.

²⁵¹ GŞS, 163/vr.13b-1. 10 Zilhicce 1104

birçok konuyu ona aktarmıştı. Elhac Hüseyin yaşlı ya da ölümü bekleyen hasta olmalıydı ve mirasını bırakacağı çok fazla kişi yoktu. Çünkü azat eylediği eski kölesine 500 kuruş miktarında epey yüklü bir hibe yapılmasını istemişti, yine müdebber câriyesi Gülistan’a vefat eylerse 30 kuruş, azatlı câriyesi Gülbu’ya 30 kuruş verilmesini istemişti. Ayrıca vefat eden kardeşi Bali Bey’in kızı Rabia’ya da 500 kuruş verilmesini istemişti.²⁵² Daha sonra Elhac Hüseyin’in kalan malı-mülküyle sadakayı câriye için vakıf kurulmuştu.²⁵³

2.5. KÖLE VE CÂRIYE SATIŞI

Osmanlı Galata’sında kadınların erkekler gibi köle ve câriye sahibi oldukları görülmekteydi. Kadı sicillerinde *abd*, *memluk*, *rık*, *rakabe* ifadeleri ile erkek köleler, kadın köleler ise *câriye* kelimesiyle anılmaktaydı.²⁵⁴ Kelime anlamı olarak sözlükte câriye: “*para ile satın alınan halayık, hizmetçi kız, harpte esir düşmüş ya da odalık olarak alınmış kız*”²⁵⁵ demektir.

İslâm dini köle kullanmaya izin vermekle birlikte, durum Avrupa’daki kadar ağır değildi. İslamiyet kölelere iyi davranmayı, onları azat etmeyi teşvik etmiştir.²⁵⁶ Köleler ve câriyeler Osmanlı topraklarında askerî yapı içerisinde büyük öneme haizdi. Bunun dışında halk kesimlerinin gündelik işlerinde köleler ve câriyeleri vardı. Câriyeler genellikle zengin ailelerin ev işlerinde kullanılırlardı. Osmanlı topraklarına hassaten Karadeniz’in kuzeyinden Kırım Hanlığı bağlantısı ile birçok kölenin geldiği bilinmektedir.²⁵⁷ Bunun yanında özellikle savaş dönemlerinde Osmanlı topraklarında ciddi bir köle artışı olduğu bilinmektedir. Savaşta esir edilenler, çeşitli işlerde çalıştırılmakta ya da satılmaktaydı. Bunun yanında Osmanlı toplumunda köleler-câriyelerle sahipleri arasında bir takım serbest kalma anlaşmaları yapılmaktaydı.²⁵⁸

²⁵² GŞS, 178/vr.112b-113a.

²⁵³ GŞS, 178/vr.114b-3.

²⁵⁴ Cârîyeliğe alakalı bakınız: Ahmet Önkol, “Cârîye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), s. 158.

²⁵⁵ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s. 142.

²⁵⁶ Nisâ Suresi 4/36.

²⁵⁷ Osmanlı topraklarına bu bölgeden gelmiş meşhur Hürrem Sultan’ın hayatı için bakınız: Leslie P. Pierce, *Hürrem Sultan*, çev. Renan Akman (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020); Montagu, *Şark’tan Mektuplar*, s. 85.

²⁵⁸ Osmanlı erken modern döneminde kadınlar ve kölelerle alakalı bakınız: Madeline C. Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, 2018.

Galata’da kadınların servet edinme yollarından birisi de kölelerin ve câriyelerin satışlarından elde ettiği paralardı. İstanbullu Fatma, kendisinin kölesi olan Nemçeli Uroşlı’yi 65 kuruş karşılığında hür bırakmıştı. Yine İstanbul Kırıkçeşme’de oturan Fatma Hatun oğlu Mehmet Çelebiyi vekil tayin ederek, alnında beni olan Andrey’a’yı 80 kuruş karşılığında serbest bırakmıştı.²⁵⁹ Osmanlı Galata’sında gayrimüslim kadınların da köleleri bulunmaktaydı ve sahip olduğu kölelerin üzerinde her türlü tasarruf hakları mevcuttu. Galata Sultan Bayezid’de yaşayan Armira adlı Yahudi kadın, Katrina adlı Nemçeli câriyesini 40 kuruşa azat etmişti.²⁶⁰ Galata’da Karlofça Antlaşması²⁶¹ sonrası ciddi anlamda köle azatları yapılmaya başlandı. Osmanlı’nın II. Viyana Kuşatması sonrası kendisine karşı 1685’de kurulan Kutsal İttifak devletleriyle uzun yıllar savaşmak zorunda kalmıştı.²⁶² Bu bağlamda düşman topraklarından esir olarak Osmanlı topraklarına çok fazla köle akışı oluyordu. Elde edilen köle ve câriyeler belli bir bedelle ya da onlarla anlaşarak serbest bırakabiliyorlardı. İşte iki Fatma’nın yaptığı azatlar da bunlara örnekti.²⁶³ 1111-1112 Hicrî- Miladî 1700 yılına denk gelen dönemde birçok kişinin ortalama 50-100 kuruş arasındaki fiyatlara azat edildiğini görmekteyiz.²⁶⁴

Osmanlıda kadınlar tasarruf haklarına sahip oldukları kölelerle anlaşmalar yoluyla onları serbest bırakabiliyorlardı. Galata’da yaşayan Emine, Gürcü asıllı kölesi olan Rıdvan ile 5 senelik mükâtebe²⁶⁵ yapmıştı. Bu anlaşmaya göre Rıdvan, Emine Hatun’a 5 yıl hizmet ettikten sonra hür olacaktı. Ancak Rıdvan mükâtebe süresinin nihayete ermesini beklemeden Emine ile 24bin akçe karşılığında anlaşmış ve serbest kalmıştı.²⁶⁶ Gayrimüslim kadınlar köle-câriyeleriyle mükâtebe yapmışlardı; Sultan Bayezid

²⁵⁹ GŞS, 178/vr.78a-2.

²⁶⁰ GŞS, 178/vr.39b-3.

²⁶¹ Abdülkadir Özcan, “Karlofça Antlaşması”, içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), s. 504-507.

²⁶² II. Viyana Kuşatması sonrası yaşananlar için bakınız: Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- III (Köprülüler Devri)*, 2. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019).

²⁶³ GŞS, 178/vr.103a-2.

²⁶⁴ Avusturya elçisinin elinde bulunan esir listesinin yoklanması ve Galata’da bulunan esirlerin tespiti ilgili önemli bilgiler için bakınız: GŞS, 178/126,128.

²⁶⁵ Mükâtebe ya da kitabet şekliyle kaynaklarda geçen uygulama köle ya da câriyeler ile sahipleri arasında, muayyen bir bedel ya da hizmet karşılığında yapılan anlaşmadır. Anlaşma şartları yerine getirildiğinde köle-câriye özgürlüğüne kavuşmaktadır. Mükâtebe konusunda yapılan bilimsel bir çalışma için bakınız: Rahmi Deniz Özbay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeğinin İstihdamı Ve Mükâtebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi* 17, sy 1 (2009): 148-63.

²⁶⁶ GŞS, 165/vr.39a-2.

Mahallesi'nde oturan İstoral ve Yuna adlı Yahudi kız kardeşlerinin babalarından intikal eden Rus asıllı cârîye Hatna ile 1 senelik mükâtebe anlaşması yapmışlardı.²⁶⁷ Görüldüğü üzere bir köle üzerinde birden fazla kişinin tasarrufu olabiliyordu. Yine Galata'ya bağlı Beşiktaş'ta Fatma Hatun evinde toplanan mahkemede oğlunun vekâletiyle Eflak asıllı olan kölesi Ali ile 4 seneye mukatabe yapmıştı. Fatma Hatun babasının kullandığı ağa unvanı hasebiyle statü sahibi elit bir ailenin kızı olmalıydı. Yine Hatice Hatun, köle Ali'den sonra Rus asıllı cârîyesiyle de 1 senelik mükâtebe anlaşması yapmıştı.²⁶⁸

2.6. MÜTEVELLİ KADINLAR

Mütevelli kelime anlamı olarak *“birinin yerine geçen”* anlamında kullanılmaktadır.²⁶⁹ Hukuk terimi olarak ise: vakıfla alakalı iş ve işlemleri, dinî hükümlere göre bunun yanında vakfiyede bulunan şartlara bağlı olarak ifa etmekle görevli kişiye mütevelli denir. Mütevelli iki şekilde tayin edilmektedir. Birincisi vakıf kurucusunun şartına bağlı olarak tayin edilen mütevelli; ikincisi ise kadı tarafından tayin edilen mütevellidir.²⁷⁰

Mütevelli olanların çoğunluğunu erkekler oluşturmakla beraber kadınlar da mütevellilik görevinde bulunmuşlardı. Kasımpaşa'da bulunan Emin Bey vakfının mütevellisi meşrutiyet üzere Fatma Hatun'du. Fatma Hatun vakıftan borç alan İstanbul Âşık Paşa Mahallesi'nde yaşayan İbrahim Beşe'den borcunu ödemesini 10 Şevval 1107/ 13 Mayıs 1696 tarihinde mahkemeye gelerek talep etmişti.²⁷¹ Yine Tophane Hoca Ali Mahallesi'nde yaşayan Fatma Hatun İlyas Çelebi Vakfının mütevellisiydi. Fatma Hatun vakfa merbut Balıkpazarı'nda bulunan dükkânı ve mahzeni 30.500 akçeye Elhac Mehmet'e kiraya vermişti.²⁷²

Kadınlar mütevelli olarak görev aldıkları vakıfların bakım ve onarım işlemleriyle de ilgilenmişlerdir. Beşiktaş'ta Memi? Efendi Mescid-i Şerif'ine akar olarak tahsis edilmiş olan Kavak köyünde bulunan vakıf evinin tamiri için mütevelli Ayşe Hatun Galata kadısından izin almıştı.²⁷³

²⁶⁷ GŞS, 165/vr.65b-1.

²⁶⁸ 164/19b-1,b-2.

²⁶⁹ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s. 922.

²⁷⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 156.

²⁷¹ GŞS, 165/vr.42b-2

²⁷² GŞS, 178/vr.5a-1.

²⁷³ GŞS, 178/vr.119b-3.

Galata'da ihdas edilmiş olan vakıfların kurucuları tarafından vakfiyelerinde kimlerin mütevellî olacağı beyân edilse de bazen bu görev için ihtilaflar yaşanmıyor değildi. Tophane Mustafa Ağa Mahallesi'nde Elhac Musa adlı kişinin mahalle halkına yemek verilmesi için vakfedilen kazan, kaşık ve 50 kuruşun mütevellisi olarak 30 seneden beri görev yapan Elhac Mehmet 1111 Zilhicce/ 1700 Mayıs ayının başlarında vefat etmişti. Bilahare vakfın mütevellisi olarak Elhac Mehmet'in eşi Fatma görev almak istedi. Ancak Mehmet'in kızı Hacer adlı kadın mahalle halkının şهادetiyle vakfiyeye göre kendisinin mütevellî olduğunu 15 Zilhicce 1111/ 3 Haziran 1700 tarihinde kanıtladı. Galata Yolcuzade Mahallesi'nde yaşayan Mihrimah Hatun, tasarrufunda olan evi vakfetmişti. Kendisi hayatta olduğu müddetçe vakfın mütevellilik görevi kendi uhdesinde olacak olup daha sonra mahalledeki cami imamına mütevellilik geçecekti. Ancak imam bu vazifeye uygun olmayıp vakfın tevliyeti Ayşe binti Recep adlı kadına geçmişti. Ayşe'den sonra da bu görev onun soyundan gelen kadın ve erkeklere eşit olarak verilecekti. Mamafih Ayşe mütevellî olarak da mezkûr vakıf evini Solakzade Mustafa Ağa'ya yıllık 15 kuruş karşılığında 17 Zilkade 1111/ 6 Mayıs 1700 tarihinde kiraya vermişti.²⁷⁴ Galata'da mütevellî görevini üstlenen kadınlar kimi zaman bu durumu sicillere kaydettirmişlerdi. Galata Emekyemez Mahallesi'nde Hüssam Bey Vakfı evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellî olan Eyüp Çelebi vefat edince yerine geçen Neslihan Hatun bu görevini 15 Zilhicce 1111/ 3 Haziran 1700 tarihinde Galata'da mahkemeye giderek kaydettirmişti.²⁷⁵

²⁷⁴ GŞS, 178/vr.28b-1.

²⁷⁵ GŞS, 178/vr.44a-4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN VE HUKUK

3.1. GALATA MAHKEMESİNDE KADINLARIN HAK ARAYIŞLARI: DAVACI KADINLAR

İslâm toplumlarında XX. yüzyıldan önce kadınların toplumdan soyutlanmış, sosyal hayatta var olmadıkları tasavvuru şarkiyatçılar arasında bilgi ve belgelere dayanmaksızın yaygın bir düşünce olmuştur.²⁷⁶ Osmanlı topraklarına Avrupa'dan gelmiş seyyahlar da aynı şekilde kadınları toplumdan yalıtılmış olarak zikretmeye heveslidirler. 2 Aralık 1655 tarihinde İstanbul'a ayak basan ve 30 Ağustos 1656 tarihinde İstanbul'dan ayrılan seyyah Thevonot Türk kadınlarının aşırı tembel olduklarını, hiçbir iş yapmaksızın akşama kadar sedirde oturduklarını belirtir. Seyyah kadınların, hamama gitmek dışında dışarıya çıkamadıklarını hatta kocalarının dükkânlarına dahi giremediklerini belirtir.²⁷⁷ Thevonot'tan 50 yıl sonra, Osmanlı topraklarında bulunan Fransız seyyah Tournefort da aynı ön yargılı yaklaşımları sergiler. Osmanlı topraklarında yaşayan kadınları Paris'teki kadınlarla karşılaştırır. Türk kadınlarının kocaları tarafından eve kapatılmış, dünyanın geri kalanıyla ilgilenmeden evlerinde oturduklarını, dikiş nakışla meşgul olduklarını zikreder.²⁷⁸ Ancak bilimsel anlamdaki verilere dayanarak yapılan çalışmalarda²⁷⁹ Osmanlı toplumunda kadınların toplumdan yadsınmış olmadıkları görülecektir.²⁸⁰

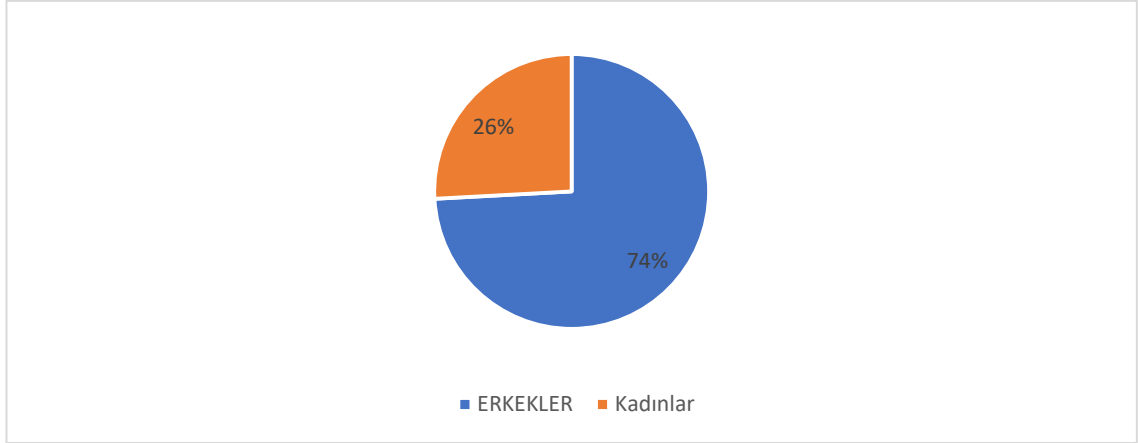
²⁷⁶ Haim Gerber, "Bursa'da Kadın", 01 Eylül 1998, s. 327.

²⁷⁷ Jean de Thevenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, s. 105-106.

²⁷⁸ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, s. 17.

²⁷⁹ Örneğin bakınız: Veysel Gürhan, "18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın Ve Hukuk: Amid Mahkemesi'nde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6, sy 3 (2017): 1644-64; Ensar Köse, "II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri", içinde *Osmanlı Devleti'nde Kadınların Hak Arama Kültürü*, ed. Fethi Gedikli (Türk Hukuk Tarihi Kongresi, Beşiktaş, İstanbul: XII Levha, 2016).

²⁸⁰ Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 18, sy 1 (1975): s. 59.; Haim Gerber, "Bursa'da Kadın", 01 Eylül 1998, s. 341.

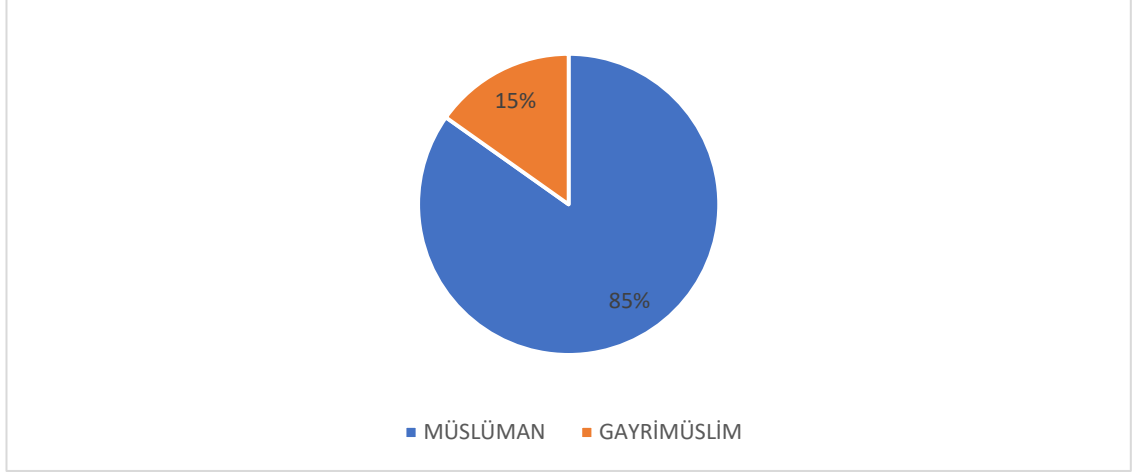
Grafik 5: 1695-1703 Galata Mahkemesine Başvuru Oranları²⁸¹

Galata kadınları diğer Osmanlı şehirlerine benzer şekilde mahkemelerde görünmektedirler. 1695-1703 yılları arasında mahkemeye başvuran kadınların oranı önemlidir. İncelenen döneme ait Galata kadı sicilleri arasında bulunan, gayrimüslim ve Müslümanların davalarını ihtiva eden 165, 178, 187, 192 numaralı sicillerde toplamda 1350 dava kaydı üzerine yaptığımız değerlendirmede mahkemeye başvuran kadınların sayısı hiç de az değildir. Mahkemeye davacı olarak fiilen ya da vekil tayin ederek katılan kadınların oranı %26'dır. Buna göre mahkemeye başvuran her 10 kişiden en az 3'ü kadındı. 18. yüzyıl Galata'sı üzerine yapılan bir çalışmada da kadınların benzer oranlara mahkemeye başvurdukları görülmektedir. 703 dava içerisinde kadınlarla ilgili davalar %28 oranındadır.²⁸² Suraiya Faroqhi'nin çalışmasında 1690 yılında Ankara'da ve Kayseri'de mahkemeye başvuran kadınların oranları da benzerlik göstermektedir. Ankara'da 1690' ta mahkemeye başvuranlar arasında kadınların oranı %24 iken, Kayseri için %25'tir.²⁸³

²⁸¹ Galata'da Müslüman ve gayrimüslimlerin davalarını içeren 165, 178, 187 192 Numaralı Galata Şeriye Sicillerinde bulunan toplam 1350 dava değerlendirilerek hazırlanmıştır.

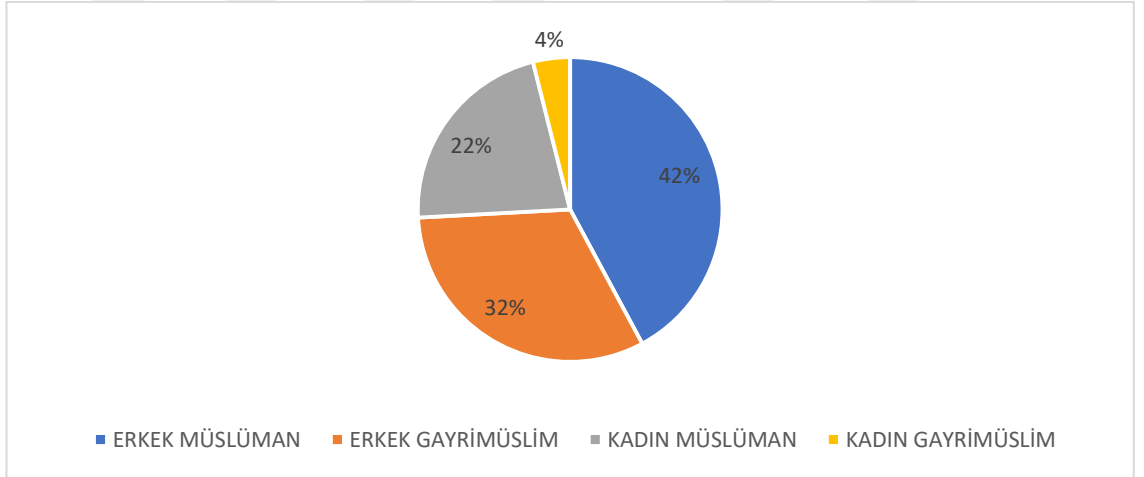
²⁸² Fatma Müge Böcek ve Marc David Baer, "18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", s. 51.

²⁸³ Suraiya Faroqhi, *Orta Halli Osmanlılar*, s. 228.

Grafik 6: 1695-1703 Yılları Arasında Galata Mahkemesine Başvuran Kadınların Dinî Dağılımı²⁸⁴

Galata’da mahkemeye başvuran kadınların çoğunluğu Müslüman kadınlardan oluşmaktaydı. 1695-1703 yılları arasında mahkemeye başvuran 349 kadın vardı. Bunlardan, 296’sı Müslüman kadınlardan oluşurken gayrimüslim kadınlardan mahkemeye başvuran sayısı 53’tü. Dikkat çekici olan, mahkemeye başvuran Müslüman erkekler ile gayrimüslim erkekler arasındaki oranda pek fazla fark ortaya çıkmazken fark kadınlar bağlamında daha fazlaydı.

Grafik 7 1695-1703 Yılları Arasında Galata Mahkemesine Başvuranların Dağılımı²⁸⁵

²⁸⁴ Galata’da Müslüman ve gayrimüslimlerin davalarını içeren 165, 178, 187 192 Numaralı Galata Şeriye Sicillerinde bulunan toplam 1350 dava değerlendirilerek hazırlanmıştır.

²⁸⁵ Galata’da Müslüman ve gayrimüslimlerin davalarını içeren 165, 178, 187 192 Numaralı Galata Şeriye Sicillerinde bulunan toplam 1350 dava değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Kadınlar, muhtelif sebeplerle mahkemeye başvurmuşlardı; miras, alacak-verecek, vasi tayini, vekil tayini, nafaka isteği, vakıf meselesi, ev satışı, sınır ihtilafı, köle satışı-azadı, evlenme-boşanma vs. gibi davalar bunların bazılarıydı. Mahkemeye yalnız ihtilaf yaşandığı durumlarda değil, kadınların bugünkü noterler gibi işlem yapmaları sebebiyle, alım-satım evlenme-boşanma gibi meselelerini kaydettirmek için de kadıya başvurmuşlardı.

Kadınların haklarını aramaya dair bazı örnekler verecek olursak şu dava kayda değerdir. 6 Safer 1112/ 23 Temmuz 1700 tarihinde Müeyyetzade Mahallesi'nden Adile, üç ay önce vefat eden annesi Vasfihan'ın 25 sene evvel Elhac Ahmet'e verdiği 100 kuruş kıymeti olan bir çift bileziğini geri almak için Elhac Ahmet'in oğlu Elhac Mehmet'ten davacı olmuştu. Davadan anlaşıldığı kadar Adile'nin annesi sağlığında bileziğini almak için sessiz kalmış, herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Ancak Vasfihan annesi gibi sessiz kalmayacağını belirterek, bileziğin parasını talep etmişti. Kadı dava sonucunda herhangi bir karara varamamıştı. Çünkü bileziğin verilmesinin üzerinden 25 sene gibi uzun bir zaman geçmiş, alıcı ve satıcı muhataplar da ölmüşlerdi. Kadı, nasıl bir karar vereceği ile alakalı ferman-ı hümayun talep etmişti.²⁸⁶

Kadınlar kimi zaman kocaları ile yaşadıkları ihtilaflar sebebiyle mahkemeye başvuruyorlardı. 15 Safer 1112/ 1 Ağustos 1700 tarihinde Kasımpaşa Küçük Piyale Paşa Mahallesinde yaşayan Fatma, kocası Derviş'in kendisine ait olan ve bazı eşyaları zapt ettiğini söyleyerek bunları geri vermesini istemişti. Anlaşılan o ki Fatma ile Derviş'in arası bozuktur ve evde mal paylaşımıyla alakalı ciddi tartışmalar yaşanmıştı. Derviş karısının iddialarına karşı ise elinde bulunan iki adet hücceti mahkeme huzurunda okumuştur. Hüccetlerde Fatma'nın eşyayı kendisine hibe eylediğini ve evi de 50 kuruş bedelle sattığı belirtiliyordu. Kadı Fatma'nın ithamlarını haksız bularak iddialarını reddetti.²⁸⁷ Galata Cami Kebir Mahallesi'nden Ayşe, kocası Mustafa'yla 8 kuruş borç meselesi yüzünden mahkemelik olmuştu. Ayşe, kocasından parayı istese de kocası Mustafa inkâr ediyordu. Ancak Ayşe, İbrahim Çelebi, Fatma ve Emine'nin şahitliğiyle kocasının borcu olduğunu mahkemede kanıtlamıştı.²⁸⁸ Galata'da kadınların diğer aile üyeleri ile de ihtilaflar yaşadıkları görülmüyordu.²⁸⁹

²⁸⁶ GŞS, 178/vr.79a-1.

²⁸⁷ GŞS, 178/vr.81b-2

²⁸⁸ 178/vr.17a-2.

²⁸⁹ Mirasçı iki kız kardeşin erkekler kardeşleriyle yaşadıkları ev hissesi ihtilafı için bakınız:175/40-3

Galata mahkemesinde davalarda davalının ve davacının kadın olduğu davalar görülmüştür. İstanbul'da Atik Ali Paşa Mahallesi'nde oturan Afife binti Abdullah, Galata Cami Kebir Mahallesi sakini Rukiye binti Abdullah'tan davacı olarak 26 Rebiülevvel 1112/ 10 Eylül 1700 tarihinde Galata mahkemesine gelmişti. Kadınların her ikisi de kuvvetle muhtemel daha önce köleydiler çünkü baba ismi olarak sonradan Müslüman olanlara Abdullah ismi verilirdi. Kadınlar önceden arkadaşlıklar ancak araları alacak verecek meselesi yüzünden açılmıştı. Afife, mahkemede Rukiye'ye 30 yaldızlı altın, bir mercan saplı nacak, bir şal, 2 telli Hatayî kaftan verdiğini iddia ediyor ve bedellerini Rukiye'den talep ediyordu. Ancak Rukiye mezkûr eşyaları almadığını belirtiyordu. Kadı Afife'nin iddiasını kanıtlamasını istese de afife kanıttan veya şahitten yoksundu. Kadı Afife'nin iddialarını reddetti.²⁹⁰

Kadınlar aile üyelerinin haklarını savunmak için de mahkemeye başvurmuşlardı. Okçu Musa Mahallesi'nde oturan Mustafa'nın annesi Ayşe, oğlunun sol omzuna ve pazusuna yumruk atarak onu yaralayan Esseyid İbrahim ile davalık olmuş, hatta İbrahim Mustafa'yı darp ettiğini inkâr ettiğinde aralarındaki mesele daha da büyümüştü. Nihayetinde muslihunun araya girmesiyle taraflar arasındaki ihtilaf çözülmüş, Esseyid İbrahim sulh karşılığında Mustafa'ya 12 kuruş ücret ödemişti.²⁹¹ Kadınlar diğer aile üyelerine de vekil olup onların haklarını da savunmuştu. Tophane Firuz Ağa Mahallesi'nde vefat eden Ayşe'nin oğlu mecnun Osman'ın vasisi ve vekili eşi Fatma kocasının haklarını savunmuştur.²⁹²

Sonuç olarak: Galata'da kadınlar haklarını aramaktan uzak değillerdi. Aile üyeleri arasında yaşanan ihtilaflarda ya da aileden olmayan kişilere karşı haklarını aramaktan imtina etmemişlerdir. Sicillere yansıyan yüzlerce davada durum varittir.

3.2. DAVALI KADINLAR

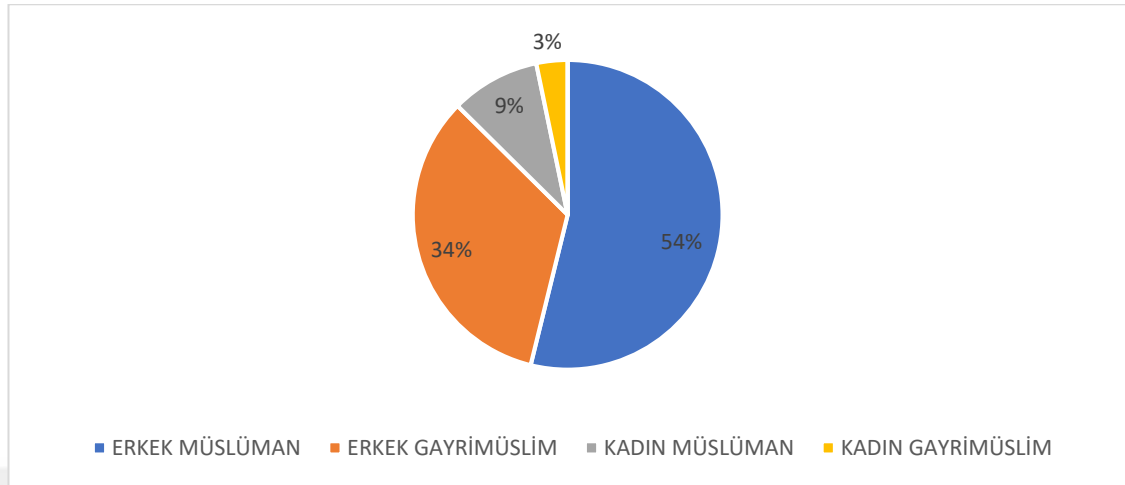
Galata'da 1695-1703 yılları arasında mahkemede davalı statüsünde bulunan kadınların sayısı fazla değildir. Müslüman ve zimmî halkın davalarını ihtiva eden defterlerde toplam 1105 davalı arasında, kadınların sayısı düşüktür. Mahkemede davalıların çoğunu erkekler oluşturmaktadır. Davalı olarak mahkemeye sadece 139 kadın gelmişti. Bu kadınların 103'ü Müslüman, geriye kalan 36'sı zimmî kadınlardır.

²⁹⁰ 178/ vr.96a-2

²⁹¹ 178/vr.13a-2.

²⁹² 175/vr.27a-2.

Müslüman kadınların 25 tanesi mahkemede vekil aracılığıyla temsil edilmişti. Zimmî kadınların ise 14'ü vekil tarafından temsil edilmişti.

Grafik 8: 1695-1703 Galata'da Davalılar²⁹³

Mahkemeye davacı olarak dahil olan zimmî erkekler ile davalı olarak gelenler arasında benzer oranlar ön plandadır. Zimmî kadınların davacı olarak bulundukları davaların oranı ile davalı oldukları davaların oranları benzerdir. Farklılık arz edenler ise Müslüman kadınlarla erkeklerin oranlarıdır. Müslüman erkeklerin oranı davalı olarak daha fazla görünmektedir. Buna binaen davalı olan kadınların sayısı, davacı oldukları orana göre daha çok azalmıştır.

3.3. ZİMMÎ KADINLARIN OSMANLI MAHKEMESİNİ KULLANMALARI

Galata'da yaşayan zimmî kadınlar incelenen dönemde mahkemelerde çok fazla görülmemektedirler. Müslüman kadınlara göre çok düşük oranda mahkemeye gelmişlerdir. Zimmî kadınların davalarına baktığımız zaman genellikle aile arasında yaşanan miras meselelerinden dolayı ya da tasarruflarında bulunan evlerini satmak için mahkemeye gelmişlerdir. Mahkemeye yansıyan zimmî kadınların davalı ve davacı olduğu davalara nadir olsa da rastlanmaktadır. Genellikle miras paylaşımı dolayısıyla mirasçı olan akraba kadınlar mahkemede karşı karşıya gelmişlerdir. İstinye Yeniköy Meryem Ana Mahallesi'nde Futna? adlı kadın, aynı mahallede yaşayan kızı Zivoli arasında vefat eden mirasçılarından kalan bağı ve mahalledeki evi paylaşmışlardı.²⁹⁴

²⁹³ Galata'da Müslüman ve gayrimüslimlerin davalarını içeren 165, 178, 187 192 Numaralı Galata Şer'iyeye Sicillerinde bulunan toplam 1105 dava değerlendirilerek hazırlanmıştır.

²⁹⁴ GŞS, 172/vr.69a-1-2.

Galata’da zimmî kadınlar, tasarruflarında bulunan eşyalarını kızlarına hibe etmişlerdir. Örneğin, Galata Hüseyin Ağa Mahallesi sakini Antonin? adlı kadın aynı mahallede yaşayan kızı Anna’ya yaşlılığından ve bakıma muhtaç olmasından dolayı bütün malını mülkünü bırakmıştı.²⁹⁵

Kadınlar akrabaları olmayan diğer zimmî kadınlarla nadir de olsa mahkemede bulunmuşlardı. 13 Rebilülahir 1112/ 27 Eylül 1700 tarihinde görülen bir davada İstinye Yeniköy’de yaşayan Kasandra, aynı mahallede yaşayan Sofya’dan aldığı 37 miskallik bir çift altın bilezik için mahkemelik olmuşlardı. Ancak aralarındaki ihtilaf anlaşma yoluyla çözülmüştü. Zimmî kadınlar arasında ev satışlarına dair kayıtlara da rastlanmaktaydı.²⁹⁶

Galata’da Müslüman kadınlar ile zimmî kadınlar arasında davalara rastlanılmadı. Zimmî kadınlar Müslüman erkeklerle mahkemede karşı karşıya gelseler de²⁹⁷ kadınlar arasında yaşanan herhangi bir dava görülmemiştir. Bu bağlamda Galata’da yaşayan Müslüman ve zimmî kadınlar arasında ilişkilerin en asgari düzeyde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

3.4.VEKÂLET

Vekâlet, sözlükte “*koruma, güven, gözetlemek, havale etmek, teslim etmek*” gibi anlamları gelirken hukuk terimi olarak; kişinin kendisinin ifa edebileceği bir vazifeyi başkasına tevdi etmesi, onu kendisine temsilci seçmesi anlamına gelmektedir.²⁹⁸ Vekâlet, kısa süreli, uzun süreli, bir konuya ya da bağlı şarta bağlı olarak verilebilmektedir.²⁹⁹ Kendisine vekâlet görevi verilen kişiye vekil, verilen göreve müvekkilün-bih, vekâlet görevini verene ise müvekkil denir.³⁰⁰ Mahkemeye vekâlet görevi ile gelenlerin vekilliği ellerinde bulunan hüccetle ya da vekil olduğuna şahit olanların ifadesiyle sabit oluyordu.³⁰¹ Vekil tayin edenler bazen, herhangi bir ihtilaf

²⁹⁵ GŞS, 178/ vr.38b-1.

²⁹⁶ Tarafların zimmî kadınlar olduğu dava örnekleri için bakınız: GŞS, 178/vr.71a-1 163/68b-2; 192/vr.14a-1.

²⁹⁷ Zimmî kadınlar ile Müslüman erkekler arasındaki davalar için bakınız: GŞS, 172/vr.43a-2, 172/ vr.57b-1, 192/ vr.76b-1/178/vr.29a-1.

²⁹⁸ Vekalet konusuyla alakalı bakınız: Ronald C. Jennings, “The Office of Vekil (wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts”, *Studia Islamica*, sy 42 (1975): 147-69; Muhiddin Tuş, “Konya Şer’iye Sicil Belgelerine Göre Osmanlılarda Temsil Müessesesi: Vekâlet”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14, sy 1 (1999): 135-55.

²⁹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 212-213.

³⁰⁰ Bilal Aybakan, “Vekalet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamsiklopedisi.org.tr/vekalet> (16.05.2022).

³⁰¹ Örneğin annesini temsil eden Mustafa Ağa’nın elinde hüccet vardı. GŞS, 178/43-3.

yaşanmasını engellemek için, kimi, hangi görevle vekil tayin ettiğini mahkemeye gelerek sicile kaydettiriyordu.³⁰²

Galata'da 1695-1703 yılları arasında kadınların davacı olarak başvurdukları 349 davanın 63'ünde yerlerine vekil tayin ederek mahkemede fiilen bulunmamışlardı. Kadınların vekâlet görevleri ekseriyetle akrabalarında bulunmaktaydı. Galata Sultan Bayezid Mahallesi'nde Fatma'yı, mahallede yaşanan hırsızlık davasında kocası Ahmet Çelebi temsil etmişti.³⁰³ Tophane Tom Tom Mahallesi'nde vefat eden Elhac Mehmet'in mirasçıları arası görülen davada ölen Mehmet'in eşi Ayşe'yi, damadı Hüseyin Çelebi temsil etmişti.³⁰⁴ Cami Kebir Mahallesi'nde sakin Fatma'yı, diğer Elhac Ali'de olan 28 kuruş borcunu alması için babası Elhac Ali'yi vekil tayin edilmişti ve Fatma'nın babası borçlusundan 28 kuruş borcunu almıştı.³⁰⁵ Gayrimüslim kadınları da mahkemelerde akrabaları vekil sıfatıyla temsil ediyordu.³⁰⁶ İstinye Yeniköy'de ev satışı için gayrimüslim kadın damadını vekil tayin etmişti.³⁰⁷ Beşiktaş Sinan Paşa-yı Cedit Mahallesi sakinlerinden Rabia Hatun'a, İvan ve Mıgırdiç adlı Ermeniler ile yaşadığı ev satışı işleminde ortaya çıkan ihtilafta oğlu Mustafa Ağa vekâlet etmişti.³⁰⁸

Kadınlar kimi zaman da kendilerini daha iyi savunacaklarını düşündükleri mahallenin tanınan kişilerini kendilerini temsil etmeleri için mahkemeye gönderiyorlardı. Galata Bereketzade 'de Halil Ağa'nın ticaret için ortak olduğu İngiliz tüccarla aralarında ortaya çıkan para meselesinde, Ayşe'nin eşi de kefil. Ayşe Hatun'u tüccar olan ve kocasının arkadaşlarından olan Mehmet Ağa temsil etmişti.³⁰⁹ Tophane Cihangir'de Hatice'yi -annesinden kalan mirası babasıyla paylaştığı davada- Mehmet Çelebi temsil etmişti.³¹⁰ Kadınlar yaşadıkları mahallenin imamlarını da kendilerine vekil tayin ederlerdi. İmamlar mahallede tanınan, güvenilen ahalinin temsilinde önemli

³⁰² Vekil tayinleri için bakınız: GŞS, 163/39-1, 164/73-4, 107-4, 165/58-4, 79-1, 187/33-3.

³⁰³ GŞS, 165/vr.82b-2.

³⁰⁴ GŞS, 164/vr.100b-3. 20 Cemaziyelahir 1106

³⁰⁵ GŞS, 178/vr.31a-1.

³⁰⁶ Galata Bereketzade 'de eşine vekalet eden Ermeni erkek için bakınız: GŞS, 172/vr.39b-1.

³⁰⁷ GŞS, 172/vr.69a-2.

³⁰⁸ GŞS, 178/vr.42b-3

³⁰⁹ GŞS, 187/vr.74a-2. (16 Cemaziyelevvel 1114)

³¹⁰ GŞS, 163/ vr.13b-1-2.

kişilerdi.³¹¹Tophane Avni Efendi Mahallesi'nde 7 sene evvel talâk ile kendisini boşayan kocası Mehmet Bey ile sulh oldukları davada, Afife'yi İmam Ali Efendi temsil etmişti.³¹²

Galata'da kadınlar, erkekler nispetinde olmasa da vekâlet göreviyle mahkemeye gelmişlerdi. Kadınlar, genellikle aile üyelerini temsil etmek için mahkemede bulunmuşlardı. Kasımpaşa Çatma Mescit Mahallesi'nde akıl sağlığı yerinde olmayan ve kendini savunmaya muktedir olmayan mecnun Osman'ı mahkemede temsilen eşi Fatma bulunmuştu.³¹³ Galata Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan Fatma ile Saliha arasında kavga yaşanmıştı. Saliha, kavgada Fatma'nın kafasına ve ağzına vurmak suretiyle iki dişini kırmış ve kafasını da yaralamıştı. Kavganın sonrası Fatma'nın kızı İsmihan annesini temsilen mahkemeye gelmiş, Saliha'dan şikâyetçi olmuştu.³¹⁴ Galata'da yaşanan bir diğer kavgada ise bu sefer anne kavga eden oğlunu temsilen mahkemede bulunmuştu; Galata Cami Kebir Mahallesi'nde Mehmet Çelebi ve yeniçerilerden olan Elhac Mustafa arasında kavga yaşanmıştı. Yeniçeri Mustafa, Mehmet Çelebi'yi ciddi şekilde dövmüştü Mehmet Çelebi yaralı olarak yatmaktaydı, Mustafa da tutuklanarak yeniçeri odalarında hapsedilmişti. Yaralı olarak yatan Mehmet'in babası Elhac Ahmet, Yeniçeri Mustafa'dan şikâyetçi olmuştu. Mahkemede davalı olarak Yeniçeri Mustafa'yı annesi Fatma temsil etmişti.³¹⁵

Galata'da kadınlar aile üyeleri dışındaki kişiler için de vekâlet görevi üstlenmişlerdi. Bu şekilde vekil tayin edilen kadınların sayısı çok fazla değildir. Genellikle varlıklı erkek-kadınlar mahkemede ifa edecekleri işlemler için vekil tayin ediyorlardı. Yine askerî zümreye ait erkekler genellikle mahkemeye kendileri intikal etmek yerine vekille aracılığıyla işlerini hallediyorlardı.³¹⁶ 16 Zilkade 1111/ 5 Mayıs 1700 tarihinde görülen bir davada İstanbul'da Aynalı Çeşme Mahallesi'nde yaşayan davacı Rukiye Hanım binti Mustafa Paşa mahkemeye kendisi katılmayarak yerine Cihan binti Ahmet'i vekil tayin etmişti. Rukiye Hanım, babasının isminden de anlaşılacağı gibi yüksek askerî zümreye ait birisi olmalıydı. Cihan adlı kadına vekâlet vermesinin sebebi

³¹¹ Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018).

³¹² 165/vr.40a-2

³¹³ 175/vr.27a-2.

³¹⁴ 187/vr.79b-1

³¹⁵ GŞS, 178/vr.22b-3.

³¹⁶ Örneğin Galata Voyvodası Ali Ağa davaya vekil göndermesi hakkında: GŞS, 165/10-2, 72-4, 86-4.

ise 8 ay önce firar eden Rus asıllı câriyesi Safiye'yi, Galata voyvodası olan Ahmet Ağa'dan geri almak içindi.³¹⁷

3.5. KAVGACI KADINLAR

1695-1703 arası dönemde 33 kavgaya-yaralama cinayet davasına rastlanmıştır. Bu davaların 5 tanesinde kadınlar suçlu ya da mağdur olarak kavga ve tartışmalara dahil olmuşlardır.

Galata, Müslümanların ve gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları bir bölge olduğundan farklı dini zümrelere ait kişiler arasında kavgalar, tartışmalar eksik olmamıştır. Kadınlar, erkekler kadar olmasa da kavgaların paydalarından olmuşlardır. Mahkemeye yansıyan kavgaların sebepleri hakkında pek fazla bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Çünkü sicillerde sadece olayın tarafları, kavgada kullanılan aletler, darp edilen kişilerin yara almış bölgeleri belirtilmiştir. Yaşanan olayların arka planı hakkında bu sebeple pek fazla bilgi sahibi değiliz. Mamafih, Sultan Bayezid Mahallesi'nde gayrimüslimler arasında yaşanan bir kavgada, Niyaki v. Yorgi kendisini İvan v. Petro ve eşi Anna binti Yıvan'ı Galata'da bulunan Yeni Cami yakınında dövdüklerini hatta İvan'ın pala ile yaraladığına dair mahkemede şikâyetçi olmuştur. Niyaki kavganın yaşandığı gün 5 Zilkade 1111/ 24 Haziran 1700 tarihinde hemen mahkemeye başvurmuştur. İvan ve Anna iddiayı reddetseler de olaya gördükleri belirtilen Konstantin ve Niyaki'nin şahitliğiyle Niyaki haklı bulunmuş, eşlerin cezalandırılması için kadı hüküm vermiştir.³¹⁸

Galata'da kadınların birbirleriyle ettikleri kavgalara da rastlanmaktadır. Galata mahkemesinde görülen bir davada Galata Cami Kebir mahallesinde yaşayan iki kadın- Fatma ve Saliha- arasında yaşanan kavganın davasıdır. Kavga sebebinin ne olduğu bilinmemekle birlikte, Saliha, Fatma'nın başına ve ağzına yumruk atmış hatta Fatma'nın iki dişi kırılmıştır. Bilahare Fatma'nın kızı İsmihan bu duruma kabul etmeyerek annesinin vekili olarak Saliha'dan şikâyetçi olmuştur. Ancak Saliha şikâyeti kabul etmeyip inkâr etse de taraflar 5 kuruş karşılığında barıştırılmıştır.³¹⁹

³¹⁷ GŞS, 178/vr.6b-3.

³¹⁸ GŞS, 178/vr.14a-3.

³¹⁹ GŞS, 187/vr.79b-1.

5 Cemaziyelevvel 1114/ 27 Eylül 1702 tarihinde görülen davada, bir kadının küfürlerinden rahatsız olarak onu mahkemeye şikâyet eden bir erkek davacıya rastlanılmaktadır. Tarafların her ikisi de Galata haricî³²⁰ Kazgancıbaşı Mahallesi sakinidir. Mustafa Çelebi adlı davacı, Ayşe binti Mustafa'dan "*kendü halinde olmayub, elfaz-ı şeni-a ile itale-i lisan ve şütum-ı galize ile*" kendisine küfür ve hakaret etmesinden dolayı şikâyetçi olmuştur. Davacı şikâyetini kanıtlamak için mahalle sakini Şükrü Hoca, Mustafa Çelebi, Elhac İbrahim, Elhac Mehmet, İsmail Çelebi, Usta Mustafa, Elhac Ali'nin ve diğerlerini mahkemeye kendi hâline şahitlik etmeleri için mahkemeye getirmiştir. Mustafa Çelebi'nin şikâyetine şahitlik etmek için gelenlerin sayısına ve elkablarına bakılacak olursa o, mahallede değer verilen, sayılan sevilen bir kişi olsa gerekir. Nihayetinde kadı, Ayşe'ye Mustafa Çelebi'ye ettiği küfür ve hakaretlerinden dolayı tariz cezası verilmesine hükmetmiştir.³²¹

Kadınlar, kavgaların tarafları olmadıkları hâlde kavga eden akrabalarının vekili olarak da mahkemede bulunmuşlardı; Galata Cami Kebir Mahallesi'nde davacı Elhac Ahmet'in evinde görülen bir davada kadın suçlu oğluna vekâlet etmiş ve sulh anlaşması yapmıştı. Yeniçeri Elhac İbrahim yaşanan bir kavgada, Mehmet Çelebi'yi döverek yatağa düşecek hale getirmiş bu sebeple yakalanarak Yeniçeri Odaları'nda hapsedilmişti. Yaşanan kavga sonrası Mehmet Çelebi'nin babası, İbrahim'den -oğlunun dövmesinden dolayı- şikâyetçi olmuş ve elinde bulunan kavga ile ilgili hüccetle de oğlunun mağduriyetini kanıtlamıştı. Yaşanan olayla alakalı davada yeniçeri oğlunu temsilen annesi Fatma bulunmuştu, suçlamaları kabul ederek davacı Elhac Ahmet ile sulh bedeli karşılığında anlaşmıştı.³²² Galata'ya bağlı Azapkapı'da yaşanan bir kavga dolayısıyla davacı olarak mahkemede oğlunu annesi temsil etmişti. Azap Kapısı taraflarında balık tutan, İbrahim ile adaşı Elhac İbrahim arasında kavga yaşanmış, İbrahim, diğerinin kafasına odunla vurmak suretiyle yaralamıştı. Yaralanan İbrahim'in annesi Hatice oğlu mahkemeye gelemeyecek durumda olması hasebiyle onun hakkını savunmak için mahkemeye gelmişti. Taraflar 16 kuruş karşılığında sulh olmuşlardı.³²³

Galata'da yaşanan ilginç davaların biri de iki Ermeni erkek arasında yaşanan tartışmadır. Kadın, tartışmanın tarafı olmamakla birlikte yaşanan kavganın ve davanın

³²⁰ İncelenen sicillerde Galata surlarının dışında kalan mahalleler için Galata haricî tabiri kullanılmıştır.

³²¹ GŞS, 187/vr.37b-1.

³²² GŞS, 178/vr.22b-3.

³²³ GŞS, 178/vr.98a-2.

sebebidir. Bilemediğimiz bir sebep yüzünden İvan adlı Ermeni, Ovanis adlı Ermeni'nin eşi hakkında; “*Senin karın fahişedir, nice kimesneler ile zina eyledi. Ben gördüm, sen deyussun.*” diye küfür ve hakaretlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Ovanis hemen mahkemeye gelerek, İvan'dan şikayetçi olmuş, İvan şikâyeti inkâr etse de Ovanis'e İbrahim Beşe'nin ve Bali? v. Karaoğlan adlı bir Ermeni'nin de şahit olmasıyla, İvan haksız bulunmuştur.³²⁴

Galata'da kadının, korkması, dolayısıyla çocuğunu düşürmesi³²⁵ ile ilgili bir dava da kayıtlarda bulunmaktadır. Şöyle ki; Yakim adlı Yahudi, Tophane Boğazkesen'de oturan İstefan adlı Hristiyan'ı çağırmak için evine vardığında, eşi korkuya kapılarak çocuğunu düşürmüştür. İstefan eve gelip durumu gördüğünde icap eden tazminatı Yakim'den almak istediğinde Yakim, durumu inkâr etmiştir. Ancak muslihunun aracılığıyla iki kuruş karşılığında sulh yapılmıştır.³²⁶

3.6. CİNAYET DAVALARINDA KADINLAR

1695-1703 yılları arasında Galata kadı sicillerinde kadınların öldürülmesiyle alakalı herhangi bir dava kaydına rastlamadık. Bununla beraber, kadınların Galata'da akrabalarının öldürülmesi sebebiyle haklarını aramak için mahkeme başvurdıkları görülmektedir.

İnsanoğlunun yeryüzünde beraber olarak yaşadığı eski çağlardan günümüze kadar, yaşanan ihtilaflar hiçbir zaman son bulmamıştır. Günümüzde de gazetelerin 3. sayfalarına yansıyan cinayet haberleri görülmektedir. Galata'da II. Mustafa saltanatına yansıyan bir dönemde, kan donduran bir cinayet işlenmiştir: Oğul, gece yarısı babasını uykusunda “*Sen şeytansın.*” diyerek öldürmüştür. Cinayetin davası 4 Şevval 1107 / 7 Mayıs 1696 tarihinde Galata mahkemesinde görülüp karara bağlanmıştır. Olay Galata'nın kozmopolit mahallelerinden biri olan Bereketzade 'de yaşanmıştır. Aleksana adlı Ermeni'nin katledilmesine müteakip eşi *Turfando*, kızı *Sava* ve kardeşi *Mihal* mahkemede, kendisini katleden oğlu İsatı? hakkında davacı olmuşlar ve onun katlini istemişlerdir. Alkesana'nın ölümünü ve katledilmesini ise şöyle özetlemişlerdir. Mahkeme gününden 2 gün evvel gece vaktinde, İsat babasının evine girerek elinde beyaz

³²⁴ GŞS, 178/vr.78b-3.

³²⁵ Bu konuda bakınız: Muhsin Koçak, “Gurre”, TDV İslam Ansiklopedisi, erişim 18 Mayıs 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gurre>.

³²⁶ GŞS, 187/vr.122b-1.

kabızalı bir nacakla babasının muhtelif yerlerine pek çok darbe vurarak onu canice katletmiştir. Akabinde katil oğul pek çok yerde babasını katlettiği ikrar etmiştir. Davacı aile durumu anlatarak kısas cezasının vaki olmasını mahkemeden talep etmişler. İddialar davalı İsat’a sorulduğunda, babasını öldürdüğünü inkâr etmiştir. Ancak şahitlere sorulduğunda Abdullah Çelebi b. Abdülkerim³²⁷ kendilerinin huzurunda İsat’ın “*Babam şeytan olup onu katlettim*” şeklinde ikrar ettiğini belirtmiştir. Kadı, şahitlerin güvenilir olup olmadıklarını mahalle eşrafına sordurduğunda, olumlu cevap almıştır. Yapılan kovuşturma sonrası İsat’ın, babasını öldürdüğü mahkeme huzurunda sabit olunca İsat kısas³²⁸ cezasına çarptırılmıştır.³²⁹ Bu çarpıcı davadan bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Baba ile oğlunun arası büyük ihtimalle açıktı. Bunun dışında babasını şeytan olarak görmesi onun ruh sağlığının pek yerinde olmadığını bize göstermektedir. Bu dava erkek cinayeti olmakla birlikte kadınların suçlu olan aile üyelerinin cezalandırılması için mücadele ettikleri söylemek yanlış olmasa gerektir.

Galata’da yaşanan bir diğer cinayet davasında kadın, öldürülen kardeşinin hakkını aramak için eşini vekil tayin ederek mahkemeye göndermiştir. Mahkeme 15 Zilkade 1107/ 16 Haziran 1696 tarihinde gerçekleşmiştir. Galata Yolcuzade Mahallesi’nde yaşayan Saliha binti Ebubekir’in kardeşi Ahmet, Yorgi v. Panayot tarafından katledilmiştir. Saliha bu durumda kardeşinin hakkını aramak için mahkemeye, eşini kendine vekil tayin ederek göndermiştir. Saliha’nın eşi olan İplikçi Mehmet Çelebi yaşanan cinayet olayını şöyle açıklamıştır: Galata’da Balık pazarı haricinde Yorgi, Ahmet’i nacak ile boğazından keserek katletmiştir. Mevcut durumu ise elindeki hüccet ile mahkemeye kanıtlamıştır. Nihayetinde ise Yorgi ile 140 kuruş *diyet* karşılığında sulh olmuş, Yorgi’yi ibra etmiştir.³³⁰

Galata’ya bağlı Kapı Dağı Yarımadası’nın köyü olan Erdek’te yaşanan bir diğer cinayet davası da oldukça ilginçtir. Kilisede arkadaşlarıyla beraber ibadet ederken 10 kadar eşkıyanın³³¹ saldırısıyla hayatını kaybeden Manol’un davası. Olay 4 Safer

³²⁷ Sayfa silik olduğundan diğer şahitler okunamadı.

³²⁸ Kısas cezası için bakınız: Şamil Dağcı, “Kısas”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), s. 488-495.

³²⁹ GŞS, 165/vr.27b-2.

³³⁰ GŞS, 165/vr.56b-2.

³³¹ Osmanlı’da eşkıyalık ile alakalı bakınız: Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası / Celali İsyancıları* (Bilgi Yayınları, 2019); Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Kronik Kitap, 2021); William J. Griswold, *Anadolu’da Büyük İsyan- 1591-1611* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002); Sam White, *Osmanlı’da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyancıları* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020).

1115/19 Haziran 1703 tarihinde mahkeme kayıtlarına girmiştir. Manol'un *aile üyeleri* öncelikle kadı mahkemesine başvurmuşlardır ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra aile Divan-ı Hümâyûna başvurmuştur. Padişahın ferman-ı hümayunu mucibince kadı olay yerine gitmiştir ve sorunun çözülmesi için mahkeme orada gerçekleşmiştir. *Manol'un eşi, kızları*, oğlu adına mahkemede Liko adlı bir vekil görev almıştır. Olay şöyle gerçekleşmiştir: 22 Ramazan 1113/ 20 Şubat 1702 sahur vaktinde Erdek'te Kırabilen? Kilisesi'nde Manol ve birkaç arkadaşı ibadet halindeyken Kaya Nikola ve 10 kadar eşkıya kiliseye saldırmışlardır. Bu arada Kara Nikola saldırı sırasında Manol'un sol kulağına vurup yaralamış, diğer eşkıyanın da saldırısıyla Manol hayatını kaybetmiştir. Bilahare katl sonrası Kaya Nikola olayı birçok yerde kendisinin gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Mahkemede bu durum Nikola'ya sorulduğunda ise öldürdüğünü inkâr etmiştir. Ancak davacıların şahitleri sağlamdır, öncelikle Arto ve Todori adlı zimmîler tafsilatıyla anlatılan duruma şahitlik etmişler, ardından da Erdek'in Müslüman ahalisinden Ali Çelebi, Ahmet Çelebi, Muslı Çelebi ve Hasan olaya şahit olduklarını Nikola'nın Manol'u öldürdüğünü huzurlarında ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Mahkeme Nikola'yı kısasla cezalandıracakken, Nikola kuvvetle muhtemel bölgede önemli Hristiyanlardan biri olan Papa Uskoli'nin kendisini, davacılarla diyet karşılığında uzlaştırması için vekil tayin ettiğini beyan etmiştir. Davacılar mezkûr durumu inkâr etmişler, Nikola için kısastan başka çıkış yolu kalmamışken, muslihunun araya girmesiyle 10 bin dirhem diyet karşılığında Nikola, ölümden kurtulmuştur.³³² Bu davadan dört gün sonra kaydedilmiş bir kayıttan da Nikola 190 bin akçe gibi yüklü bir diyeti ödediğini, kısastan kurtulduğunu görmekteyiz.³³³

Galata kadı sicillerine yansıyan cinayet davalarında da görüldüğü gibi kadınların haklarını aradıkları görülmektedir. Örneğin Saliha'nın kardeşinin öldürülmesine karşın kardeşinin katili üzerine gitmesi zikredilmeye değerdir. Eğer kadınlar kamusal alandan yadsınmış bir şekilde yaşıyor olsalardı mezkûr davada Saliha değil, babası Ebubekir davacı olurdu. Saliha davacı olduğunda babası hayattaydı. Aynı şekilde Manol'un ailesi 2 yıl önce öldürülen oğullarının hakkını aramaktan vazgeçmemişler, Divan-ı Hümâyûna başvurmuşlar, en sonunda haklarını alabilmişlerdi. Cinayet davalarında belki de en dramatik olanı, babasını öldüren İsat'ın annesinin kardeşlerinin onun katledilmesini

³³² GŞS, 192/vr.46b-1

³³³ GŞS, 192/vr.53b-1

istemesi, kadınların toplumda geri planda kalmadıklarının en önemli göstergelerinden birisi olmalıdır.

3.7. KADINA ŞİDDET

Galata'da incelediğimiz kaynaklarda iki dava kadına şiddetle alakalıydı. Bunlardan ilki kocası tarafından şiddete uğrayan Müslüman bir kadının davasıydı. 5 Rebiülahir 1112/ 19 Eylül 1700 tarihinde Kasımpaşa Yeldeğirmeni mahallesinde yaşayan Hatice binti İsmail mahalleden Hamamî Mehmet Ağa vekâletiyle eski kocası Mehmet b. Şaban ile sulh için mahkemedeydi. Dava kaydından anlaşıldığı kadarıyla, Hatice ile Mehmet arasındaki evlilik sona ermişti. Ayrılık, kadının kocası tarafından şiddet görmesi yüzündendi. Kadın ciddi derecede yaralanmıştı. İfadesine göre; Mehmet eşi Hatice'yi dövmüş, hatta nacak ile sol kulağının altını yaralamıştı. Bu ifadeleri Mehmet inkâr etse de muslihunun araya girmesiyle taraflar 30 kuruşa sulh olmuşlardı.³³⁴ Yaşanan diğer kadına şiddet olayında ise Hatice binti Elhac Dilaver adlı kadının zenci câriyesine Hüseyin b. Abdullah'ın uyguladığı şiddetti. Olay şöyle yaşanmıştı: Müeyyedzade Mahallesi'nde çeşme başında iken Hüseyin, câriyenin arkasına ve başına yumruk vurarak onu darp etmişti. Hüseyin'in câriyeye vurmasının sebebini bilmemekle birlikte Hatice mahkemede Hüseyin'den şikâyetçi olmuş. Ancak dava sırasında, taraflar 5 kuruş üzerine sulh olduklarından dava kapanmıştı.³³⁵

3.8. FUHUŞ VE AHLAKSIZLIK

Fuhuş ve ahlaksızlıkla ilgili davalar, asayişten sorumlu görevlilerin ahlâksız hallerde bulunan kişileri yakalaması ve yaşanan durumu kayıt ettirmek istemeleri sebebiyle mahkeme kayıtlarına yansımıştır.³³⁶ Galata'nın asayişinden sorumlu olan kişi voyvodaydı. 14 Muharrem 1112/ M. 1 Temmuz 1700 tarihinde gece vakti voyvoda Ahmet Ağa keşif yaptığı bir sırada Cami Kebir Mahallesi'nde Kürkçüler Çarşısı'nda bulunan bir kolancı dükkânın üstündeki odada şüpheli bir durumla karşılaşmıştı. Sarı Dimitri ve Maryona adlı kadın voyvodaya uygunsuz bir şekilde yakalanmışlardı. Taraflar

³³⁴ GŞS, 178/vr.109a-1.

³³⁵ GŞS, 178/vr.77a-2. H. 10 Safer 1112/ M. 27 Temmuz 1700

³³⁶ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), s. 190.

mahkemeye getirildiklerinde mevcut durumu kabul etmişlerdi.³³⁷ Zina üzerine yakalan kadın ve erkeğe ne cezası verilmişti? Dava kaydından bununla alakalı bir şey öğrenemiyoruz yalnızca talep üzerine kaydedilip *ma vak'a bit talep ketb* olunarak ve badel *icra* ifadesinden de tarafların cezalandırılacağı belirtilmektedir ama verilecek cezanın mahiyetiyle alakalı herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. İslâm hukukunda zinanın cezası açık olarak ifade edilmiş olmakla birlikte³³⁸, bu konudaki cezalar genel olarak Kanunnamelere dayanılarak verilmiştir.³³⁹ Bu bağlamda zina üzerine yakalananlara para cezası vermiş olmaları da mümkündür.³⁴⁰

Kadı sicillerine ahlaksızlıkla alakalı davaların yansımalarının diğer bir sebebi ise mahalle halkının şikayetleridir. Galata ahalisi mahallelerinde yaşanan ahlâksız tutum ve davranışlara karşı bazen beraber hareket ediyordu. Mahalle halkı kendi sosyal kontrolünü kendi bünyesinde bir yere kadar sürdürebiliyordu.³⁴¹ 4 Muharrem 1112/ M. 21 Haziran 1700 tarihinde görülen bir davada Galata Çatma Mescit Mahallesi sakinleri kalabalık bir grupla mahkemeye gelmişti. Kullanılan unvanlardan anlaşıldığı kadarıyla mahallenin hatırı sayılır kişileri olan İmam Mehmet Efendi, Elhac Mustafa, Şaban, Ali Beşe, İsmail, Osman Bey, Hüseyin Beşe, Ahmet Çelebi, İsmail Çelebi, Mahmut Çelebi, Mehmet Çelebi aynı mahalledeki komşuları olan Çıkrıkçı Mehmet b. Gazanfer'den şikâyetçi olmuşlardı. İddiaya göre mahalle sakini, Çıkrıkçı Mehmet'in "*kendi halinde olmayub*" namahrem olan aynı mahalle sakini Fatma binti Abdullah'ı, Ayşe binti Abdurrahman'ı ve diğer

³³⁷ GŞS, 178/vr.58a-2.

³³⁸ Ebussuud Efendi'nin Fetvalarında zina ile alakalı fetvalar için bakınız: Düzdağ, *Kanuni Devri Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi Fetvaları*, s. 201.

³³⁹ Bakınız: Yaşar Yücel ve Selami Pulaha, *I. Selim Kanunnameleri (1512- 1520)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), s. 31-32.

³⁴⁰ 1617'de kapısının önünden geçen bir cârîyeye verilen cezayı gören seyyahın olayı nakli şöyledir:

Aynı 19'unda konutumuzun önünden bir fahişe geçirildi. Kadın bir eşeğin sırtına ters bindirilmiş ve eşeğin kuyruğu eline verilmişti. Boynuna kirli koyun bağırsakları asılmış, başına da koyun işkembesi takke gibi geçirilmişti. Kadının göğsü yarı beline kadar çıplaktı ve eşeği güden adam, zaman zaman koyun bağırsakları ile kadının yüzüne ve bedenine vuruyordu. Anlaşıldığı kadarıyla bu kadın geleneğe aykırı davranmış ve doğru yoldan ayrılmıştı. İşlenen suçlara karşılık uygulanan cezaların bu türüsü çok aşağılayıcı olmakla beraber, gene de nispeten hafiftir, çünkü bazen suçlular tabanlarına değneklerle vurularak da cezalandırılırlar. Kolluk kuvvetlerinin en üst kademesinde bulunan Subaşı'nın görevli yardımcıları, suçluları yakalama konusunda çok gayretkeş olmalarına rağmen, gördüğüm kadarıyla, Hristiyanlar, Yahudiler ve Türkler gene de suç işlemekten geri kalmıyorlar.

Crailsheimli Adam Werner, Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-1618, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), s. 81.

³⁴¹ İbrahim Etem Çakır, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü" *Bilig*, Güz 2012, sayı 63, s. 31-54.

Fatma adlı kadınları evine getirip “*fisk-u fesat*” üzere olduklarından dolayı “*bir an rahatlarının olmadıklarından*” şikâyetçilerdi. Mahkemeden Çıkırıkçı Mehmet’in mahalleden gönderilmesine dair bir hüccet talep etmekteydiler. Görüldüğü gibi mahallenin insicamı için halk Çıkırıkçı Mehmet’i göndermek istemişti. Mehmet mahalleden kovuldu mu bilmemekle beraber mahalle halkının, toplumsal kontrol işlevini kullandığını görmekteyiz.³⁴² Çıkırıkçı Mahallesi’nden Çıkırıkçı Mehmet’in ve kadınların mahalleden kovulmasını sağladı mı bilinmez ancak aynı tarihlerde Alaca Mescit Mahallesi’nde halk kendisinden ve eşinden rahatsız oldukları bir kişiyi mahalleden göndermeyi başarmıştı. Mahalle sakini olan Hüseyin Beşe, İmam İbrahim, Elhac Recep, Elhac Mehmet, Mehmet, Mahmut, Elhac Hasan, Bektaş Beşe, Abdullah Halife adlı kişiler mahalle sakini olan Hüseyin b. Muslı ve eşi Saime b. Abdullah’ın mahalleden gönderilmesine için kadıya giderek onlardan şikâyetçi olmuşlardı. Mahalle halkının onları niçin aralarında istemediklerinin sebebi bilinmemektedir. Ancak onların, genel ahlâki tavır ve davranışlara uymadıkları söylenebilir. Nitekim Hüseyin ve eşi Saime mahallelinin baskısına dayanamamış olacaklar ki, kendi istekleriyle mahalleden ayrılacaklarını taahhüt etmişlerdi. Mahalle halkı bunun üzerine şikâyetlerini geri çekmişti.³⁴³

3.9. KADINLAR VE HIRSIZLIK

İncelenen dönemde Galata’da, hırsızlık yapan kadın yoktur. Ancak hırsızlık dolayısıyla mağdur olduğunu iddia eden bir kadın kocasıyla birlikte mahkemeye gelmiştir. Galata Bereketzade Mahallesi’nde yaşayan Yasef ve Pamira adlı Yahudi çift, Sultan Bayezid Mahallesi’nde sakini olan Ermeni Kırkor’dan şikâyetçi olmuşlardı. İddialarına göre Kırkor üç gün önce evlerine girerek 7 kaftan, 1 kürk, 9 adet gülabdan yağlık? düğme, yüzük, bohça, çakşır, kuşak gibi eşyaları çalmıştı. Kadı iddialarını kanıtlamalarını istediğinde, olaya dair şahitleri olmadığından, iddialarını

³⁴² Mahalle’nin işlevi için bakınız: Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki ‘Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, s. 69-74.

³⁴³ GŞS, 178/vr.86a-2. Evail-i Rebilevvel 1112

kanıtlayamadılar. Kirkor'a yemin teklif edildiğinde yemin etti³⁴⁴, kadı evli çiftin iddialarını reddetti.³⁴⁵

3.10. BORÇLAR HUKUKU

Bey' bi'l-istiğlal: Bey' bi'l-istiğlal, kişinin kendine ait malını, belirli bir süre sonra geri almak üzere başka birine satış işlemidir. Bu satış türünde satıcı olan taraf, sattığı malını, belli bir bedel karşılığında kendi kullanımı için tekrarkiralar.³⁴⁶ Bey' bi'l-istiğlal, ile satılan mal, satıcının, kiracı olarak kişinin kendi tasarrufunda bulunur. Bu satışlar kişilerin nakit ihtiyacından dolayı ortaya çıkan bir satış türüdür. Alıcı olan taraf ise aldığı malın kullanımını elde etmeden onun kiracısı olarak faydalanmaktadır.³⁴⁷

Galata'da yaşayan kadınlara bakıldığında bey' bi'l-istiğlal akitlerinde bulundukları görülmektedir. Kadınlar kahir ekseriyetle tasarruflarında bulunan evlerini satmışlardır. Tophane Cihangir Mahallesi sakini olan Ummahan Hatun, 10 Recep 1106/ 26 Şubat 1695 tarihinde Emine Hatun Vakfına, evini 42 kuruş karşılığında istiğlal ile satmış olup 5 kuruş bedelle de sattığı evde kiracı olarak kalmıştır.³⁴⁸ Vakıflar ile yapılan alım-satım işlemlerinde bazen ihtilaflar ortaya çıkabiliyordu. Ayrıca istiğlal ile yapılan satışlarda kiracılık süresinin dolması sonrası evde durmaya devam edenlerden evin satış bedeli, malın alıcısı tarafından talep edilebiliyordu. Bostancıbaşı Küçük Ali Ağa'nın cami için vakfelediği, para vakfına 2 Cemaziyelevvel 1094/ 29 Nisan 1683 tarihinde, 300 kuruş karşılığında bey' bi'l-istiğlal ile uhdelerinde bulunan evlerini satan Müeyyezzade Mahallesi sakini Celep Ali Ağa ile eşi Gevher Hatun, aynı yıl içerisinde 45 kuruş kira bedeli ile evde kalmaya devam etmişlerdir. Ancak satış akdinin üzerinden 14 yıl geçmesine rağmen satıcılar hâlâ bedellerini ödemedi evde kalmaya devam etmekteydiler. Mamafih, İmam Hüseyin Efendi 17 Ramazan 1107/ 20 Nisan 1696 tarihinde mahkemeye gelerek 14 yıl önce gerçekleşen bey' bi'l-istiğlal satışının sonrası kira sürelerinin nihayetinde satıcıların 300 kuruş bedellerini ödemediklerini belirterek Ali

³⁴⁴ Osmanlı mahkemelerinde yargılamaların nasıl yapıldığıyla alakalı detaylı bilgi için bakınız: Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 345-358.

³⁴⁵ GŞS, 178/vr.64b-2.

³⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 42.

³⁴⁷ Enver Osman Kaan, “Finansman Kaynağı Olarak Bey' Bi'l-Vefa, Bey' Bi'l-İstiğlal Ve Bey'u'l-İne” Dil ve Edebiyat Araştırmaları, sy 17 (Bahar 2018): s. 238.

³⁴⁸ GŞS, 164/vr.103b-2.

Ağa'dan 150 kuruş, eşi Gevher Hatun'dan 150 kuruş borçlarını talep etmişti. Ali Ağa inkâr etse de İmam Hüseyin iddiasını şahitlerle kanıtlamıştı. Nihayetinde Ali Ağa ve eşi Gevher Hatun'un satış bedeli olan 300 kuruşu ödemesine hükmedilmiştir.³⁴⁹ Satışlar sonrası elde edilen sermayenin nerelere aktarıldığını tam olarak bilemesek de bu davadan bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Nitekim yukarıdaki davada görüldüğü üzere evini satan Ali Ağa'nın lakabından onun hayvan alım-satım işlerinde bulunduğunu, bu sebeple evini istiğlalle sattığı söylenebilir.

Kadınlar akrabalarıyla beraber tasarruflarında bulunan ortak mülkleri için bey' bi'l-istiğlal akitlerinde bulunmaktaydılar. Galata'da Elhac Âmâ Mahallesi'nde oturan Ayşe ve kızı Emetullah ortak mülkleri olan mahalledeki evlerini, vefat eden Elhac Ömer Ağa'nın küçük oğlu Mustafa'ya 20 kuruşa istiğlal ile 22 Cemaziyelahir 1114/ 13 Kasım 1702 tarihinde satmışlardı. 1114/1702 senesi, Recep/ Aralık ayının sonuna kadar da 3 kuruş karşılığında evde kiracı olarak kalmak konusunda anlaşmışlardı.³⁵⁰ Galata Şahkulu Mahallesi sakini Rahime, kocası Hüseyin Bey ile tasarruflarında bulunan aynı bahçe içerisinde üç bölümden oluşan evlerini mahallenin avarız vakfına 105 kuruş karşılığında bey' bi'l-istiğlal ile satmışlardı.³⁵¹ Aynı çiftlerin bir sene sonra 1112/1700-1701 tarihinde hül ile boşanma kayıtlarına rastlanmaktadır. Boşanan çiftlerin beraberken 100 kuruş karşılığında bey' bi'l-istiğlal ile sattıkları menzile rehin eylediği 80 kuruş mücevher kuşağı da ibra eylediğini belirtmiş.³⁵²

Galata'da kadınlar kendilerine borçlu olan kişilerden borçlarını tahsil edebilmek için bazen bey' bi'l-istiğlal ile borçlularının evlerini satın almışlardır. Galata Şahkulu Mahallesi'nde yaşayan Hüseyin 6 Muharrem 1115/ 22 Mayıs 1703 tarihinde, aynı mahalle sakini Hatice'ye 200 kuruş borcu olması sebebiyle, borcu karşılığında evini 200 kuruşa bey' bi'l-istiğlal akdi ile satmıştı. Ancak daha sonra bundan vazgeçerek bey '-i bât³⁵³ ile 120 kuruşa evini Hatice'ye borcuna karşılık satmış, 80 kuruş borcu kalmıştı. Benzer bir davada Osman Reis, İstanbul Alaca Mescit Mahallesi'nde yaşayan Rabia'dan 200 kuruş borç almıştı. Borcu ödeyemeyince Eyüp'te Hoca Ali Mahallesi'nde bulunan

³⁴⁹ GŞS, 165/vr.21a-1.

³⁵⁰ GŞS, 187/vr.101b-1.

³⁵¹ GŞS, 178/vr.6a-2.

³⁵² GŞS, 178/vr.69b-2. 1112 Safer ayı guresi.

³⁵³ Bey '-i bât: bir malın kesin olarak satışı için kullanılan terimdir. Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 42.

evini Rabia Hatun'a bey' bi'l-istiğlal ile 200 kuruşa satmıştı. Nihayetinde Osman Reis 3 yıl sonunda borcunu Rabia'ya ödeyebilmişti. Ancak Rabia, Osman'ın evde kiracı olarak kaldığı üç yıl için 50 kuruş kira bedeli talep etmişti. Osman Reis, Rabia'nın iddiasını reddedince olay mahkemeye yansımıştı. Nihayetinde taraflar arasına muslihunun dahili ile 10 kuruşa anlaşmışlardı.³⁵⁴

Deyn: Deyn, kelime anlamı olarak “borç”, çoğulu olan düyun “borçlar” anlamında kullanılmaktadır.³⁵⁵ Borç alma, satın alma, kefalet, helak etme(istihlak) gibi sebeplerle bir şahsın sahipliğinde bulunan şeylerdir.³⁵⁶ Terim anlamı olarak ise kişinin uhdesinde bulunan borçla ifade etmek için kullanılır.³⁵⁷

1695-1703 yılları arasında Galata'da kadı sicillerine yansıyan boyutta kadınların alacak-verecek işlemleri sebebiyle mahkemeye müracaat ettiklerini görmekteyiz. Kadınların çoğu, hayatını kaybeden murislerinin, borçları ya da alacakları sebebiyle mahkemeye gelmektedirler. Beşiktaş Paşa Mahallesi'nde yaşayan Avram adlı Yahudi 3 Rebiülevvel 1112/ 18 Ağustos 1700 tarihinde mahkemeye gelerek, Eyüp'te yaşayan Sare adlı Yahudi kadından, ölen kocasından kalan 35 kuruş alacağını talep etmekteydi. Sare, borcu ödemeye muktedir olmadığını, kocasından herhangi bir mal varlığı kalmadığını belirtse de Avram, Sare'den kocasının babasından intikal eden bir evin yarı hissesine sahip olduğunu söyleyip, onu satarak borcunu ödemesini istemektedir. Bu iddia karşısında Sare, kocasına babasından ev hissesinin yarısının intikal ettiğinin doğru olduğunu kabul etmekle birlikte, mezkûr ev hissesini, kocası sağlığında 600 kuruş karşılığında kendisine sattığını Elhac Ali ve Ali Beşe'nin şahitliği ayrıca elinde bulunan satış makbuzuyla kanıtlamaktaydı. Kadı, Avram'ı iddiasından men etmekteydi.³⁵⁸ Tophane Molla Çelebi Mahallesi'nde yaşayan Mehmet Çelebi, vefat eden Kundakçı Elhac Mehmet'ten kalan alacağını tahsil etmek için mirasçılarıyla mahkemelik olmuştu. Şöyle ki; Kundakçı Mehmet sağlığında, Mehmet Çelebi'nin vekili olarak Ayestafanos'ta bulunan bir çiftliği 2500, Belkıs adlı câriyeyi 170 ve Mustafa adlı köleyi 180, toplam

³⁵⁴ GŞS, 192/vr.33b-2.

³⁵⁵ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s. 206.

³⁵⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 60-61.

³⁵⁷ Daha fazla bilgi için bakınız: Mehmet Âkif Aydın, “Deyn”, içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), s. 266-268.

³⁵⁸ GŞS, 178/vr.89b-3.

2850 kuruşa satmış, bu satıştan yalnızca 50 kuruşu Mehmet Çelebi'ye vermişti. Davacı Mehmet Çelebi, vekil Mehmet'in kızları Emetullah, Fatma, Saliha, Emine ve kardeşi Ayşe'den alacağı olan 2800 kuruşu talep etmekteydi. Mirasçılar iddiayı reddetseler de Mehmet Çelebi mirasçılarla haklılığını kanıtlıyordu.³⁵⁹ Benzer şekilde mirasçılardan alacağını talep eden bir diğer kişi Elhac Ahmet'ti. Elhac Ahmet, Tophane Tom Tom Mahallesi sakini olan, hacca giderken vefat eden Mehmet'in mirasçıları kızı Ayşe ve kardeşi Hüseyin'den 50 kuruş borcunu talep etmekteydi.³⁶⁰ Kadınların borçlu olarak dahil olduğu bir diğer davada ise Ayşe 13 Ramazan 1107/ 16 Nisan 1696 tarihinde, babasının sağlığında tüccar Mehmet'ten aldığı 65 kuruş borcu ödemek zorunda kalmıştı.³⁶¹ Attarlık mesleğiyle iştigal olan Mehmet 14 Rebiülevvel 1112/ 29 Ağustos 1700 tarihinde Galata mahkemesine varilci Mihal'de olan borcu sebebiyle gelmişti. Mihal hayatını kaybedince mirasına vaziülyed olan eşi Azmarağda? borcun muhatabı oluyordu. Kadın böyle bir borcun varlığından haberdar olmadığını belirtse de Mehmet'e Dimitri ve Nimandi şahitlik ediyordu. Kadın borcu ödemek durumundaydı.³⁶²

16 Muharrem 1111/ 9 Temmuz 1699 tarihinde görülen bir davada kocasından kalan borçlar dolayısıyla mahkemeye gelen kadınlar bulunmaktaydı. Galata Müeyyetzade Mahallesi sakini olup daha önce savaşa şehit düşen Topçular kethüdası İbrahim Ağa'nın eşleri iki Ayşe binti Abdullah'tan ve oğlu Ahmet'ten terekesine vâsiyi muhtar olan Mustafa Çelebi, mirasçılardan 60 kuruş borcu hasebiyle bazı malları talep etmekteydi. Mustafa Çelebi'nin iddiasına göre İbrahim Ağa sağlığında İstanbul Vezir Hanı bezirgânlarından olan Artin'nden 360 kuruş değerinde bir çift üzengi satın almış, bunun 300 kuruşunu ödemiş, kalan 60 kuruş karşılığında da bir sim kemer, üç rahtî (eyer) bir sim kılıç ve bir siniyi rehin olarak vereceğini taahhüt etmişti. Mamafih o vefat edince mal sahibi de rehine karşılık 60 kuruş talep etmekteydi. Ayşe Hatun iddiayı reddetse de Mustafa Çelebi şahitlerle iddiasını kanıtlıyordu.³⁶³ Tophane Firuz Ağa sakini Mehmet Beşe, mahkemeye gelerek, ölen Süleyman'ın eşi Havva'dan kocasının üç sene evvel kendinden 130 kuruş aldığını şahitlerle kanıtlamıştı.³⁶⁴

³⁵⁹ GŞS, 182/vr.44b-1.

³⁶⁰ GŞS, 175/vr.87a-2.

³⁶¹ GŞS, 172/vr.37b-2.

³⁶² GŞS, 178/vr.94a-3.

³⁶³ GŞS, 175/vr.64a-1.

³⁶⁴ GŞS, 182/94-4. Evamir Cemaziyelevvel 1113.

Galata'da kadınlar ile vakıflar arasında da alacak verecek sorunları yaşanmıştı. Kadınlar, vefat eden kocalarının vakıflarda ifa ettiği görevlerden kalan problemler için mahkemeye gelmişlerdi. Galatasaray Davud Ağa Vakfında mütevellî iken vefat eden Yusuf Çelebi, görevinde iken vakfın parasından kendisi adına 300 kuruş kullanmıştı. Yerine gelen yeni mütevellî Mustafa Çelebi eski mütevellînin eşi Saliha'dan 300 kuruşu talep etmekteydi.³⁶⁵

Kadınlar bazen, hayatını kaybeden murislerinin ortaklıklarından kalan ödemelerle de uğraşmak zorunda kalmışlardı. Tophane Firuz Ağa Mahallesi sakini Elhac Ali 18 Recep 1118/26 Ekim 1706 tarihinde mahkemeye gelerek vefat eden ortağı Etmekçibaşî Mahallesi sakini Osman'ın eşi Emine'den, kocasının sağlığında beraber ticaretle iştiğal ettiklerini ve ortağının kendisine 50 kuruş borcu olduğunu beyan ederek parasını talep ediyordu. Emine kocasının borcu olduğunu inkâr etse de Ali şahitlerle alacağı olduğunu kanıtlamıştı.³⁶⁶ Üsküdar'da yaşayan Osman, Adalar nahiyesinde sakın iken ölen Yanaki'nin karısı Fornis'ten kocasının sağlığında kendisinden aldığı 84 kuruşu ödemesini talep ediyordu. Kadın borcu inkâr etse de Osman elinde bulunan temessükle ve şahitlerle kadının, ölen kocasından kalan borcu olduğunu mahkemede tasdik ettirmişti.³⁶⁷

Galata'da kimi davalarda kadınlar hem alacaklı hem borçlu tarafları oluşturmaktaydı. Tophane Cihangir Mahallesi sakini iken vefat eden Elhac Ali sağlığında, Edirnekapı'da yaşayan Meryem Hatun'dan 50 kuruş borç almıştı. Meryem Hatun mahkemede, 50 kuruşun 26 kuruşunu Elhac Ali'nin mirasçıları olan eşi, annesi ve çocuklarından almış, geriye kalan kısmını da çocukların nafakasına sarf edilmesi için bırakmıştı.³⁶⁸ Kadınların da birbirlerine muhtelif sebeplerden dolayı borç verdikleri görülmüyordu. İstanbul'da Atik Ali Paşa Mahallesi sakini Afife, Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan Rukiye'den mahkemede davacı olmuştu. Afife, mahkemede Rukiye'ye 30 yaldızlı altın, bir mercan saplı nacak, bir şal, 2 telli hatâi kaftan verdiğini iddia ediyor ve bedellerini Rukiye'den talep ediyordu. Ancak Rukiye mezkûr eşyaları almadığı belirtiyordu. Kadı, Afife'nin iddiasını kanıtlamasını istese de Afife kanıttan veya şahitten yoksundu. Nihayetinde kadı, Afife'nin iddialarını reddetti.³⁶⁹ Galata'da yaşayan Sonya 3

³⁶⁵ GŞS, 164/vr.8a-1.

³⁶⁶ GŞS, 175/vr.93b-1.

³⁶⁷ GŞS, 165/vr.78a-1.

³⁶⁸ GŞS, 172/vr.56a-2.

³⁶⁹ GŞS, 178/vr.99a-1.

Safer 1112/20 Temmuz 1700 tarihinde mahkemeye gelerek, Marive mahzarında 9 ay öce kendisinden aldığı sandal kaftandan 2 buçuk kuruş ve 3 kuruş da nakit olarak aldığı borçla toplam 5 buçuk kuruş kendisine borcu olduğunu iddia ederek parasını talep etmekteydi. Marive iddiayı reddetse de gayrimüslim kadına Beşiktaş'ta yaşayan Ahmet Çelebi ve Panayot şahit olmuştu. Sonya iddiasını böylelikle kanıtlamıştı.³⁷⁰

Kadınlar aile üyelerine kefil olmanın yanında ciddi boyutlardaki borçlara kefil oluyorlardı. İstanbul Sofular Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti Muslihiddin Ağa, daha önce Şam'da ağa olarak görev yapan oğlu Keçecizade Mehmet Ağa'nın İngiliz tüccar Roni'den aldığı 9500 kuruş borca kefil oluyordu.³⁷¹

Kadınlar, kendi tasarrufları için aldıkları borçlardan dolayı da mahkemede bulunmuşlardı. Tophane Sakabaşı Mahallesi'nde yaşayan Safiye, Ahi Çelebi vakfından kendi tasarrufu için 100 kuruş borç almıştı. Ancak ödeyememesi üzerine vakfın mütevellisi alacağını tahsil etmek için mahkemeye başvurmuştu.³⁷²

Galata'da kadınlar erkeklerden borç almışlardı. Tarabya'da yaşayan Milera, Mehmet Beşe'den 30 kuruş borç almıştı. Ancak aldığı borcun 18 kuruşunu ödeyebilmişti. Mehmet Beşe mahkemeye başvurarak gayrimüslim kadından alacağı olan 12 kuruşu talep etmekteydi. Kadın borcunu ikrar ederek ödeyeceğini beyan etmekteydi.³⁷³ Kadı Fatma, Elhac Osman'dan 200 kuruş nakit ve 20 kuruş kıymetli bir sim saat almıştı. Ancak borcunu ödeyemeyince kocasıyla ortak olarak tasarruflarında bulunan evi bir sene süreyle rehin bırakmıştı.³⁷⁴ Galata'da yaşayan Osman odabaşı mahkemede Hatice'nin vekili Ebubekir'den 6 Zilkade 1111/ 25 Nisan 1700 tarihinde 5 kuruşluk borcunu talep ediyordu. Ebubekir bu iddiaya karşılık Hatice'nin zikredilen borcu ödediği cevabını verse de Osman parayı almadığını belirtmekteydi. Ebubekir iddiasını kanıtlamayınca kadı, Hatice'nin 5 kuruşu, Osman'a ödemesine hüküm verdi.³⁷⁵

³⁷⁰ GŞS, 178/vr.71a-1.

³⁷¹ GŞS, 178/vr.11b-2.

³⁷² GŞS, 187/vr.116b-1.

³⁷³ GŞS, 178/vr.29a-1.

³⁷⁴ GŞS, 178/vr.61b-2.

³⁷⁵ GŞS, 178/vr.25a-3.

Karz: Karz: kelime anlamı olarak “ödünç verme” anlamına gelmektedir.³⁷⁶ Kişinin aynî ya da nakdî olarak malını sonra aynısını ya da mislini geri almak şartıyla bir başkasına vermesine karz ya da ikraz denir.³⁷⁷ Kaynaklarda her ikisi de kullanılmaktadır.³⁷⁸

Galata’da kadınlar muhtelif sebeplerle çevrelerindeki eş dosta, arkadaş ve akrabalarına borç vermişlerdi. Kadınlar öncelikle kocalarıyla borç ilişkileri bulunmaktaydı. Genellikle vefat eden kocalarına borcu olan kişilerden, borçlarını tahsil etmek için mücadele ediyorlardı. Tophane sakini iken vefat eden Elhac Mehmet’in mirası eşi Ayşe’ye ve nafakaya muhtaç çocuklarına kalmıştı. Ayşe, kendini ve mirasçıları temsilen mahkemede 2 Cemaziyelahir 1108/27 Aralık 1696 tarihinde, kocasına 200 kuruş borçlu olan Mehmet Reis’ten alacağını talep ediyordu. Mehmet de borcu itiraf edip, Ayşe’ye parayı ödemeyi taahhüt etmişti.³⁷⁹ Yine Galata’da Hoca Ali Mahallesi sakini iken vefat eden Elhac Cafer’in eşi Şerife Ummahan, kocasına borçlu olan Lebzade Mehmet Çelebi’den 50 kuruş talep etmekteydi. Mehmet Çelebi borcu olduğunu itiraf ederek ödeyeceğini belirtmişti.³⁸⁰ Kadınlar bazen de iddialarını kanıtlamak için daha fazla çaba sarf etmek zorunda kalıyorlardı. 10 Ramazan 1110/ 12 Mart 1699 tarihinde mahkemeye gelen Galata Şehsuvar Mahallesi sakini Hediye Hatun, vefat eden kocasının sağlığında kendisine 1050 kuruş borcu olduğunu beyan ederek ölen kocasının terekesinden sorumlu olan beytülmal emini Halil Efendi’den paranın kendisine ödenmesini talep etmekteydi.³⁸¹ Halil Efendi, kadının iddiasını reddetse de aynı mahallede yaşayan Ali Çelebi ve Ahmet Ağa’nın şahadetiyle kadın iddiasını ispatladı.³⁸² Hediye’nin kocasının salim iken gerçekten de ondan aldığı bir borç var mıydı, bunu bilmek mümkün olmamakla birlikte belli bir zenginliğe malik olduğunu söylemek mümkündür. Ali Ağa vefat ettiğinde mirasçısı olarak yalnızca eşinin olması beytülmale

³⁷⁶ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s. 565.

³⁷⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 119.

³⁷⁸ Detaylı bilgi için bakınız: H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), s. 520-524.

³⁷⁹ GŞS, 172/vr.66a-1.

³⁸⁰ GŞS, 178/vr.51a-2.

³⁸¹ İslam hukukuna göre ölen erkeğin mirasçısı sadece eşi olduğunda mirastan 4te1 pay alabilirdi.

Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, 2. bs (İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2008), s. 90; Hamza Aktan, “Miras”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), s. 143-145.

³⁸² GŞS, 175/vr.42b-2.

kalacak olan mirastan, eşinin daha fazla yararlanmasını istemiş olması ihtimal dâhilindedir. 25 Şevval 1107/ 28 Mayıs 1696 tarihinde görülen bir diğer davada Ayşe, vefat eden kocası Mustafa Reis'e borçlu olan Süleyman Çelebi'den 35 kuruş borcunu almıştı.³⁸³

Kadınlar eşleriyle, borçları sebebiyle ciddi tartışmalar yaşamışlardı. Kimi zaman tartışmalar, anlaşmazlıklar kendi aralarında çözülememiş ve bu durum mahkemeye kadar götürülmüştür. Eşler arasında borçlardan dolayı yaşanan tartışmalar evlilikleri sona erdirecek boyutlara ulaşmıştı. Şahkulu Mahallesi'nde yaşayan Gülistan ve Ali adlı evli çiftlerin evlilikleri herhalde para meselesinden dolayı sona ermişti. Çünkü dava kaydında, koca Ali'nin, Ayşe'ye 8 kuruşluk borcu olduğu belirtilmekteydi. Çiftler nasıl olduğunu bilmediğimiz bir şekilde para meselesini halletmişler, Ayşe kocasını ibra etmiş, kocası da buna binaen 300 akçe mehir ile tekrar eşiyle izdivaç eylemişti.³⁸⁴ Galata Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan Ayşe ve Mustafa adlı karı koca aralarında yaşanan para meselesini halletmek adına 2 Zilkade 1111/21 Nisan 1700 tarihinde mahkemeye vasıl olmuşlardı. Ayşe kocasının kendisine 8 kuruş borcu olduğunu iddia etse de kocası Mustafa, eşinin iddiasını inkâr etmekteydi. Ancak kocasının borçluluğunu bilen şahitleri vardı; aynı mahallede yaşayan komşuları olan İbrahim, Fatma ve Emine'nin şahitliğiyle, Ayşe iddiasını ispat etmişti.³⁸⁵ Kadınlar, eşleriyle yaşadıkları evden dolayı hatta evdeki eşyalar dolayısıyla tartışmalar yaşamışlardı. Kasımpaşa'da Küçük Piyale Paşa Mahallesi'nde yaşayan Fatma kocasından şikâyetçi olarak mahkemeye gelmişti. Fatma'nın iddiasına göre, Derviş beraber yaşadıkları evi sahiplenmiş hakkını gasp etmişti, yine evde bulunan yorgan, minder, döşek, yastık, kilim, seccade, yan keçesi, tencere, bakır tepsi sahan, el tablasını zapt ettiğini belirterek, kocasının mezkûr malları ve evi kendisine teslim etmesini istiyordu. İddialar Derviş'e sorulduğunda, O, elinde bulunan iki adet hücceti mahkemeye sunarak karısının evi ve eşyaları kendisine hibe ettiğini belirtmekteydi. Nihayetinde kadı, herhangi bir haksızlık yaşanmasını önlemek adına mahalle halkından hüccetlerde isimleri geçen şahitler hakkında soruşturma yaptıktan sonra, kocayı haklı buldu ve Fatma'nın iddialarını reddetti.³⁸⁶

³⁸³ GŞS, 172/vr.39a-2.

³⁸⁴ GŞS, 178/vr.35b-4. 4 Zilhicce 1111

³⁸⁵ GŞS, 178/vr.17a-2.

³⁸⁶ GŞS, 178/vr.81b-2.

Galata'da eşler dışında, kardeşler arasında da alacak verecek meseleleri yaşanmaktaydı. Kasımpaşa Ahi Kethüda Mahallesi'nde yaşayan Kömürcü İsmail vefat ettiğinde eşi ve çocukları, 13 Rebiülahir 1113/ 17 Eylül 1701 tarihinde mahkemeye gelerek babasıyla beraber kömür ticaretiyle meşgul olan Mehmet'ten davacı olmuşlardı. İddialarına göre, Mehmet kömür ticaretindeyken babasından 1000 kuruş almıştı. Babanın vefatına binaen diğer mirasçıları paranın, Mehmet'ten tahsil edilmesini ve haklarını almayı talep etmekteydiler. İddialar mahkeme huzurunda Mehmet'e sorulduğunda babasından 1000 kuruş değil 600 kuruş aldığını ifade etmekteydi, nihayetinde Mehmet'e yemin teklif edilmiş, yemin etmesi akabinde kadı, Mehmet'in 600 kuruş ödenmesi hükmü vermişti.³⁸⁷

Mahkemede kadınların hem borçlu hem de alacaklı olarak mahkemeye dahil olduklarını görmek mümkündür. İstanbul Atık Ali Paşa'da yaşayan Afife, Galata mahkemesine gelerek burada Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan Rukiye'den davacı olmuştu. Afife'nin iddiasına göre Rukiye'ye bir miktar mal satmış ancak karşılığını alamamıştı. Rukiye'den iddia sorulunca borcu olduğunu inkâr etmekteydi. Afife'nin iddiasına dayanak göstereceği şahidi mevcut değildi, bu sebeple talep ettiği ücretini ispatlayamadığından karşılığını alması mümkün olmadı.³⁸⁸ Kasımpaşa Çatma Mescit Mahallesi'nde yaşayan Kundakçı Elhac Mehmet'in vefatına müteakip mirasçıları olan eşi ve kızları, Ermeni sarraf Agor'dan babalarına olan 70 kuruşu 13 Rebiülahir 1113/ 17 Eylül 1701 tarihinde tahsil ettiklerini Galata mahkemesinde kaydettirmişlerdi.³⁸⁹ Yolcuzade Mahallesi'nde yaşayan Mustafa Reis vefat ettiğinde 19 kuruş borcu olmasından dolayı Fatma, eşi Ayşe'den borcunu istemekteydi.³⁹⁰

Kadınların aileden olmayan erkeklerle de borç alacak ilişkileri mevcuttu. Cami Kebir'de yaşayan Fatma 16 Zilkade 1111/ 5 Mayıs 1700 tarihinde mahkemeye gelerek Elhac Ali'ye verdiği 20 kuruşluk borcunu talep etmekteydi. Elhac Ali, Fatma'ya borcu olduğunu itiraf ederek borcunu ödeyeceğini belirtmekteydi.³⁹¹ Tophane Kazgancıbaşı Mahallesi'nde yaşayan Fatma, mahkemeye gelerek Şükrullah Çelebi'den davacı oldu.

³⁸⁷ GŞS, 182/vr.85b-1.

³⁸⁸ GŞS, 178/vr.99a-1.

³⁸⁹ GŞS, 182/vr.85b-2.

³⁹⁰ GŞS, 178/vr.38b-2.

³⁹¹ GŞS,178/vr.31a-1.

Fatma, Şükrullah'ın bundan önce kendisinden bir kese içerisinde 650 kuruş borç aldığını, ancak borcu öderken 144 kuruş eksik ödeme yaptığını belirterek, eksik olan 144 kuruşunun ödenmesini Şükrullah'tan talep etmekteydi. Şükrullah cevabında ise aldığı ücreti tamamen iade ettiğini beyan edip kendisine teklif edilen yemini de etmekteydi. Yemin sonrası kadı, Fatma'nın iddiasını reddetti.³⁹²

Müslüman kadınlar, gayrimüslim erkeklerle alacak-verecek meselelerinde bulunmuşlardı. Sinan Paşa-yı Cedit Mahallesi'nde yaşayan Rabia Hatun oğlu Mustafa Ağa'nın vekâletiyle enkaz halinde bulunan evini 800 kuruşa iki Ermeni'ye- İvan ve Yasef'e -satmıştı. Hatta satış akabinde ödeme için 141 gün borcu ertelemişti. Ancak alıcının borcunu geç ödemesi sebebiyle de 100 kuruş daha ödemesi talebinde bulunduğu mahkemede bu talep, meşru olmaması dolayısıyla reddedildi.³⁹³

Galata'da mahkemeye yalnızca yerli kadınlar değil, misafir olarak burada bulunan kadınlar da yaşadıkları problemlerden dolayı başvurmuşlardı. Anadolu İncesu'da yaşayan ve misafir olarak Galata'ya gelen Arine adlı Hristiyan kadın, memleketlisi Andrey'a'dan şikâyetçi olmuştu. İddiasına göre Andrey'a İncesu'da ahır ve samanlığı bulunan evini 8 seneden beri zapt ederek kullanmaktaydı. Andrey'a'ya tembih edilerek evden çıkartılmasını istiyordu. Andrey'a'ya iddialar sual olunduğunda, evin kendi tasarrufunda olduğunu ikrar etmekle birlikte, Arine'nin kocasının menzili 8 kuruşa kendisine sattığını beyan edip şahitlerle de iddiasını mahkeme huzurunda kanıtladı.³⁹⁴ Gemlik sakini olan Ömer aynı memlekette olan Hatice adlı kadından çuka ferace, çarşaf ve bir miktar eşya almıştı. Ancak aldığı eşyanın parasını ödeyemeyince aralarında ihtilaf yaşandı. Daha sonra tarafların arasına muslihunun dahil olmasıyla 10 kuruş karşılığında anlaştılar. Ömer 10 kuruşluk borca karşılık da Gemlik'te olan 10 dönümlük bağını Hatice Hatun'a satmıştı.³⁹⁵

Kadınların ilginç alacak davalarına da rastlanılmaktaydı. Kasımpaşa'da Yel Değirmeni Mahallesi'nde yaşayan Saliha kocası Mustafa Çelebi'yi vekil tayin ederek Mehmet Reis'ten davacı oluyordu. İddiasına göre Mehmet Reis'in kardeşi Fatma'ya belli bir süre kullanması (*ariyet*) için verdiği 300 kuruş kıymetli bileziğe Mehmet Reis, kardeşimin bana 500 kuruş borcu vardır diyerek, el koymuştu. Mahkemede durumun

³⁹² GŞS, 166/66b-1.

³⁹³ GŞS, 178/vr.43b-3.

³⁹⁴ GŞS, 178/vr.31b-2.

³⁹⁵ GŞS, 187/vr.138b-2.

görüştürüp bileziğinin geriye verilmesini istemektedir. Saliha'ya göre Mehmet Reis halk arasında da kardeşi Fatma'ya bileziğin ariyet ile verildiğini beyan etmiş olsa da bilezik borç için almıştır. İddia Mehmet Reis'e sorulduğunda inkâr ettiği hâlde, Hasan Hoca ve Mehmet Ağa'nın şahitliğiyle, yine kadı tarafından Yel Değirmeni Mahallesi ahalisine sorulmuştu. Kadı, eğer mevzubahis olan bilezik mevcut ise Mehmet Reis'in geri ödemesine, mevcut değilse 300 kuruş bedelinin Saliha'ya ödenmesine hüküm vermişti.³⁹⁶

Kefalet: Kefalet kelime anlamı olarak” birleştirmek, ilave etmek” anlamlarına gelmektedir. Terim anlamı olarak ise “*belli bir şeyin alacaklı tarafından istenmesi durumunda zimmeti, zimmete ilave etmek*” demektir. Bir şahsın ya da bir metanın talep edilmesi durumunda kendi şahsını, başkasına ilave etmek ve isteme hakkını kendisinin de üstlenmesi şeklinde ifade edilmektedir.³⁹⁷

Galata'da II. Mustafa döneminde kadınların çeşitli vesilelerle kefil oldukları görülmektedir. Kadınlar genelde, aile üyelerine kefil olmuşlardı. Öncelikle kadınların, kocalarının başkalarına olan borçları hasebiyle kefilliklerinden dolayı mahkemeye geldikleri görülmüyordu. İstanbul Fener Mahallesi'nde yaşayan Mariyosa adlı kadın kocasının borçları dolayısıyla mahkemeye intikal etmek zorunda kalmıştı. Kocasının borçları sebebiyle hapisteydi ve alacaklı olan Nisan, parayı eşinden almak istemekteydi. 11 Cemaziyelevvel 1112/ 24 Ekim 1700 tarihinde Nisan'ı temsil etmek için mahkemeye gelen Mustafa Çelebi, Aleksi adlı Hristiyan'da bulunan 450 kuruş borcunu istemekteydi. Ancak hapiste olmasından dolayı, alacaklı vekil Mustafa Çelebi alacağı olan parayı eşinden almaya çalışıyordu. Ona göre mahkeme tarihinden 3 sene evvel Balat Kapısı'nda verilen borca eşi kefil olmuştu. Bu durumda vekil, kefaleti sebebiyle kadından paranın alınmasını talep etmekteydi. İddialara karşı davalı Mariyosa, borcu ve kefaleti kabul etmekle birlikte kocasının kendisini 1 sene evvel kefillikten azat eylediğini belirtiyor ve aynı mahallede yaşayan Abdullah Çelebi ve Ahmet Beşe'nin şahadetiyle de iddiasını kanıtlıyordu. Nihayetinde vekil Mustafa Çelebi iddiasından men edildi.³⁹⁸ 12 Zilkade 1111/ 1 Mayıs 1700 tarihinde Galata Mahkemesi'nde görülen borç meselesi ile alakalı bir davada da kadın kocasına vekil olmuştu. Galata'ya bağlı Marmara Nahiyesinin Asmalı

³⁹⁶ GŞS, 178/vr.26a-2.

³⁹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 121.; Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yılmaz Yördem, “Osmanlı Hukukunda Kefalet Sözleşmesi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21, sy 34 (2013): 25-38.

³⁹⁸ GŞS,178/vr.123a-3.

Köyü sakini olan Franko, Hasan Ağa'dan aldığı 196 kuruş borcu toplu olarak ödemeye imkânının olmaması hasebiyle Hasan Ağa ile anlaşarak borcunu parça parça ödeyecekti. Buna göre; borcun 40 kuruşunu dava tarihinden 41 güne kadar, 56 kuruşu 1112 Kasım ayına kadar, 100 kuruşu ise 1112 Kasım ayından 31 gün sonrası ödeyeceğini taahhüt etmişti. Franko'nun bu ödemesine eşi Ulufere'de kefil olmuştu.³⁹⁹ Aynı tarihte Galata Sultan Bayezid sakini Zivoli, kocasının borç aldığı Dimitri'ye ödenecek olan 12 kuruş borç için kefil olduğunu mahkemeye kaydettirmişlerdi.⁴⁰⁰

Borçlu olan taraflar evlerini borçlarına karşılık beybil vefa⁴⁰¹ ile alacaklılarına satıyorlardı. 10 Zilhicce 1114/ 27 Nisan 1703 tarihinde kaydedilmiş bir davada, Bereketzade Mahallesi'nde yaşayan Yani, mahallede bulunan dört bab fevkanî, iki bab tahtanî, bir mahzeni olan evini alacaklısı Elhac Mehmet'e beybil vefa ile 300 kuruşa satmıştı. Yani'nin Elhac Mehmet'e toplamda 400 kuruş borcu bulunmaktaydı. Yani mahkemede eğer borcunu 1 sene sonunda ödeyemezse evinin satılmasını ve borcunun ödenmesini taahhüt etmekteydi. Borç kapsamında kendisine eşi Aleksiya ve kızı Karatna dahi kefil olmuştu.⁴⁰²

Kadınlar, mahkemede kızlarının ödemesi gereken paralar için de kefil olmuşlardı. 10 Cemaziyelevvel 1114/ 2 Ekim 1702 tarihli bir dava kaydında, Elhac Ferhat Mahallesi'nde yaşayan Afife, küçük yaşta olan kızı Afife ile damadı Mehmet aralarında geçim olmamaları hasebiyle anlaşarak boşanmışlardı. Anlaşmaya göre Mehmet'in Emetullah'a ödemiş olduğu 3000 akçenin yarısını, geri ödeyeceklerdi. Nihayetinde kızının ödemesi gereken 1500 akçeye, anne Afife kefil olmuştu.⁴⁰³

Kadınların oğullarının aldığı borçlar için de kefil olduğu görülmekteydi. İstanbul Sofular Mahallesi'nde yaşayan Ayşe binti Muslihiddin Ağa, oğlu Keçecizade Mustafa Ağa'nın İngiliz tüccar Roni'den aldığı 9500 kuruş borcuna kefil olmuştu.⁴⁰⁴

Kadınlar, küçük çocuklarına mirasçılarından kalan haklarını değerlendirmek için kendilerinin kefilliğiyle murabahaya⁴⁰⁵ veriyorlardı. Tophane Süheyl Bey Mahallesi'nde

³⁹⁹ GŞS,178/vr.23b-2.

⁴⁰⁰ GŞS,178/vr.24b-1.

⁴⁰¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 41.

⁴⁰² GŞS,192/A-2.

⁴⁰³ GŞS, 187/vr.52a-3.

⁴⁰⁴ GŞS,178/vr.11b-2. 29 Şevval 1111/19 Nisan 1700

⁴⁰⁵ Murabaha için bakınız: İbrahim Kafi Dönmez, "Murâbaha", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamsansiklopedisi.org.tr/murabaha> (29.05.2022).

yaşayan Fatma Hanım, ölen kocası Elhac Mustafa'dan çocukları Yusuf 'a ve Mustafa'ya düşen paylarını murabahaya kendisi kefil olarak vermişti. Fatma Elhac İbrahim'e 1 sene 5 ay için kefil olarak çocuklarının 1400 kuruşunu 100 lira kâr ile murabahaya vermiş ve sürenin dolmasıyla da onları geri almıştı. Aynı şekilde, Elhac Mehmet'e de 1400 kuruşu 100 kuruş kar ile 1 sene 5 ay için murabahaya vermişti.⁴⁰⁶

Rehin: Rehin; kelime anlamı olarak tutu, ödünç alınan eşya, para karşılığında gösterilen şey, ipotek⁴⁰⁷ gibi anlamlara gelmekte olup hukukî manaya göre ise; “belli bir malın, bir kısmının ya da tamamının belli bir mali hak karşılığında, mal sahibinin rızasıyla, hak sahibi olan kişinin ya da herhangi bir kişinin elinde bekletmek, hapsetmek” şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁰⁸ Buna göre hapsedilen mala “rehin” denmektedir.

Kadınlar, çeşitli sebeplerle tasarruflarında bulunan mallarını rehine bırakmışlardı. Genellikle vakıflardan ya da mahalledeki komşularından aldıkları borçlarına karşılık rehin olarak verilen evleri olurdu. Tophane Sakabaşı Mahallesi'nde yaşayan Safiye 15 Recep 1114/ 5 Aralık 1702 tarihinde Ahi Çelebi para vakfindan kendisine sarf eylemek için 100 kuruş borç almıştı. Borcuna karşılık olarak, mahallede bulunan evini vakfa rehin eylemiş, 45 gün içerisinde borcu geri ödeyemezse zikredilen evinin satılıp vakfa borcunun ödenmesini belirtmiştir.⁴⁰⁹

Galata'ya bağlı İstinye'nin Tarabya köyünde yaşayan Balase adlı kadın, sarraf olan Sava ve ortağı Bağrad adlı Ermenilerden 450 kuruş borcuna karşılık olarak Tarabya'da bulunan iki bab oda, iki sofa, tahtani ahır, bir matbah, bir fırın, bir kenef, bir su kuyusu olan avlulu evini ve evin sahil tarafında bulunan mahzenini ortaklara 91 gün tamamına değin rehin ve teslim ettiğini belirtmişti.⁴¹⁰

Kadınlar kefalet hasebiyle verdikleri rehinleri ya da kendi tasarrufları için aldıkları borçları ödedikten sonra rehin akdini sonlandırmak için de mahkemeye başvurmuşlardı. ⁴¹¹ 29 Şevval 1111/19 Nisan 1700 tarihinde İstanbul Sofular

⁴⁰⁶ GŞS, 182/29a-1,2. 3 Zilkade 1112

⁴⁰⁷ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s. 1034.

⁴⁰⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 173.

⁴⁰⁹ GŞS,187/vr.116b-1.

⁴¹⁰ GŞS,187/vr.103b-1.

⁴¹¹ Fekki Rehn: Borcun ödenmesi akabinde rehin akdinin ortadan kaldırılması: Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 72.

Mahallesi'nde yaşayan Ayşe adlı kadın oğlu Mehmet Ağa'nın aldığı 9500 kuruş borca karşılık, birer ayaklı kebir zümrüt küpe, bir çift altın ve zümrüt küpe, altın küpe, altın yüzük, altın sorguç, altın tepsi vs. gibi eşyalarını rehine vermişti. Nihayetinde oğlu borcunu ödediğinde rehin de ortadan kalkmıştı ve kadın mallarına kavuşmuştu.⁴¹²

Ariyet: Ariyet:⁴¹³ kelime anlamı olarak ödünç anlamına⁴¹⁴ gelmekle birlikte, terim anlamı olarak belli bir mallı karşılıksız, bir bedel olmaksızın, geriye almak üzere başkasına vermek denmektedir.⁴¹⁵

Galata'da kadınlarla ilgili bir adet ariyet kaydına rastlanılmıştır. Bu kayıt ariyet ile verilen mala başkasının el koyması sebebiyledir. Kasımpaşa Yel değirmeni Mahallesi'nde yaşayan Saliha adlı kadın, aynı mahalleden Fatma'ya 300 kuruş kıymetli bileziğini vermişti. Ancak Fatma'nın kardeşi Mehmet Reis, Fatma'nın "*Bana borcu vardır.*" diyerek bileziğe el koymuştu. Bu sebeple Saliha bileziğini geri almak adına kocasının vekâletiyle 16 Zilkade 1111/ 5 Mayıs 1700 tarihinde mahkemeye başvurmuş, bileziğini geri almıştı.⁴¹⁶ Saliha ile Fatma'nın arasında akrabalık mı arkadaşlık bağı mı vardır bilmek pek mümkün olmamakla birlikte Galata toplumunda kadınlar arasında ziynet eşyalarının belli bir süre kullanılması için birbirlerine verildiği anlaşılmaktadır. Fatma kullanmak için aldığı bilezikle belki de komşularının evine gidecek ya da evine gelen misafirlere bileziğiyle görünecekti. Bileziği niçin ödünç aldığını bilemesek de Fatma'nın kadınlar arasında *daha fazla ön plana çıkmak, kendinden söz ettirmek* gibi tasavvurlar ile bileziği almış olması ihtimal dışı değildir.

Muvazaa: Muvazaa kelime anlamı olarak "bir meselede bahse girişme" demekken mecazî olarak "*danışıklı dövüş*" anlamında kullanılmaktadır.⁴¹⁷ Hukukî anlamda ise tarafların üçüncü şahısları kandırmak amacıyla, kendi gerçek iradelerine

⁴¹² GŞS,178/vr.11b-2.

⁴¹³ Tafsilat için bakınız: Mehmet Akman, "İslam-Osmanlı Hukukunda Ariyet Sözleşmesi", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy 7 (2003): s. 27.; Beşir Gözübenli, "Ariyet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 379-380.

⁴¹⁴ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat", s. 43.

⁴¹⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 34.

⁴¹⁶ GŞS, 178/vr.26a-2.

⁴¹⁷ Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat", s. 812.

uymayan, aralarında gerçek neticeler doğurmayan, belli bir görüntü yaratmak isteyen anlaşmalardır.⁴¹⁸

Galata’da kadınlar arasında yapılan bir muvazaa anlaşmasına rastlanılmaktadır. Yapılan anlaşmada taraflar muvazaayı ilga etmek için vekilleri olan kocaları aracılığıyla Galata mahkemesine gelmiştir. Tophane Defterdar Ebu’l Fazıl Mahallesi sakini olan Ayşe, Emekyemez Mahallesi’nde yaşayan kızı Emetullah ile muvazaa anlaşması yapmıştı. Buna göre Emetullah kocasıyla beraber sakin olduğu mahallede bulunan evini ve bütün malını annesine tevdi etmişti. Hatta 13 Safer 1113/20 Temmuz 1701 tarihinde Bâb Mahkemesi’nde yaptıkları anlaşmayı kaydettirmişlerdi. Ancak iki sene sonra 5 Muharrem 1115’te yapılan anlaşmayı ilga ettiklerini Ayşe’nin kocası Ahmet Çelebi ve Emetullah’ın kocası Mahmut mahkemeye kaydettirmişlerdi. Emetullah herhalde borçları sebebiyle evi annesine vermiş gibi gösterse de aslında gerçekten böyle bir şey gerçekleşmemişti. Anlaşmanın amacı, borçluların eve ve mallarına el koymasını önlemek olabilir. Ancak tam olarak hangi sebepten muvazaa anlaşmasına başvurduklarını bilmek mümkün değildir.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Turhan Esener, *Türk Hususî Hukukunda Muvazaalı Muameleler* (İstanbul: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1956), s. 7.

⁴¹⁹ GŞS, 192/vr.11a-2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GALATA'DA CÂRİYELER VE KÖLELER

4.1. GALATA'DA CÂRİYELİK

Câriye, kelime anlamı olarak “bir kimsenin geç ya da ihtiyar kadın kölesi” demektir. Câriye kelimesinin yanında kaynaklarda abd, rık, memluke, köle, esire gibi ifadeler de kullanılmaktadır.⁴²⁰ Köle, dinî mükellefiyetleri bakımından diğer insanlarla aynı olmakla birlikte; hukukî, ekonomik ve sosyal anlamda diğer insanlardan farklı bir statüdedir. Mamafih, köleler hukukî işlemlerin konusu olması bağlamında “mal” kabul edilir.⁴²¹ Alınabilir, satılabilir.

Kölelik, Eski Çağlar'dan yakın zamana kadar tüm dünyada var olan bir olgudur. Mamafih, Osmanlı Devleti'nde de köle kullanımı mevcuttu. Ancak Osmanlıdaki kölelik anlayışı “Yeni Dünya”nın kölelik anlayışı gibi ırk, etnik köken ve renk temelli değil din temelliydi.⁴²² Osmanlı'da kölelikten azat edilme yaygındı. Köleler meccanen, tedbir, mükâtebe ya da fidye, mübadele gibi yöntemler ile azat edilmekteydi. İslâm dini kölelerin azat edilmesini teşvik etmekteydi.⁴²³ Aynı şekilde, köle sahiplerine, tasarruflarında bulunan kölelere iyi davranmalarını emretmekteydi.⁴²⁴ Bu bağlamda kölelerin kahir ekseriyetinin belli bir süre içerisinde hürriyetleri kazandıklarını söylemek yanlış olmasa gerek. Mükâtebe anlaşmasıyla köle ve câriyeler bir,⁴²⁵ üç,⁴²⁶ beş sene⁴²⁷ gibi sürelerde hürriyetlerine kavuşabiliyorlardı. Yine tedbir yöntemi⁴²⁸ sonrası efendilerinin vefatıyla özgür olanlar, barış anlaşmaları sonrası fidyelerinin ödenmesiyle özgürlüklerine kavuşmaktaydılar. Köleler ve efendileri arasındaki ilişki gayet hassastı. Efendi istihza etmek için bile kölesinin serbest olduğunu ikrar etse kölesi hürriyetine kavuşmuş olurdu. Nitekim Galata mahkemesine yansıyan ilginç bir davada Gürcü asıllı İbrahim, sahibi

⁴²⁰ Örnekler için bakınız: GŞS, 163/73-2; GŞS, 164/10-1; 20-2; GŞS, 165/ 6-3.

⁴²¹ Mehmet Âkif Aydın ve Muhammet Hamidullah, “Köle”, içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), s. 246.

⁴²² Madeline C. Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik Ve Kadınlar (1700-1840)*, çev. Ebru Kılıç, 2. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), s. 118.

⁴²³ Muhammet Suresi 47/4.

⁴²⁴ Nisa Suresi 4/36.

⁴²⁵ GŞS, 165/vr.33a-2, vr.71a-3.

⁴²⁶ GŞS, 192/vr.14b-2.

⁴²⁷ GŞS, 187/vr.108b-4.

⁴²⁸ GŞS,192/vr.65a-1.

Ömer Bey'den 12 Muharrem 1115/ 28 Mayıs 1703 tarihinde davacı olmuştur. İbrahim'in iddiasına göre 1106 yılında eski sahibi olan Kiremitçizade olarak tanınan Mustafa Efendi, Şam'da iken yanındakiler kendisine İbrahim'in hürriyeti meselesini sorduklarında Mustafa Efendi, "*İbrahim'i azat edeli hayli zaman olmuştur.*" şeklinde bir ifade kullanmıştı. Ancak bu sözünü unutup daha sonra onu Ömer Bey'e satmıştı. İbrahim eski sahibinin ifadelerinden dolayı kendisinin hür olduğunu iddia ediyordu. Efendisi bu ifadeleri reddetse de İbrahim, Un Kapanı sakini Elhac Yusuf ile Üsküdarlı Osman Bey'in şahadetiyle hürriyetini ispat etmişti. Kimi zaman hür olanların hayatlarını idame etmeleri adına efendileri tarafından onlara para, eşya verilmiştir.⁴²⁹

İslâm hukukuna göre; Dar-ül harp olan topraklardan savaş yoluyla esir kazanmak şeklinde köle temin edilmekteydi. Yine Osmanlı Devleti kuruluş yılları itibariyle savaş esirlerinden daha sonra kendi zimmî tebaasından devşirme sistemiyle aldığı gayrimüslim çocukları yetiştirerek devlet kadrolarında istihdam etmekteydi.⁴³⁰

Osmanlının köle temin ettiği yerler askerî akınlarla ve seferlerle bağlantılı bir şekilde ilerlemiştir. Genel olarak 14. ve 15. yüzyıllarda Bulgarlar, Sırp, Rumlar; 16. 17. yüzyıllarda Avusturyalılar, Germenler, Macarlar, Slavlar, Acemler, Afrikalılar; 18. 19. yüzyıllarda Abazalar, Çerkezler, Gürcüler köle olarak Osmanlı topraklarında istihdam edilmişlerdi.⁴³¹ Osmanlı topraklarına savaş döneminde ciddi anlamda esir girişi olmaktadır. 1695-1703 yıllarına tekabül eden dönemde de Osmanlının, Kutsal İttifak Devletleri'yle olan ağır savaşları görülmekteydi.⁴³² Mamafih, savaşın etkisiyle Galata'da ciddi anlamda *Nemçeli, Rus, Leh, Macar*, köleler bulunmaktaydı.⁴³³

Bunun dışında Osmanlıların savaş hâlinde olmadıkları Karadeniz'in kuzeyindeki kavimlerinden köleler de Galata'da ciddi anlamda istihdam edilmekteydi. Rus, Gürcü

⁴²⁹ GŞS, 165/vr.40b-2.

⁴³⁰ Y. Hakan Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu: 1800-1909*, çev. Bahar Tırnakçı, Kitap Yayınevi (İstanbul: Kitap yayınevi, 2004), s. 14.

⁴³¹ Madeline C. Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik Ve Kadınlar (1700-1840)*, s. 124.

⁴³² Detaylı bilgi için bakınız: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ed., *Osmanlı Tarihi II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, 8. baskı, c. 3, Osmanlı Tarihi, Kısım 1 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 460-585; Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. IV (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), s. 2164-2279.

⁴³³ Rus, Nemçeli, Leh, Macar köleler ve câriyelerin bazı davaları için bakınız: GŞS, 178/vr.74b-3, vr.45b-1, vr.46b-1, vr.100b-4, vr.101a-2, vr.102b-3, vr.112b-3, vr.114a-2, vr.15b-1; GŞS, 163/ vr.23b-1.

köle ve câriyeler Galata’da yoğundu.⁴³⁴ Bunun dışında Çerkez⁴³⁵ ve Abaza kökenli köle ve câriyeler de⁴³⁶ fazla olmasa da mevcuttu. Galata’da kuvvetle muhtemel savaş yıllarında Avusturya yanlısı olduklarından dolayı Erdelli,⁴³⁷ Hırvat,⁴³⁸ Eflaklı⁴³⁹ köle ve câriyeler de vardı. Osmanlı Galata’sında Afrika kökenli köleler de bulunmaktaydı.⁴⁴⁰

4.2. CÂRİYELERLE ALAKALI MAHKEMEYE YANSIYAN DAVALAR

4.2.1 Vefat Eden Efendilerinin Mirasçıları ile Yaşanan Meseleler: Özgürlük Mücadelesi

Galata’da câriyelerle alakalı pek çok davaya rastlanmaktadır. Câriyeler haklarını savunmak için mahkemeyi serbestçe kullanabilmişlerdir. Öncelikle burada efendileri vefat ettikten sonra mirasçılar ile câriyeler arasında yaşanan ihtilaf davalarından bahsedeceğiz. Galata’da, efendileri vefat eden câriyelerin mirasçıları ile câriyeler arasında yaşanan en önemli sorun, “hür olma”dır. Mahkemede, câriyeler efendilerinin vefat etmeden önce kendilerini çeşitli yöntemlerle azat ettiklerini ancak mirasçıların hâlâ kendilerine bir köleymiş gibi davranmalarından dolayı mahkemeye başvurmuşlardır. Örneğin 3 Ramazan 1112/ 11 Şubat 1701 tarihinde görülen bir davada Rus asıllı câriye olan Melaim binti Abdullah, vefat eden efendisi Tophane Çukur Cumalı Hüseyin b. Abdullah’ın eşi Emine binti Abdullah’tan davacı olmuştur. Ona göre efendisi Hüseyin vefat etmeden evvel kendisini tedbir-i mutlak ile azat eylemiştir. Ancak durum böyle olsa da efendisinin eşi- aynı zamanda mirasçısı Emine- Melaim’i câriye olarak görmektedir. Bu iddia Emine’ye sorulduğunda inkâr etse de Melaim’in durumuna mahalleden Mehmet Çelebi ve Elhac Mehmet Beşe şahitlik etmektedir. Nihayetinde kadı, Melaim’in hür olduğuna hüküm vermiştir.⁴⁴¹ Mezkûr davada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da davacı kadının ve eski efendinin baba isimlerinin Abdullah olmasıdır. Osmanlı’da sonradan Müslüman olanlara baba ismi olarak Abdullah ismi verilirdi. Bu

⁴³⁴ GŞS, 164/vr.11a-2, vr.14a-2, vr.15b-1, vr.18b-2, vr.94b-1, vr.114b-1; GŞS, 166/vr.48a-3, 48b-1; GŞS, 192/vr.23a-2.

⁴³⁵ GŞS, 182/vr.90a-2; GŞS, 178/vr.42a-4.

⁴³⁶ GŞS, 178/114a-1.; GŞS, 165/vr.18b-3.

⁴³⁷ GŞS, 178/vr.53a-2.

⁴³⁸ GŞS, 165/vr.56a-1.

⁴³⁹ GŞS, 164/vr.19b-1; GŞS, 178/vr.84b-2, vr.87a-2, vr.113a-1; GŞS, 192/ vr.63a-2.

⁴⁴⁰ GŞS, 178/vr.77a-2, vr.61b-1; GŞS, 182/vr.18b-2; 192/ vr.50b-2; GŞS, 164/vr.36b-1.

⁴⁴¹ GŞS, 182/vr.14b-1.

bağlamda Melaim'in efendisinin ve eşinin de daha önceden köle olması muhtemeldir. Galata Okçu Musa Mahallesi'nde vefat eden Ali Çelebi b. Osman b. Abdullah'ın da kuvvetle muhtemel dedesi köle kökenliydi. Arkasında bıraktığı mirasçısı olan Saliha binti Abdullah da öyle olmalıydı. Galata Okçu Musa Mahallesi sakini olan Ali Çelebi vefat ettiğinde cârîyesi Belkıs ile mirasçıları arasında ihtilaf yaşanmıştı. Belkıs'a göre Ali Çelebi vefat etmeden 40 gün önce tedbir ile azat eylemişti. Bundan mütevellit, efendisinin eşi Saliha'nın kendisine cârîyelik ithamında bulunmamasını istemekteydi. Durumunu da mahalleden Ahmet ve Eyüp Çelebi'nin şahit olmasıyla kanıtlamaktaydı.⁴⁴²

Galata'da en önemli köle sahipleri askerî zümreye ait olan kişilerdi. Bu bağlamda 10 Şaban 1112/ 20 Ocak 1701 tarihinde Beşiktaş Sinan Paşa Mahallesi'nde kaptan-ı deryanın kethüdası olup vefat eden Mehmet Ağa b. İvaz'ın cârîyesi Rus asıllı Zeynep mahkemeye gelmişti. Zeynep, efendisinin hayattayken kendisiyle *sahib-i firaş* olduğu üzere kendisini azat eylediğini belirterek efendisinin küçük oğlu olan Mustafa Çelebi'nin vasisi Mustafa Ağa'dan kendisine köle muamelesi yapmamasını talep ediyordu. Zeynep'in iddiasını davalı inkâr etse de Kasımpaşa Bedrettin Bey Mahallesi'nden Elhac Ahmet ve Esseyid Ali'nin şahadetiyle azat edildiğini kanıtlamıştı.⁴⁴³

Vefat eden efendileri arkalarında mirasçı bırakmadıkları zaman cârîyeler beytülmale aitti bu sebeple cârîye efendisinin ölümü sonrası hürlüğü kanıtlamak için beytülmal emini ya da onun kethüdası ile mahkemede karşılaşıyordu. Galata Bereketzade'de misafir iken vefat eden Hızır Reis'in varisi bulunmamaktaydı. Ancak malları arasında Rus asıllı cârîye Hatice de vardı. Beytülmal diğer mallarla birlikte Hatice'yi de satacaktı. Ancak Hatice, efendisi Hızır Reis'in kendisini vefat etmeden evvel azat eylediğini ifade ediyordu. Taraflar 10 Safer 1106/ 30 Eylül 1694 tarihinde mahkemede karşılaşmıştı. Hatice, Mustafa Çelebi ve Mehmet Çelebi'nin şahitliğiyle hürriyetini ispat etmişti.⁴⁴⁴ Benzer bir davada da Galata Şehsuvar Mahallesi sakini iken vefat eden Ali Ağa'nın mirası ile alakalıydı. Ali Ağa vefat ettiğinde arkasında mirasçı olarak yalnız eşi Hediye kalmıştı. Bu sebeple mirasın dörtte üçü beytülmale aitti.⁴⁴⁵ Malların arasında Rus asıllı cârîye Emetullah da vardı. Emetullah 10 Ramazan 1110/ 12

⁴⁴² GŞS, 182/vr.20b-2.

⁴⁴³ GŞS, 182/vr.32b-1.

⁴⁴⁴ GŞS, 164/vr.56b-1.

⁴⁴⁵ Hamza Aktan, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, s. 90.; Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", s. 19-23.

Mart 1699 tarihinde mahkemeye gelerek kendisine câriye muamelesi yapan mirasçılarının bundan vazgeçmelerini istiyordu. Ona göre Ali Ağa hayatta iken kendisini azat etmişti. Mirasçılar bu iddiayı reddetseler de mahalle sakini Elhac Abdi Ali Çelebi'nin ve İstanbul Hoca Paşa Mahallesi'nde sakin Ali Elhac Osman'ın şهادetiyle hür olduğunu ispat etmişti.⁴⁴⁶

Gayrimüslimlerin tasarruflarında da köleler bulunmaktaydı. Onların arasında da Müslüman halktakine benzer şekilde câriyelerle ihtilaflar yaşanmaktaydı. Ancak gayrimüslimlerin tasarruflarında Müslüman câriyeler değil, yalnızca gayrimüslim câriyeler bulunmaktaydı. Galata Sultan Bayezid Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Zivoli binti Yorgi vefat ettiğinde mirasçıları ile Rus asıllı gayrimüslim câriyeleri İnçe arasında ihtilaf yaşanmıştı. İnçe, sahibi Zivoli'nin kendisini ölmeden önce azat ettiğini belirtse de mirasçılar bu iddiayı reddetmişlerdi. Ancak câriyenin Müslüman ve gayrimüslim şahitleri vardı. Ona Cami Kebir Mahallesi sakini Mustafa Çelebi b. Osman ve kendi mahallelerinden Dukas ve Pereşkove şهادet etmişti.⁴⁴⁷

Kimi zamanlar da Galata'da câriyeler için işler yolunda gitmezdi. Efendileri tarafından azat edildiklerine dair şahitleri olmayan câriyelerin iddialarını ispat etmeleri pek mümkün olmuyordu. 4 Zilhicce 1111/ 23 Mayıs 1700 tarihinde Galata mahkemesinde görülen bir davada, Rus asıllı câriye Vildan, efendisi İsmihan binti Abdullah'tan⁴⁴⁸ davacı olarak İsmihan'ın daha önce kendisini azat etmesine rağmen, tekrar kendisine köle muamelesi yaptığını ifade etmişti. Bu iddiaya karşı İsmihan, daha önce azat etmediğini belirterek iddiayı inkâr etmişti. Vildan'ın iddiasını kanıtlayacak şahidi yoktu. Bu durumda İsmihan'a yemin teklif edildiğinde yemini kabul etmişti. Nihayetinde Vildan'ın iddiası reddedilmişti.⁴⁴⁹

4.2.2 Kaçak Câriyeler: Âbık⁴⁵⁰

Köle ve câriyelerin özgürlüklerine kavuşabilmelerinin bir yolu da firar etmektir. Kaçanlar, bir ümitle evlerine ulaşmaya çalışıyorlardı. İncelenen dönemde sahibinden

⁴⁴⁶ GŞS, 175/vr.42b-1.

⁴⁴⁷ GŞS, 172/vr.19b-3.

⁴⁴⁸ Kuvvetle muhtemel İsmihan da önceden câriye idi.

⁴⁴⁹ GŞS, 178/36a-2.

⁴⁵⁰ Âbık: haklı bir sebebe dayanmaksızın sahibinden kaçan köle anlamında kullanılan hukuki bir terimdir. Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 27-28.

kaçan, ancak Galata'da voyvoda tarafından yakalanan câriyelerin ve kölelerin davaları mevcuttur. Hatta kimi durumlarda güvenlikten sorumlu voyvoda ve ekibi hür olan kişilere dahi kaçak köle muamelesi ile yaklaşmıştı.⁴⁵¹

Modern öncesi dönemde, uzak sayılabilecek bölgelerden kaçıp da Galata'ya yolu düşmüş câriyelere kayıtlarda rastlanmaktadır. Örneğin; Balıkesir'den kaçarak Galata'da yakalanan Gürcü asıllı câriye Safiye kuvvetle muhtemel Galata'dan ticaret için Karadeniz'e giden tüccar gemileriyle memleketine dönmeye çalışacaktı. Ancak 10 Zilhicce 1107/ 11 Temmuz 1696 tarihinde Galata Voyvodası Ali Ağa'nın teftişi sırasında yakalanmıştı. Voyvoda, Safiye'yi yakaladıktan hemen sonra mahkemeye çıkarmıştı ve sahibi İsmail Çelebi teslim alana kadar Safiye'ye günlük ihtiyacı için 4 akçe nafaka⁴⁵² takdir edilmişti.⁴⁵³

10 Şevval 1111/ 31 Mart 1700 tarihli bir dava kaydında Voyvoda Ahmet Ağa kethüdası Süleyman Ağa'yı, İznikmit'ten kaçan Rus asıllı câriye Safiye'ye nafaka takdiri için mahkemeye göndermişti. Safiye mahkemede İznikmit'ten kaçtığını, sahibinin Ali Ağa olduğunu itiraf etmişti.⁴⁵⁴ Safiye'nin yakalanmasından 12 gün sonra 22 Şevval 1111/ 12 Nisan 1700 tarihinde görülen bir davada kaçan kölenin sahibi ile Galata Voyvodası Ahmet Ağa davanın taraflarıydı. İstanbul Laleli Çeşme sakini Rukiye Hanım, Cihan adlı kadını vekil tayin ederek 8 ay önce firar etmiş olan Rus asıllı câriyesinin kendisine teslimini talep etmekteydi. İddia; kaçan câriye Safiye'ye sorulduğunda kaçtığını itiraf ediyor, voyvodanın kethüdasına sorulduğunda ise cariye Rukiye Hanım'a ait olduğunu inkâr ediyordu. Ancak davacı Cihan Aynalı Çeşme sakini İbrahim Ağa, Mustafa Ağa ve diğer Mustafa'nın şahadetiyle câriyenin kendisine ait olduğunu kanıtlamıştı.⁴⁵⁵ Görüldüğü üzere köleler, yakalanmadan uzun süre kaçak olarak dolaşabiliyorlardı. Câriye Safiye'nin hangi şartlarda kaçtığını, nerede saklandığını, Galata'ya neden geldiğini bilmek eldeki kaynaklar çerçevesinde pek mümkün değildir. Ancak mahkemede köle ve

⁴⁵¹ GŞS, 165/vr.73a-2.

⁴⁵² Kaçak câriye ve köleyi yakalayan kişiye cu'l adı verilen bir ücret almaya hak kazanır. Köle sahibi kaçak kölesini teslim alana kadar yakalayan kişi yanında alıkoyar. Ya da kadıya giderek teslim eder. Kadı kaçak olan köleyi ta'zir cezası verebilirdi. Kölenin sahibine teslimi ise kaçan kölenin itirafıyla ya da efendinin kölenin kendisinin olduğunu ispat etmesiyle sabit olurdu. Köle sahibinden, kaçak kölesini teslim alana kadar yapılan masraflar alınır. Bakınız: Abdülkadir Şener, "Âbık", içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), s. 306-307.

⁴⁵³ GŞS, 165/vr.73a-2.

⁴⁵⁴ GŞS, 178/vr.4a-1.

⁴⁵⁵ GŞS, 178/vr.6b-3.

câriyelerin; tarif edilirken boy uzunluğu, göz rengi, ten rengi, ayırt edici herhangi bir yarası, beni varsa onları da belirtmişlerdir. Safiye'nin de sol elinin baş parmağında yarası olduğu ayrıca vurgulanmıştır. Safiye bu yarasından tanındığı için onun yakalanmış olma ihtimali vardır.

Galata'da kaçan câriye ve köleler sebebiyle halk arasında da tartışmalar yaşanmıştır. Yaşanan ilginç bir dava 4 Şevval 1107/ 7 Mayıs 1696 tarihinde görülmüştü. Ali adlı 12 yaşlarında bir köle, davadan 2 sene evvel İstanbul'dan kaçarak Kasımpaşa'da Fatma'nın evine sığınmıştı. Fatma da çocuğu Mihaliç'e giden eşi Herekeci İsmail'e verip orada satmasını istemişti. Ancak Feyzullah Ağa kölesi Ali'nin Fatma'nın evinde olduğunu haber almıştı. Feyzullah Ağa'nın bunu nereden haber aldığını kayıtlara bakarak bilmek pek mümkün değildir. Ancak Fatma mevcut durumu kabul ederek köle çocuğun mevsukunu Feyzullah Ağa'ya 40 güne kadar teslim edeceğini mahkeme huzurunda taahhüt etmişti. Hatta Mustafa Efendi ve Mehmet de 40 gün içerisinde Ali'nin mevsukunun kendisine teslim edileceğine kefil olmuştu. Kuvvetle muhtemel Fatma suç işlediğinden, Feyzullah Ağa'nın baskısından korkmuş olmalıdır. Ancak olayın seyri nasıl sonuçlandı ve Ali'ye ne oldu? Feyzullah Ağa'ya teslim mi edildi? Satıldı mı? Elimizdeki kaynaklar çerçevesinde sorular maalesef cevapsız kalmaktadır. Yine İstanbul Balat'ta Karabaş Mahallesi'nde yaşayan Yahudi kadın Zariçe 20 Zilkade 1111/ 9 Mayıs 1700 tarihinde mahkemeye gelerek Galata'da Karaköy Kapısı'nda oturan Moskov adlı gayrimüslimden şikâyetçi olmuştur. Yahudi kadının iddiasına göre bir gün önce Vüyun adlı sol gözünde nişanı olan câriyesi firar ederek Moskov'un evine gitmişti. İddia Moskov'dan sorulduğunda o, iddiayı reddetmekte olup kadının da iddiayı kanıtlayacak şahidi yoktur. Nihayetinde Moskov'a yemin teklif edildiğinde yemini kabul etmekteydi Yahudi kadının iddiası ise reddedilmekteydi.⁴⁵⁶ Yahudi kadın, câriyesinin Moskov'un evine gittiğini nereden duymuştu, neye göre bunu iddia etmekteydi? Maalesef bu sorular cevapsız kalmaktadır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ GŞS, 178/vr.17a-1.

⁴⁵⁷ Kaçak câriyelerin dışında Galata'da köleler de yakalanmıştı. Örneğin Serez'den 3 sene evvel kaçan Kasımpaşa'da yakalan Eflaklı Ahmet için: GŞS, 192/62-4; Konya'dan kaçan Rus asıllı İvaz için GŞS, 178/102-3; Selanik'ten kaçan Rus asıllı İvaz için: GŞS, 187/81-2.

4.3. CÂRİYELERİN SAHİPLERİ TARAFINDAN AZAT EDİLME YÖNTEMLERİ: BİREYSEL AZAT

4.3.1 Mükâtebe

Mükâtebe ketb kökünden türemiştir. Ketb “yazmak”; mükâtebe ise karşılıklı olarak “yazışmak” anlamına gelmektedir. Hukuk terimi olarak ise köle ya da cârîyenin efendisiyle yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşmanın yapılmasının temel amacı kölenin veya cârîyenin belirlenen bedeli efendisine ödeyerek özgürlüğüne kavuşmasıdır.⁴⁵⁸ Bu bedel ekseriyetle kölenin efendisine belli bir süre hizmet etmesi ya da belli bir ücret ödemesi şeklinde olabiliyordu. Mükâtebe anlaşması hem köleye hem de efendisine fayda sağlıyordu. Çünkü mükâtebe, kölelerin özgürlüklerine kavuşmaları için daha üretken çalışmalarına zemin hazırlıyordu. Buna binaen kölelerin verimli çalışmaları otomatik olarak efendilerinin yararınaydı. Galata Okçu Musa Mahallesi sakini Emine’nin, kölesi Rıdvan’la 5 sene evvel yaptığı mükâtebe anlaşması nihayete ermiş, Rıdvan hür olmuştu. Anlaşmaya göre Rıdvan aylık 400 akçeden 5 sene boyunca Emine’ye 24 bin akçe ödeme yapmıştı. Bu anlaşmadan hem Rıdvan’ın hem de efendisi olan Emine’nin yarar sağladığını söylemek kesinlikle mümkündür.

Galata’da yapılan mükâtebeler belirli bir ücret karşılığında⁴⁵⁹ ya da belli senelerle yapılırdı. Genellikle bir,⁴⁶⁰ üç⁴⁶¹, dört, yedi sene⁴⁶² karşılığında mükâtebe anlaşması yapılmaktaydı. Bazen yapılan anlaşmaların süresi kölelerin belli bir ücret ödemeleriyle kısılabilmekteydi. Benekî Halil vefat ettiğinde mirasçıları ile Rus asıllı kölesi İvan arasında 7 sene olarak belirlenmiş olan mükâtebe süresi dördüncü yılında- İvan’ın 40 kuruş ödemesiyle-sona ermişti.⁴⁶³

Pek çok mükâtebe anlaşmasında gayrimüslimler de vardı. Sultan Bayezid Mahallesi’nde sakin iken vefat eden Nitale’nin Rus asıllı cârîyesi Hatna, kızları İstorlo ve Yuta’ya miras kalmıştı Mezkûr kadınlar da Hatna’nın kendilerine bir sene hizmet

⁴⁵⁸ Fahrettin Attar, “Mükâtebe”, içinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), s. 530.

⁴⁵⁹ GŞS, 178/vr.66a-2.

⁴⁶⁰ GŞS, 165/vr.33a-2.

⁴⁶¹ GŞS, 192/vr.15a-1.

⁴⁶² GŞS, 182/vr.61b-1.

⁴⁶³ GŞS, 182/vr.61b-1.

etmeleri karşılığında 16 Şevval 1107/ 19 Mayıs 1696 tarihinde mükâtebe yapmışlardı.⁴⁶⁴ İstanbul Sulu Manastır sakini Ermeni kadın Mediye'yle Nemçe asıllı câriye Maria 15 Şevval 1107 tarihinde, kendisine 7 sene sadakat ile hizmet karşılığında mükâtebe akdetmişlerdi.⁴⁶⁵ Galata Cami Kebir Mahallesi sakini saatçi Arto karısı olarak bilinen Katarina adlı kadın, Saliman adlı sağ gözünün altında beni olan câriye Dafne 4 Muharrem 1112/ 21 Haziran 1700 tarihinde 4 sene hizmet karşılığında mükâtebe yapmışlardı.⁴⁶⁶

Galata'da bulunan müstamenlerin tasarruflarında da köle ve câriyeler bulunmaktaydı. Tasarruflarında bulunan câriyeler ve kölelerle mükâtebe yapmaktaydılar. Neterlandlı tüccar Petro, Nemçe asıllı câriye Barnaya ile bir sene hizmet karşılığında mükâtebe yapmıştı.⁴⁶⁷

4.3.2. Müdebber – Tedbir

Sözcük anlamı olarak “düşünmek, yaptığı işin sonunu düşünerek hareket etmek” anlamına gelmekle birlikte, hukuk terimi olarak “köle sahibi efendinin kendi ölümüyle birlikte tasarrufunda bulunan köle ya da câriyenin hürriyetini kazanması” anlamında kullanılmaktadır.⁴⁶⁸

Galata'da tedbir ile alakalı davalar da genellikle ölen efendinin mirasçıları ile köle arasında yaşanan ihtilaflarla alakalıdır. Köleler efendilerinin kendilerini azat ettiklerini kanıtlamaya çalışırken, mirasçılar da genellikle köleleri inkâr ederlerdi. Galata'da birçok köle ve câriye sahibi vardı. Bunlar arasında birden fazla kölesi ve câriyesi olan kişiler vardı. Galata Cami Kebir sakini Elhac İbrahim Kaptan'ın 8 tane köle ve câriyesi vardı. Onun ölümüyle birlikte köleleri ile mirasçıları arasında ihtilaflar ortaya çıkmıştı. Nihayetinde Rus asıllı İvaz, Abdullah, Emetullah, Safiye, Ümmügülsüm, Nazlı? ve Macar asıllı Saim ile Şahbaz, efendilerinin hayatta iken kendilerini tedbir-i mutlak ile müdebber eylediklerini ifade etmekteydiler. Mirasçıların vekili Esseyid Mustafa iddiaları reddetse de nihayetinde mahalleden Mustafa Çelebi ve Elhac Mustafa'nın şahitliğiyle hürriyetlerini kanıtlamışlardı.⁴⁶⁹ Yine Beşiktaş Maçka'da yaşayan elit kadınlardan Hacı

⁴⁶⁴ GŞS, 165/vr.33a-2.

⁴⁶⁵ GŞS, 165/vr.71a-3.

⁴⁶⁶ GŞS, 178/vr.50b-1.

⁴⁶⁷ GŞS, 178/vr.12a-1.

⁴⁶⁸ Fahrettin Attar, "Tedbir", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamsiklopedisi.org.tr/tedbir> (12.06.2022).

⁴⁶⁹ GŞS, 175/vr.77a-1,77b-1.

Hafise Hatun vefat ettiğinde Rus asıllı câriyeleri Mahmiye ve Ayşe ile mirasçıları arasında ihtilaflar yaşanmaktaydı. Ancak mirasçılar câriyelerin tedbir ile hür olduklarını inkâr etseler de mahalle sakini Halil Efendi ve Abdurrahman Çelebi'nin şahitliğiyle özgürlüklerini kazanmışlardı.⁴⁷⁰

Mirasçılar ile câriyeler arasında ihtilafların yaşanmasıyla özgürlüğünü kazanan câriyeler de vardı. İstanbul Fener Kapısı'nda yaşayan Panayot vefatından önce câriyelerinin tedbir ile hür olduklarını mirasçılarına beyan etmişti. Mamafih Panayot öldüğünde mirasçılar 7 Cemaziyelevvel 1112/ 20 Ekim 1700 tarihinde mahkemeye gelerek Rus asıllı câriye Amasya ve Aleksiya'nın, Panayot'un vefatıyla serbest kaldıklarını ikrar etmişlerdi.⁴⁷¹

İslam inancına göre ahirette sevap kazanmak adına köleler azat edilmekteydi.⁴⁷² Bu bağlamda Galata'da yaşayan bazı kişiler sevap kazanmak adına kölelerini azat etmişti. Belli bir yaş haddine erişmiş olan Elhac Hüseyin de köle ve câriyelerini tedbir ile azat eylemişti. Elhac Hüseyin, Tophane Cihangir Mahallesi sakini iken evinde Naib Mustafa Efendi'ye 20 Rebiülahir 1112/ 4 Ekim 1700 tarihinde, naibe hitaben köle ve câriyeleriyle alakalı onları tedbir ile azat ettiklerini belirtmekteydi. Tedbirin gerçekleşmesi için bazı şartlar gerekmekteydi Bu şartlar: Elhac Hüseyin'e kölelerinden, kendilerine daima itaat ve inkıyat edip; muhalefetten, hıyanetten, inat ve fesattan uzak durarak sadakatle hizmet şartlarını yerine getirdiklerinde onun ölümünden bir gün evvel hür olacaklardı.⁴⁷³

4.3.3. Karlofça Antlaşması Akabinde Savaş Esirlerinin Toplu Azadı

Osmanlı'da köle azadının seyri savaşlara bağlılık arz etmekteydi. Devletin savaşta olduğu dönemde Osmanlı topraklarında bulunan köle oranı artmaktaydı. Savaşların nihayete ermesinden sonra yapılan antlaşmalarda esirlerin durumlarıyla alakalı maddeler de bulunurdu. Buna örnek olarak Karlofça Antlaşması'nı verebiliriz. Antlaşma'nın maddelerine göre Avusturya, Rusya, Venedik, Lehistan ile karşılıklı olarak esirlerin fidye bedelleri itidalli bir şekilde belirlenecekti ve ödendiğinde esirler serbest bırakılacaktı.⁴⁷⁴ Galata kadısına da bu bağlamda merkezden fermanlar buyrulmuştu. Buna göre: Nemçe

⁴⁷⁰ GŞS, 175/vr.77b-3. 26 Rebiülahir 1111

⁴⁷¹ GŞS, 178/vr.122a-3,4.

⁴⁷² Fahrettin Attar, "Tedbir", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamsiklopedisi.org.tr/tedbir> (12.06.2022).

⁴⁷³ GŞS, 178/vr.114b-1, vr.114a-1, vr.114a-2.

⁴⁷⁴ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV: s. 2270-2272.

elçisinin elinde bulunan esirlerin listesi alınıp yoklaması yapılarak Müslümanların ayrılıp gayrimüslimlerin ülkelerine gönderilmesi istenmekteydi. Bu görevi naib Mustafa Efendi üstlenmişti. 1700 senesinin temmuz ayından itibaren esirlerin araştırılması başlamıştı. Mamafih esirlerin kayıtlarından sosyal hayata dair pek çok bilgi elde etmekteyiz. Galata'da yapılan araştırmada İstanbul ve çevresinde bulunan mahkemelerde tutulan kayıtlar da dikkate alınmıştı. Esirlerin geneli İstanbul ve Galata'daydı. Yine Edirne'de, Gelibolu'da, Akyazı'da, Beypazarı'nda, Karacaviran'da ikâmet edip İstanbul ve çevresindeki mahkemelerde kayıtları bulunan esirler de bulunmaktaydı. Bununla beraber yapılan yoklamalarda toplam 81 esir tespit edilmişti. 81 esirin ise 43'ü köle 38'i cariyeden müteşekkildi. Bu esirlerden 49'u belli bir fidye karşılığında azat edilmişti. Esirlerin serbest bırakılması için ödenen fidyelerin ortalaması 65-70 kuruş civarındaydı. 18 kişi efendileri tarafından karşılıksız olarak serbest bırakılmıştı. Esirlerini karşılıksız olarak serbest bırakanlar ekseriya zimmî Osmanlı tebaası ve müstamenlerdi. Geriye kalan 14 kişi ise esir olarak Osmanlı topraklarına dâhil olduklarında efendileri tarafından antlaşma yapılmadan önce serbest bırakılmışlardı. 14 kişinin yarısı ihtida ederek Müslümanlığa geçmişti. Müslümanlığı seçen esirlerde Müslüman efendileri tarafından bir an evvel hürriyetlerinin kendilerine verecekleri düşüncesi ihtida etmelerinde etkili olmuş olmalıdır. Yine ister Müslüman ister zimmî efendi olsun mükâtebe anlaşmaları esirlerin bir an evvel hür olmalarında önemli bir etkendi. Esirlerin etnik kökenleri incelendiğinde, doğal olarak Nemçeli esir sayısının çoğunlukta olduğu dikkati çekmekteydi. Nitekim toplam 81 esirin 57'si Nemçeliydi. Yine toplam 57 kişinin çoğunluğu cariyelerden oluşmaktaydı; 33 cariyeye, 24 köle. Osmanlı ordusunun önemli bir kısmı Avusturya ile mücadele etmekteydi. Buna binaen yaşanan savaşlarda düşman topraklarının ele geçirilmesiyle, Osmanlı askeri savaş ganimeti olarak birçok esire sahip olmaktaydı. Ele geçirilen yerlerden ailelerin, bütün fertleriyle birlikte esir edildiği görülmekteydi.⁴⁷⁵ Yine savaş şartlarına bağlı olarak köleler yaralı olarak ele geçirilmiş olabiliyordu. Osmanlı topraklarında bulunan Nemçeli esirlerin dışında kalanlar ise diğer devletlerin esirleriydi. Bunlardan 7'sinin Rus, 4'ünün Macar, 4'ünün Eflaklı, 2'sinin de Leh asıllı olduğu bilinse de 6 kişinin ise hangi kökenden geldiği bilinmemekteydi. İhtida edenlerden ise 3'ü Rus, 2'si Macar, 2'si Nemçeli esirlerden oluşmaktaydı.

⁴⁷⁵ 178/vr.125b-1.

Galata’da Karlofça Antlaşması’ndan sonraki tarihlerde tutulan 178 Numaralı Sicildeki toplam 84 köle ve cariyenin azat edilmesiyle alakalı davaları analiz ettiğimizde çoğunluğun cariyelerden müteşekkil olduğu görülmektedir. Toplam 81 esirin 47’si kadınlardan oluşmaktaydı. Kadın esirlerin fazla olmasının sebebi düşman topraklarından ele geçirilen yerleşim yerlerinde kadın nüfusunun fazla olmasıdır. Erkeklerin, Osmanlı askerleriyle savaşmak uğruna orduda görevli olma ihtimalleri de kadın nüfusunun bu fazla olmasını destekler niteliktedir. Bununla beraber kadınların yakalanması daha kolaydır. Kadınlar Osmanlı askerlerinin fizikî gücüne karşı ciddi karşılık verememiş olmalıdırlar. İncelenen defterdeki esirlerin 61’i bedelle, 23’ü ise karşılıksız olarak serbest bırakılmıştı. Ödenen fidyelerin ortalaması 66 kuruş olup akçe değeri 7920 akçeye tekabül etmekteydi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADINLAR VE SOSYAL HAYAT

5.1.HASTA KADINLAR

Galata'da yaşayan kadınlar arasında rahatsızlıklarından dolayı ameliyat olanlar bulunmaktaydı. Yapılan bu ameliyatlar ciddi olduklarından cerrahlar ile hastalar kadı huzuruna gelerek anlaşma yapmışlardı. Silivri Kapı'da Ali Bey Mahallesi'nde yaşayan Şahbaz binti Abdullah adlı kadın cerrah İvaz'a 15 kuruş karşılığında gözünden ameliyat olmuştu. Daha sonra taraflar 22 Rebiülahir 1112/ 6 Ekim 1700 tarihinde mahkemeye gelerek durumu bildirmişlerdi. İleride Şahbaz'ın gözünde herhangi bir problem olması durumunda bunun sorumlusu cerrah İvaz değildi. Şahbaz, İvaz'ı ibra etmişti.⁴⁷⁶ Gemlik'te oturan bir kadın Galata'ya misafirliğe gelmişti. Kadının Galata'ya gelmesinin sebebi kuvvetle muhtemel rahatsız olan küçük kızı Rukiye'nin arkasında çıkan çıbanı? tedavi ettirmektir. Bu tedavi için zimmî cerrah Dimitri ile anlaşmıştı. Nihayetinde Dimitri, Rukiye'yi tedavi etmişti. Taraflar 13 Zilkade 1112/13 Nisan 1701 tarihinde mahkemeye gelerek durumu bildirmişlerdi. Mamafih müteakip dönemde Rukiye adlı kız rahatsızlanırsa ya da vefat ederse cerrah Dimitri bundan mesul değildi.⁴⁷⁷

5.2.GALATA'DA KADINLARIN HAREKETLİLİĞİ

Yatay hareketlilik, benzer statüdeki kişilerin yaşadıkları yerlerden başka yerlere göç etmelerine denilebilir. Modern öncesi dönemde, mekân değişikliği çok zordu. Ancak yine de insanlar toplu olarak ya da bireysel anlamda çeşitli sebeplerle hareket hâlindeydi. Burada, Galata'ya gelen ya da Galata'dan farklı diyarlara giden kadınlar üzerinde duracağız.

Galata'dan başka yerlere ticaret yapmak, askerlik görevini ya da dinî vecibeleri ifa etmek amacıyla farklı bölgelere giden birçok erkek olsa da kadınların hareketliliği çok kısıtlıydı.⁴⁷⁸ Ancak çok nadir de olsa hac farızasını yerine getirmek için yollara düşmüş kadınlara rastlanmaktaydı. Beşiktaş Maçka Mahallesi sakini olan Hacı Hafise Hatun hac yolunda vefat etmişti. İncelenen dönemde Hacı unvanıyla anılan çok fazla erkek olsa da

⁴⁷⁶ GŞS, 178/vr.98b-1.

⁴⁷⁷ GŞS, 178/ vr.15b-2.

⁴⁷⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yollara Düşenler Zanaatkarlar, Köylüler, Tacirleri Sığınmacılar, Elçiler – 16.-18. Yüzyıllar*, çev. Zülal Kılıç (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016).

kadınlar arasında bu unvana sahip kadınlar nadirdi. Kadınların hac yapmak için bu kadar uzun yolculuklar yapması çok kolay olmamalıydı. Hafise Hatun'un Hicaz'a bu dönemde tek başına gitmesi pek mümkün değildi. Kuvvetle muhtemel kocası ile gitmişti; çünkü kocasının da Hacı unvanı vardı. Şüphesiz Hacı olmak toplumsal anlamda kişilere önemli bir statü bahşediyordu. Nitekim Hafise Hatun bunu kullanmış olmalıdır.⁴⁷⁹ Modern öncesi dönemde hac için etmek için gidenler ya yaya olarak ya da deniz yoluyla Hicaz'a ulaşmaya çalışıyordu. Bu yolculuklar çok uzun zaman alıyor olmalıydı. Mamafih, uzun zaman almasının haricinde birçok tehlikeyi de bünyesinde barındırıyordu. Karadan gidenler için Arap çöllerinde bedevî saldırıları büyük tehlikeydi. Deniz yoluyla gitmek görece daha güvenli olsa da tehlike yaşanmıyor değildi. Galata Müeyyetzade sakini olan Mehmet Efendi deniz yoluyla gitmeye çalışırken gemisi Mısır Kahiresi'nden İskenderiye'ye doğru yol alırken batmıştı. Müteakiben Mehmet Efendi, yanında bulunan oğlu Süleyman ve annesi İsmihan boğularak vefat etmişlerdi. Görüldüğü üzere kadınlar aileleri ile birlikte hac yolculuklarında bulunmuşlardı.⁴⁸⁰ Hacı unvanını kullanan bir başka kadına daha rastlasak da unvanın haricinde hareketlilikle alakalı başka bir şey elde edemiyoruz. Ancak Hacıye Saliha olarak zikredilen kadın 15 Muharrem 1112 tarihinden önce hac vazifesine ifa etmiş olmalıydı.⁴⁸¹

Bunun dışında çeşitli sebeplerle Galata'ya gelen kadınlara da rastlanmaktaydı. Gemlik'te yaşayan Hatice muhtemelen küçük kızı Rukiye'yi tedavi ettirmek için Galata'ya misafir olarak gelmişti.⁴⁸² Galata'da Cami Kebir Mahallesi'nde yaşayan İsmihan adlı kadın Bursa Yenişehir'de bulunan tarlasını, Sefer Beşe'ye satmıştı. İsmihan'ın memleketi büyük ihtimalle Bursa idi ancak daha sonra Galata'da yaşamaya başlamıştı.⁴⁸³ Galata'da misafir olarak kalan kadınlar arasında genç kızlar da bulunmaktaydı. Memleketi Akyazı'dan Tophane'ye gelmiş bulunan Ayşe adlı kız buna örnektir. Ayşe Galata'ya kiminle gelmişti, gelme amacı neydi? Bu sorulara cevap vermek pek mümkün değildir. Ancak Peyzat Hatun Mahallesi'nde Ömer Yazıcı'nın evinde kaldığı için kuvvetle muhtemel burada hizmetçilik yapmıştı.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ GŞS, 175/vr.79b-1.

⁴⁸⁰ GŞS, 175/vr.45b-4.

⁴⁸¹ GŞS, 178/vr.66b-2.

⁴⁸² GŞS, 175/vr.15-2.

⁴⁸³ GŞS, 187/vr.105a-1.

⁴⁸⁴ GŞS, 164/vr.19a-2.

5.3. GALATA'DA YAŞAYAN KADINLARIN GİYİM KUŞAMI

Galata'da kadınlar hangi tür kıyafetleri tercih ediyorlardı? Elit kadınlar paralarını hangi tüketim malzemelerine harcıyorlardı? Belli bir moda akımı var mıydı? Kadınlar arasında moda olan kıyafetler var mıydı? Galata'da 1695-1703 yılları arasında hayatını kaybeden kadınların terekelerini incelediğimizde bu dönemde kadınlar tarafından bazı kıyafetlerin ve ziynet eşyalarının benzerlik gösterdiği görülmektedir. Özellikle zengin sayılabilecek 70 bin akçeden daha fazla miktarda mal varlığı bırakan kadınların terekelerini detaylı incelenip kadınların hangi takıları, hangi kıyafetleri daha fazla tercih ettikleri üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Galata'da vefat etmiş zengin 3 gayrimüslim ve 7 Müslüman kadının terekelerini ele alarak bazı çıkarımlar da yapılacaktır.

18. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunmuş Avrupalı D'ohsson Türk kadınlarının kıyafetleri hakkında: *"Türk kadını, Avrupalı kadınların zihnine bir kâbus gibi yerleşen modanın esiri değildir. Türkiye'de hemen daima aynı çeşit başlık, aynı kumaşlardan yapılma, aynı biçim elbiseler kullanılır. Milletin, âdet ve ananelerine bu derece bağlı olduğuna da şaşmamak lâzımdır. Çünkü İstanbul'da imparatorluğun başka şehirlerinde yaptıkları icatların çeşitliliğiyle zihinlerdeki kararsızlığı durmadan tahrik eden moda tüccarlarına rastlanmaz."* ifadelerini kullanır.⁴⁸⁵

Biz burada bütün kadınlarda⁴⁸⁶ rastlanan günlük kıyafetlerden olan don, tülbent, makrama, çakşır, gömlek,⁴⁸⁷ entari,⁴⁸⁸ gibi kıyafetler ayrı tutulup lüks olarak addedilebilecek daha kıymetli ve değer verilen eşyalara değineceğiz.⁴⁸⁹

Osmanlı toplumunda kadınlar kürk kullanımına önem vermekteydiler. Kadınların kışlık elbiseleri genelde kürklerden idi. Her kadın kendi zevkine ve maddi durumuna göre çeşitli türlerde kürklere sahipti. Galata'da zengin kadınlar genellikle sincap kürk⁴⁹⁰ tercih ederlerdi. Kadınların çoğunda birden fazla kürk vardı. Nitekim D'ohhson da XVIII.

⁴⁸⁵ D'ohsson, 18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler (İstanbul: Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, Tarihsiz), s. 88.

⁴⁸⁶ Osmanlı kadınlarının giyimleri için bakınız: Montagu, *Şark'tan Mektuplar*, s. 32.

⁴⁸⁷ GŞS, 175/vr.10b-2.

⁴⁸⁸ GŞS, 175/vr.13a-1.

⁴⁸⁹ Sofya şehrinde yaşayan elit kadınların tercih ettiği kıyafetler için bakınız: İbrahim Etem Çakır, "Sofya Şehrinde Elit Kadınların Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, sy 56 (01 Ocak 2016): 1365-86.

⁴⁹⁰ GŞS, 175/vr.88b-1; GŞS 175/vr.22a-1; GŞS, 172/vr.1b-2; GŞS, 175/vr.37b-1; GŞS, 182/vr.75a-1.

yüzyılda kadınların en çok tercih ettikleri kürk çeşitlerinden biri olduğunu belirtir.⁴⁹¹ Revaçta olan bu kürklerin fiyatları ise ortalama 1500 akçe civarıydı. Terekelerini incelediğimiz kadınların arasında samur kürkün de kullanıldığı görülmektedir. Samur kürklerin fiyatı sincap kürklere göre daha yüksekti. Nitekim Hacı Hafise Hatun'un atlas taşı köhne samur kürkü 2600 akçeydi.⁴⁹² Tophaneli Hatice Hatun'un hatâi kaplı samur kürkü 3210 akçe kıymetindeydi. Döneme ait en kıymetli kürk Kasımpaşa Piyale Paşa Mahallesi'nde yaşayan Hatice Hatun'a aitti. Samur pareli kürkü 5960 akçe değerindeydi.⁴⁹³ Kadınlar arasında tercih edilen diğer bir kürk türü ise sansar kürk idi. Onun da fiyatı ortalama 2000 civarındaydı.⁴⁹⁴ Yine kakum ve sandal kürkler de tercih edilmekteydi.⁴⁹⁵ Galata Sultan Bayezid Mahalleli Zivoli'nin 2000 akçe kıymetli sansar kürkü, 2400 akçe kıymetli kakum kürkü vardı.⁴⁹⁶ Kadınların Galata'da kürke bu kadar önem vermelerinin çeşitli sebepleri vardı; öncelikle halkın yaşadığı evler soğuktu, soba ve ateş yanmayan evler bile bulunmaktaydı. Soğuktan korunmak için tercih edilecek en korunaklı kıyafet kürklerdi. Kadınların kimi de gösteriş yapmak adına kaliteli kürkler tercih etmekten kesinlikle imtina etmemişlerdir.⁴⁹⁷

Kadınlar arasında en çok tercih edilen kaftan⁴⁹⁸ ise hatâi⁴⁹⁹ motifli olanlardı.⁵⁰⁰ Neredeyse tümü tarafından bu motif tercih edilmekteydi. Buna bakarak hatâi motifinin bu dönem için Galata'da kesinlikle moda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 16 Cemaziyelahir 1111/ 9 Aralık 1699 tarihinde terekesei taksim edilen Safiye'nin hepsi 2000 akçenin üzerinde üç tane hatâi kaftanı bulunmaktaydı. Bunlar altın ve inci düğmelerle süslenmişlerdi.⁵⁰¹ Bunun dışında kadınlar çuka kaftanları da tercih ediyorlardı.

⁴⁹¹ D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, s. 81.

⁴⁹² GŞS, 175/vr.80a-1.

⁴⁹³ GŞS, 182/vr.16a-1.

⁴⁹⁴ GŞS, 172/vr.20a-1.

⁴⁹⁵ GŞS, 172/ vr.20a-1.

⁴⁹⁶ GŞS, 172/ vr.20a-1.

⁴⁹⁷ *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, s. 82.

⁴⁹⁸ En üste giyilen astarsız kıyafettir. En kaliteli kumaşlardan üretilirdi. Bakınız: Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (İstanbul: Sümerbank Yayınları, 1969), s. 137-138.

⁴⁹⁹ Hatai motifi genellikle çiçek ve yaprak motifli bir desendir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ebru Alparslan, "Türk Süsleme Motiflerinden 'Hatai' Motifinin İncelenmesi Ve Yazma Eser Ciltlerinde Bulunan 'Hatai Şemseler'", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi C. 9*, say 42 (Şubat 2016): s. 862-874.; Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü* (İstanbul: Sümerbank Yayınları, 1969), s. 129.

⁵⁰⁰ GŞS, 172/vr.1b-2; GŞS, 175/vr.37b-1; GŞS, 175/vr.4b-2.

⁵⁰¹ Bakınız: GŞS, 175/vr.88b-1

Kasımpaşa Sirkeci Muslihittin Mahallesinden Ayşe binti Mehmet Kaptan'ın kaftanlarından bir tanesi çuka kaftandı.⁵⁰² Diba kaftan da tercih edilen kaftanlardan biriydi. Hanife'nin 960 akçe kıymetli köhne diba kaftanı ve beyaz renkli 700 akçe kıymetli diba kaftanı bulunmaktaydı.⁵⁰³ Telli kaftan da revaçtaydı.⁵⁰⁴ Kürklerde olduğu gibi kaftanlarda da hatâi motifli olanlar kadınlar adasında modaydı. Tophaneli Hatice Hatun'un 2 adet hatâi kaftanı,⁵⁰⁵ Kasımpaşalı Hatice Hatun'un 3 tane hatâi kaftanı vardı⁵⁰⁶

Galata'da yaygın olarak kadınlar çuka feraceler tercih edilmişti. Ferace kadınlar ve erkeklerin giydiği olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Kadınların feraceleri; sokağa çıktıklarında başlarını örttükleri yaşmakla birlikte vücutlarını örtmek amacıyla giydikleri, ayaklarına kadar gelen kıyafettir.⁵⁰⁷ Kadınlar arasında çukadan yapılma çuka ferace modaydı. Ayşe'nin,⁵⁰⁸ Hanife'nin⁵⁰⁹ Hatice'nin⁵¹⁰ Hacı Hafise'nin⁵¹¹ diğer Hatice Hatun'un,⁵¹² gayrimüslim kadın Zivoli'nin⁵¹³ çuka feracesi vardı. Bunun dışında çuka kadar olmasa da softan yapılma feraceler de rağbet görmüştü.⁵¹⁴ Feraceler genellikle düz siyah renkte olmakla birlikte mavi renkli, koyu yeşil renkli olanları vardı. Yine süslemeli olan feraceler de kadınlar arasında rağbet görmekteydi.

5.4. KADINLARIN TAKI VE AKSESUARLARI

Galata'da yaşayan kadınlar önemli miktarda ziynet eşyasına sahiptiler. Genellikle elit kadın statüsünde sayabileceğimiz kadınların ziynet eşyaları ve süs eşyaları; altın, gümüş, inci, yakut, mercan, zümrüt, mücevher gibi madenlerden oluşmaktaydı.

⁵⁰² GŞS/ 182/vr.75a-1.

⁵⁰³ GŞS/ 175/vr.4b-2.

⁵⁰⁴ GŞS, 175/vr.80a-1; 175/vr.88b-1.

⁵⁰⁵ GŞS, 175/vr.2a-1.

⁵⁰⁶ GŞS, 182/vr.16a-1.

⁵⁰⁷ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 108.

⁵⁰⁸ GŞS, 182/vr.75a-1.

⁵⁰⁹ GŞS, 175/vr.4b-2.

⁵¹⁰ GŞS, 175/vr.37b-1

⁵¹¹ GŞS, 175/vr.80a-1.

⁵¹² GŞS, 175/vr.22a-1.

⁵¹³ GŞS, 172/vr.20a-1.

⁵¹⁴ GŞS, 175/vr.4b-2.

Öncelikle kadınların ziynet eşyalarından bahsedecek olursak, Galata'da zengin kadınlar paralarının önemli bir kısmını bu alana yatırmışlardı. Zivoli'nin 81 adet fiyatı 120 akçeden toplam 9760 akçe değerinde altın bileziği vardı. Elit kadınlar arasında altın bilezik revaçtaydı ve pek çoğu da altın bilezik sahibiydi.⁵¹⁵ Bunun yanında Zivoli'nin 15120 akçe kıymetinde 10 tane burma altın bileziği, 3300 akçe değerinde andişe? altın bileziğe sahipti. 45 adet Üngürüs altını vardı.⁵¹⁶ Kadınlar arasında mücevher bilezik⁵¹⁷ de tercih edilen ziynet eşyalarındandı.

Kadınlar yüzükte altın,⁵¹⁸ yakut taşlı, elmas,⁵¹⁹ zümrüt taşlı⁵²⁰ gümüş⁵²¹ olanları; küpede ise daha çok zümrüt olanı tercih etmekteydiler. Yine inci, lal küpeler de kullanılmaktaydı. Ancak zümrüt küpeler onlara göre daha kıymetliydi. Galata Sultan Bayezid Mahallesi'nde yaşayan Tamon? Adlı Ermeni kadının zümrüt küpesi 10 bin akçe kıymetindeydi.⁵²² Kadınlar inciden imal edilmiş saçlıklar⁵²³ kullanırlardı. Bunlar saçı süslemek adına kullanılan toka tarzında süsleme aleti olmalıdır.⁵²⁴ Yine kadınların bir kısmı saçlarını bağlamak için de altın saç bağına sahiptiler.⁵²⁵ Kadınlar, kıyafetlerine çeşitli madenlerden imâl edilmiş düğmeler takmışlardı. En çok altın düğme kullanmayı tercih ettikleri görülmekle birlikte, inciden, mücevherden, gümüşten imal edilmiş düğmeler⁵²⁶ de kullandıkları görülmektedir.⁵²⁷ Kadınlar arasında inci enselik Galata'da modaydı.⁵²⁸ Enselik; kuvvetle muhtemel kadınların saçlarını ördükten sonra saçlarının uçlarını bağlamakta kullanılan eşyadır.⁵²⁹ Kadınlar bellerine taktıkları kuşaklarda inciden yapılmış olanları tercih etmişlerdi Yine mücevherden yapılmış kuşaklar da revaçtaydı.

⁵¹⁵ GŞS, 172/vr.1b-2; 175/vr.37b-1; 175/vr.4b-2; 182/vr.75a-1; 175/vr.80a-1; 172/vr.88b-2.

⁵¹⁶ GŞS, 172/vr.20a-1.

⁵¹⁷ GŞS, 175/vr.80a-1.

⁵¹⁸ GŞS, 182/16a-1.

⁵¹⁹ GŞS, 175/vr.80a-1.

⁵²⁰ GŞS, 172/vr.1b-2.

⁵²¹ GŞS, 175/ vr.22a-1.

⁵²² Zümrüt küpe sahibi elit kadınlar için bakınız: GŞS, 182/15-2; 175/88-1; 172/1-2.

⁵²³ GŞS, 175/vr.4b-2; 175/vr.37b-1

⁵²⁴ Serdar Genç, "Ruşçuk'ta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17- 19. Yy.)", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 12, sy 24 (Yaz 2017): s. 241.

⁵²⁵ GŞS, 175/vr.88b-1; 182/vr.161.

⁵²⁶ Montagu merhum Sultan II. Mustafa'nın hanımını ziyaret ettiğinde onun takılarından sitayişle bahseder. Montagu, *Şark'tan Mektuplar*, s. 98.

⁵²⁷ Örneğin bakınız: GŞS, 172/vr.20a-1.

⁵²⁸ 175/vr.37b-1.

⁵²⁹ Serdar Genç, "Ruşçuk'ta Kadınların Kullandığı Takı Ve Aksesuarlar (17- 19. Yy.)", s. 240.

İnciden ve gümüşten yapılmış kuşaklar arasında pek kıymetli olanları vardı; Hacı Hafise'nin 23405 akçe kıymetli inci kuşağı, 26300 akçe kıymetli mücevher kuşağı vardı.⁵³⁰ Yine Hatice Hatun'un 20 bin akçe değerli mücevher kuşağı vardı.⁵³¹ Kadınlar gümüşten kuşaklar da kullanıyorlardı ancak onlar diğerleriyle kıyaslanamayacak kadar değersizdi.⁵³² Kadınlar gümüş kuşakları kuvvetle muhtemel daha çok günlük hayatta kullanıyorlardı. Kadınların serpuşlarında⁵³³ ise revaçta olanlar inci ve mücevherden imal edilenlerdi.⁵³⁴ Nitekim Edirne'den -1 Nisan 1717 tarihinde- İngiltere'ye kız kardeşine mektup gönderen Lady Montagu giydiği Türk kıyafetlerini tanıtırken kadınların yukarıda zikredilen değerli ziynetlerinden ve kıyafetlerinden bahseder.⁵³⁵

Galata'da elit kadınların evlerinden ayna eksik olmazdı. Kadınların tümü çeşitli kalitede -genellikle gümüş -ayna kullanmaktaydı.⁵³⁶ İncili daha süslü ayna kullanan kadınlar da vardı.⁵³⁷ Yine mercandan imal edilmiş tespihler elit kadınlar arasında modaydı.

5.5. KADINLAR TARAFINDAN KURULAN VAKIFLAR

Vakıf kelime anlamı olarak “durdurma, alıkoyma, duruş, durma; kımıldamama, ayırma, bağlama” gibi anlamlara tekabül etmektedir.⁵³⁸ Hukukî anlamda menkul ya da gayrimenkul bir malın menfaatini Allah'ın takdirini kazanmak için kişinin uhdesinden çıkararak topluma fayda sağlaması için karşılıksız olarak bağışlaması olarak tanımlanabilir. Bir malın vakfa tahsis edilmesinden sonra geriye döndürülme imkânı yoktur. Bununla birlikte vakfeden kişiye “vâkıf”, vakfedilen mal-mülke “mevkûf” ya da “mahalli vakıf”, vakıftan faydalananlara ise “mevkufun aleyh” denir.⁵³⁹

Osmanlı'da bir vakfın ihdas edilmesi sırasında öncelikle, vakfın iş ve işleyişi ile ilgili durumların belirlenmesi için vakfiye belgeleri hazırlanırdı. Vakfiye belgelerinde,

⁵³⁰ GŞS, 175/vr.88b-1.

⁵³¹ GŞS, 182/vr.16a-1.

⁵³² GŞS, 175/vr.4b-2.

⁵³³ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü*, s. 204.

⁵³⁴ 182/vr.75a-1.

⁵³⁵ Montagu, *Şark'tan Mektuplar*, s. 39-41.

⁵³⁶ GŞS, Aynalar için bakınız: 172/vr.88b-2; 175/vr.80a-1;175/vr.88b-1;175/vr.37b-1.

⁵³⁷ GŞS, 175/vr.4b-2.

⁵³⁸ Ferit Devellioğlu, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat”, s. 1321.

⁵³⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Terimler Sözlüğü*, s. 211-212.

vakfın kurucusu, vakfın ihdas edilme sebebi, vakıf için akar olarak sağlanan şeyler, vakıfta görevli olacak kişiler ve vakıftan kimlerin yararlanacağı gibi bilgiler bulunurdu.

Galata'ya ait toplam 1041 Şer'iyye sicillerinin hepsinin taranması sonucu Galata'da kurulan vakıfların tamamını havi bir çalışmaya göre 1536-1921 yılları arasında toplam 771 vakıf ihdas edilmiştir. Vakıfların 497'si erkekler, geriye kalan 274'ü kadınlar tarafından kurulmuştur.⁵⁴⁰ Galata'da incelediğimiz dönemde 1695-1703 yılları arasında 33 tane vakfın kurulduğu görülmektedir. Bu vakıfların 10 tanesi kadınlar tarafından, geriye kalan 23 tanesi erkeklerin kurduğu vakıflardır. Galata'da zimmîlerin kurdukları vakıflara rastlanmakla birlikte incelenen dönemdeki vakıfların tümü Müslüman tebaaya aittir.

Galata'da, vakıf kurucusu olan kadınlar, genellikle mevkuf olarak uhdelerinde bulunan evlerini vakfa sarf etmişlerdi. Vakıf kuran toplam 10 kadından yedisi evlerini vermişlerdi. Havva binti Abdullah, Galata Müeyedzade Mahallesi'nde bulunan evini vakfa tahsis etmişti.⁵⁴¹ Yine Rabia binti Ali⁵⁴², Emine binti Abdullah⁵⁴³ Nazenin ve Belkis⁵⁴⁴ Fatıma binti Seyyid İbrahim⁵⁴⁵ Hâkime binti Necip Çelebi⁵⁴⁶ Pervin binti Abdullah⁵⁴⁷ Fatma binti Abdullah⁵⁴⁸ evlerini kurdukları vakıflara bırakmışlardı. Ayşe binti Osman⁵⁴⁹ adlı kadın ise sülüs malını, Fatıma binti Seyyid Hayreddin⁵⁵⁰ 250 kuruş, Emetullah binti Hacı Mehmet ise 800⁵⁵¹ kuruşunu kurdukları vakıflara tahsis etmişlerdi.

1695-1703 yılları arasında vakıf kuran kadınların toplumsal statüleri bağlamında bir yorum yapacak olursak; öncelikle daha önce cariyeye oldukları düşünülen 5 kadın vakıf kurucusu olarak gözükmemektedir. Görüldüğü üzere Osmanlı topraklarına köle olarak gelen bazı kadınlar muayyen süreler sonrası toplumda statü kazanan kişilerden olmuşlardı. Yine

⁵⁴⁰ Bilgin Aydın vd., *İstanbul Şer'iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015), s. 369-405.

⁵⁴¹ GŞS, 164/vr.23b-1.

⁵⁴² GŞS, 165/vr.9b-1, vr.10b-1

⁵⁴³ GŞS, 171/vr.65b-1.

⁵⁴⁴ GŞS, 175/vr.29a-1.

⁵⁴⁵ GŞS, 176/vr.48b-1

⁵⁴⁶ GŞS, 175/29a-1, vr.30b-1

⁵⁴⁷ GŞS, 190/vr.299b-1, vr.300b-1.

⁵⁴⁸ GŞS, 190/vr.81b-1.

⁵⁴⁹ GŞS, 171/ vr.3b-1, vr.4b-1.

⁵⁵⁰ GŞS, 176/vr.48b-1.

⁵⁵¹ GŞS, 179/vr.64b-1.

Hız. Ali'nin oğlu Húseyin soyundan gelen 2 seyyid kadının⁵⁵² da vakıf kurduğu görúlmektedir.

Kadınlar kurdukları vakıflardan kimlerin yararlanacağını vakfiyelerinde belirtmişlerdi. Vakıfların gelirlerinden genellikle kadınların kendileri ile birlikte aile üyeleri faydalanmaktaydı. Galata Çukur Cuma Mahallesi'nde sakin olan Nazenin ve Belkıs adlı kadınlar kurdukları vakıftan kendilerinin ve aile üyelerinin yararlanmasını istemişlerdi.⁵⁵³ Kadınların aile üyelerinin yararlanması adına mallarını vakfa tahsis etmesinin belli amaçları olmalıdır. Öncelikle vakfedilmiş bir mala, mülke devlet tarafından el koymak mümkün değildir. Bunun dışında mirasçı olarak aile üyelerinin kurulan vakıflardan daha fazla yarar sağlanması tasavvur edilmiş olmalıdır. Yine fukaranın, mütevellinin, azat edilen kölelerin, imamların, müezzinlerin yararlanması istenmekteydi. Bunun yanında Kur'an okunması ve hatmi için de kurulan vakıflardan tahsisler yapılması istenmişti.

⁵⁵² GŞS, 175/vr.48b-1.

⁵⁵³ GŞS, 175/vr.29a-1.

SONUÇ

Galata; bünyesinde barınan sakinlerinin kozmopolit yapısından dolayı kesinlikle diğer Osmanlı kentlerinden farklılık arz etmekteydi. İstanbul'un hemen karşısında Frenk tüccarları, Latinleri, yerli zimmî halkı ve nihayet fetih sonrası burada yaşamaya başlayan Müslümanları ile Galata'nın renkli mozaïği oluşmuştu. XVIII. yüzyılla birlikte Galata'da yaşayanların yarısı Müslüman, yarısı da gayrimüslim ahaliden oluşmaktaydı. Halkın kozmopolit yapısı, kadı sicillerine de önemli oranda yansımıştır. Birçok gayrimüslim problemleri hasebiyle ya da alım-satım vb. işler için Galata mahkemesini tercih etmiştir.

Kadınlar haksızlığa uğradıklarından ya da muhtelif işlemlerinde Galata'da bulunan mahkemeyi aktif bir şekilde kullanmışlardır. 1695-1703 yıllarında kaydedilmiş olan toplam 1350 davada mahkemeye gelen kadınların oranı %26'dır. Bu bağlamda mahkemeye başvuran her on kişiden en az ikisi ya da üçü kadındır. Kadınların geneli mahkemede kendilerini temsil etmişlerdir. Vekil kullanım oranı düşüktür. Ancak Galata'da yaşayan zimmî kadınların Galata mahkemesini tercih etme oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Müslüman kadınların mahkemeyi kullanma oranları %85 iken gayrimüslim kadınların oranı %15'tir. İncelenen dönemde Müslüman ve gayrimüslim kadınlar arasında ilişkiler zayıftır. Döneme ait dava kayıtlarında hiçbir Müslüman kadın ile zimmî kadının arasında davaya rastlanılmamıştır.

Galata'da kadınlar aileyi ilgilendiren olumlu ya da olumsuz durumlarla alakalı olarak mahkemeye gelmişlerdir. Kadınlar, nikâh akdi için kadı mahkemesini pek fazla tercih etmemişlerdir. Ancak kadınlar eşleriyle yaşadıkları problemlerden sonra nihayete eren evliliklerini mahkemeye kaydettirme konusunda daha aktiflerdir. Kadınlar biten evliliklerden sonra eski kocalarıyla ileride ortaya çıkacak problemleri önlemek amacıyla boşandıklarını kayda geçirtmek istemiş olmalıydılar. Galata'da boşanmaların çoğunu anlaşmalı boşanmalar oluşturmaktadır. Yine kadınlar boşanma sonrası hakları olan mehirlerini almak adına mahkemeye gelmişlerdi. Kendisini nafakasız bırakarak evden ayrılan kocaları üzerine nafaka takdir ettirmek için mahkemenin yolunu tutmuşlardır.

Galata'da iş hayatına atılan ya da işletme sahibi olan kadın sayısı azdır. Birkaç davada da kadınların genellikle kendilerine miras kalan ticaret araçlarını alıp sattıkları görülmektedir. Yine de Galata'da zengin kadınlara rastlamak mümkündür. Bu zengin kadınlar, zenginliklerini babalarından, kocalarından sağlamış olmalıydılar. Galata'da

işletme sahibesi olan kadınlara nadir olsa da rastlanmaktaydı. Örneğin; değirmen, bozahane, çiftlik sahibi olan kadınlar vardı.

Galata'da kavga, darp, yaralama hatta cinayet olayları yaşanmıştı. Bu olaylara kadınlar da dahil olmaktaydı. Kadınlar arasında yaşanan kavgaların yanında kadınlarla erkekler arasında kavgalar da yaşanmaktaydı. Ancak kadınların Galata'da dahil olduğu kavgaların sayısı pek fazla değildi. Çünkü kavgaya karışan tarafların kahir ekseriyetini erkekler oluşturmaktaydı. Cinayetlerin faili ya da kurbanı olan kadınlara rastlanmıyordu. Ancak kadınlar katledilen yakınlarının haklarını aramak adına mahkemeye gelmişlerdi.

Günümüz toplumunda yaşanan en ciddi problemlerden birisi kadına şiddettir. Neredeyse her gün TV'de ya da sosyal medya mecralarında muhtelif kadına şiddet, hatta kadın cinayeti olaylarına rastlanmaktadır. Geçmiş dönemlerde de kadına şiddet olayı yaşanmıştı. Galata'da güvenlikten sorumlu voyvoda tarafından ahlaksız eylemlerde bulunan kadınlar yakalanmıştı. Mahalle eşrafının oluşturduğu kamuoyuyla mahalleden kovulan kadınlara rastlanmaktadır.

Galata'da kadınlar alım-satım, borç, işlemlerine katılmışlar, genellikle aile üyeleri için kefil olmuşlardır. Yine borçlarından dolayı evlerini rehin bırakan kadınlar vardır.

Kadınlar elindeki nakit paralarının çoğunluğunu ziynet eşyalarına harcamışlardır. Galata'da yaşayan elit kadınlarda -Müslüman ya da zimmî olsun -çeşit çeşit pahalı ziynet eşyaları bulunmaktadır. Bunun yanında süslü kumaşları, işlemeli yastık, yorganları olan kadınlar Galata'da yaşamaktaydı. Kadınlar arasında *Hatayî* motifi işlenmiş kıyafetler kesinlikle modayı oluşturmuştur. Birçok kadının kürk, kaftan gibi pahalı kıyafetleri Hataî desenlidir.

Galata'da, kadınlar tarafından kurulan vakıflar mevcuttur. Vakıf kuran kadınlar arasında daha önce köle olup daha sonra müreffeh bir hayata sahip olmuş kadınlar dikkati çekmektedir. Bunun yanında *seyyid* olan kadınlar tarafından kurulan vakıflar da görülmektedir. Kadınların kurdukları vakıfların kahir ekseriyetinden kendileri ve akrabaları yararlanmıştır. Yine kurdukları vakıflara akar olarak tasarruflarında bulunan evleri tahsis eden kadınların yanında, maddi bağışlarda bulunan kadınlar da bulunmaktadır.

Galata'da köleler ve cariyeler mevcuttur. Kadınlar arasında köle ve cariyeye sahibi olanların sayısı az değildir. Galata'da köleleri azat etme yöntemi olarak mükâtebe ve tedbir usulleri uygulanmıştır.

Galata’da, hürriyetlerine kavuşmak için İstanbul ve diğer Anadolu ve Rumeli şehirlerinden kaçan köle ve cariyelere rastlanmaktadır. Bu kaçaklar, kuvvetle muhtemel Galata’da bulunan gemilerden yararlanarak memleketlerine dönmeyi umut etmişlerdir. Bununla beraber kaçmayı başararak ülkelerine ulaşabilen köle ve cariyelerin varlığıyla alakalı herhangi bir bilgimiz olmamakla birlikte, Galata’da yakalananlar sahiplerine geri teslim edilmek için alıkonulmuştur.

Osmanlı Devleti’nin savaşta olduğu dönemlerde, şehirlerindeki köle arzı üst seviyelere çıkardı. İncelenen dönem de Kutsal İttifak Devletleri’yle yapılan savaşların şiddetlendiği bir döneme tekabül etmesi hasebiyle Galata’da çok fazla köle ve cariyeye bulunmaktadır. Yine Karlofça Antlaşması’nın kararlarına bağlı olarak Galata’da bulunan esirler fidye karşılığında azat edilmekteydiler. Alınan fidyelerin itidalli olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca ellerinde bulunan esirleri karşılıksız olarak serbest bırakanlar da yok değildir. Ancak bunların çoğunluğunu zimmî Osmanlı tebaası ve Avrupalı tüccarlar oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

163, 164, 165, 166, 168, 172, 175, 178, 181, 182, 187, 192 Numaralı Galata Şer’iyye Sicilleri

2. Araştırma İnceleme Eserleri

Abacı, Nurcan, *Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Acar, Halil İbrahim, “Tefrik”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, s. 277-79.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası / Celali İsyanları*, İstanbul: Bilgi Yayınları, 2019.

Akgündüz, Ahmet, “İlam”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s. 72-73.

Akman, Mehmet, “İslam-Osmanlı Hukukunda Ariyet Sözleşmesi”, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (2003) s.27-56.

Aktan, Hamza, “Miras”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, s. 143-145.

Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, 2. bs. İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2008.

Alparslan, Ebru, “Türk Süsleme Motiflerinden ‘Hatai’ Motifinin İncelenmesi ve Yazma Eser Ciltlerinde Bulunan “Hatai Şemseler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C. 9, sy 42 (Şubat 2016), s. 62-74.

Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.

Apaydın, H. Yunus, “Karz”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, s. 520-525.

Attar, Fahrettin, “Muhalea”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, s. 399-401.

Attar, Fahrettin, “Mükâtebe”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020, s. 30-32.

Aydın, Bilgin, Yurdakul İlhami, Işık Ayhan, Kurt İsmail ve Yıldız Esra, *İstanbul Şer’iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015.

- Aydın, Mehmet Âkif, “Deyn”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, 266-268.
- Aydın, Mehmet Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul: Klasik Yayınları, 2021.
- Aydın, Mehmet Âkif ve Muhammet Hamidullah. “Köle”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, s. 46-48.
- Bardakoğlu, Ali, “Hibe”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, s. 421-426.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askerî Kassamı’na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)” *Belgeler*, III, sy 6 (Ocak 1966) s.1-479.
- Barkey, Karen, *Eşkâ-yalar ve Devlet*, Çeviren Zeynep Altıok, İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Beydilli, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Nizamiye Akademisi, 2016.
- Bolat, Gülay, “Tereke Kayıtlarına Göre Rusçuk’ta Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (1656-1742)”, *Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2019.
- Böcek, Fatma Müge ve Baer, Marc David, “18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, *İçinde Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, editör Madeline Zilfi, 2. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014. s. 48-63.
- Civelek, Gökhan, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri”, *Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, 2021.
- Çakır, İbrahim Etem, “16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, sy 1 (2010) s. 1-17.
- Çakır, İbrahim Etem, “Osmanlı Dönemi Sofya’da Aile: 1550-1678”, *İçinde Çayeli’nden Erzurum’a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 11-28.
- Çakır, İbrahim Etem, “XVI. Yüzyılda Ayntab’da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü” *Bilgi*, Güz 2012, sayı 63, s. 31-54.
- Çakır, İbrahim Etem, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy 31 (Bahar 2012) s.41-60.

- Çakır, İbrahim Etem, “Sofya Şehrinde Elit Kadınların Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, sy 56 (01 Ocak 2016) s. 65-86.
- Çiçek Fatih, “XVIII. Yüzyılda Trabzon Şehri (1700-1725)”. *Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, 2020.
- D’ohsson, 18. *Yüzyıl Türkiye’inde Örf ve Adetler*, İstanbul: Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, Tarihsiz.
- Dağcı, Şamil, “Kıyas”. *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, s. 488-494.
- De La Motraye, Aubry, *La Motraye Seyahatnamesi*, Çeviren Nedim Demirtaş, İstanbul: İstiklal Kitabevi Yayınları, 2007.
- Demirel, Ömer, Gürbüz Adnan ve Tuş Muhiddin. “Osmanlılar ’da Ailenin Demografik Yapısı”, *İçinde Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, C. 1. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.
- Devellioğlu, Ferit, “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat” Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.
- Dönmez, İbrahim Kafi, “Cünûn”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s.125-129.
- Döşemetaş, Ömer, “Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazâsı (1725-1750)”, *Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, 2019.
- Duben, Alan ve Behar, Cem, *İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, Çeviren Nuray Mert. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014.
- Düzbakar, Ömer, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 23, sy 23 (2008) s. 85-100.
- Düzdağ, Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Kanuni Devri Şeyhülislamı Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yayınları, 2018.
- Er, İlker, “Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700)”, *Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir Üniversitesi, 2008.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrindeki ‘Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları* 4, sy 4 (1984) s. 69-78.

- Esener, Turhan, *Türk Hususî Hukukunda Muvazaalı Muameleler*, İstanbul: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1956.
- Faruqi, Suraiya, *Orta Halli Osmanlılar*, Çeviren Hamit Çalışkan, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Faruqi, Suraiya, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çeviren Özgür Türesay ve Gül Çağalı Güven, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Faruqi, Suraiya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yollara Düşenler Zanaatkârlar, Köylüler, Tacirleri Sığınmacılar, Elçiler – 16.-18. Yüzyıllar*, Çeviren Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Genç, Serdar, “Rusçuk'ta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17- 19. Yy.)”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 12, sy 24 (Yaz 2017) s. 27-44.
- Gerber, Haim. “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadın'ın Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)”, Çeviren Hayri Erten 8, sy 8 (01 Eylül 1998) s.27-43.
- Gözübenli, Beşir, “Ariyet”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, s. 379-380.
- Griswold, William J., *Anadolu'da Büyük İsyan- 1591-1611*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Gürhan, Veysel, “18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın ve Hukuk: Amid Mahkemesi'nde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 6, sy 3 (2017) s.44-64.
- Hinz, Walther, “İslam'da Ölçü Sistemleri”, Çeviren Sevim Acar, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sy 5 (1989) s.1-82.
- Imber, Colin, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behçetü'l Fetevası'nda Mehr”, *İçinde Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, editör Madeline C. Zilfi, çeviren Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Imber, Colin, *Şeriattan Kanuna*, Çeviren Murteza Bedir, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III (Köprülüler Devri)* 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Jennings, Ronald C., “The Office of Vekil (wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts”, *Studia Islamica*, sy 42 (1975) s.47-69.

- Jennings, Ronald C., “Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 18, sy 1 (1975) s. 53-114.
- Kaan, Enver Osman, “Finansman Kaynağı Olarak Bey’ Bi’l-Vefa, Bey’ Bi’l-İstiğlal ve Bey’u’l-İne” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, sy 17 (Bahar 2018) s.23-51.
- Kaya, Süleyman, Algin Betül, Trabzonlu, Zeynep ve Erkan, Asuman, ed., *Behcetü’l Fetava-Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 3*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Kılıç, Rüya, ed., *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2018.
- Kınalızâde Ali Efendi, Devlet ve Aile Ahlâkı, Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, Tarihsiz.
- Koçak, Muhsin, “Gurre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Erişim 18 Mayıs 2022.) <https://islamansiklopedisi.org.tr/gurre>.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul: Sümerbank Yayınları, 1969.
- Kos, Karoly, *İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi*, Çeviren Tarık Demirkan, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Kömürciyan, E. Çelebi, *İstanbul Tarihi, 17. Asırda İstanbul*, Çeviren Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988.
- Köse Ensar, “II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri” *İçinde Osmanlı Devleti’nde Kadınların Hak Arama Kültürü*, editör Fethi Gedikli. Beşiktaş, İstanbul: XII Levha, 2016.
- Kütükoğlu, Mübahat. “Ahidname”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s. 536-540.
- Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 4. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.
- Montagu, Lady, *Şark’tan Mektuplar*, Çeviren Selçuk Ünlü, Konya: Palet Yayınları, 2018.
- Montagu, Lady, *Türkiye Mektupları (1717-1718)*, Çeviren Aysel Kurutluoğlu, İstanbul: Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser, Tarihsiz.
- Oğuz, Mustafa, “Hüccet”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s.446-450.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 23. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.

- Özbay, Rahmi Deniz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi* 17, sy 1 (2009): 148-63.
- Özcan, Abdülkadir, “Karlofça Antlaşması”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, s.504-507.
- Özel, Ahmet, “Ahkam”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s.550-551.
- Öztürk, Said, “Osmanlı’da Çok Evlilik”, *İçinde Türkler*, C.10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 375-393.
- Peirce, Leslie P., *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çeviren Ülkün Tansel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Pierce Leslie P., *Hürrem Sultan*, Çeviren Renan Akman. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Sertoğlu, Mithat, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C. IV. VI. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021.
- Solak, İbrahim, ed., *51 Numaralı Konya Şer’iye Sicili, H. 1140-1141/M. 1727-1729: Özet ve Dizin*, Konya: Palet yayınları, 2011.
- Şakiroğlu, Mahmut H, “Frenk”, *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 197-199.
- Şener, Abdülkadir, “Âbık”. *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s.306-307.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Osmanlı Toplumunda Aile” *İçinde Sosyo Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.
- Tat, Mahmut, “Şeriye Sicillerine Göre Manisa’da Sosyal Değişim ve Evlilik Kalıpları (1710-1750)”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2017.
- Thevenot, Jean de., *Thévenot Seyahatnamesi*, Editör Stéphane Yerasimos, Çeviren Ali Berktaş, 1. basım. İstanbul: Kitap Yayınevi, t.y.
- Tournefort, Joseph de., *Tournefort Seyahatnamesi*, Editör Stefanos Yerasimos, Çeviren Ali Berktaş ve Teoman Tunçdoğan. 4. Baskı. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Tuş, Muhiddin, “Konya Şer’iye Sicil Belgelerine Göre Osmanlılarda Temsil Müessesesi: Vekâlet”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14, sy 1 (1999): 135-55.
- Uğur, Yunus, “Şeriyeye Sicilleri” *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010., s.8-11.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, ed., *II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, 8. baskı. C.3, Osmanlı Tarihi, Kısım 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Werner, Crailsheimli Adam, *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-1618*, Çeviren Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- White, Sam, *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Y. Hakan Erdem, *Osmanlıda Köleliğin Sonu: 1800-1909*, Çeviren Bahar Tırnakçı, İstanbul: Kitap yayınevi, 2004.
- Yavuz, Yunus Vehbi, "Hayız", *İçinde Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, s.51-53.
- Yörtem, Yılmaz, "Osmanlı Hukukunda Kefalet Sözleşmesi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21, sy 34 (2013) s. 25-38.
- Yücel, Yaşar ve Selami Pulaha, *I. Selim Kanunnameleri (1512- 1520)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Zilfi, Madeline C. "“Geçinemiyoruz”: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", *İçinde Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, çeviren Necmiye Alpay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Zilfi, Madeline C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, Çeviren Ebru Kılıç. 2. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fatih SELAMET
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	